

Ulla Hämäläinen

Nuorten tulojen ja toimeentulon palapeli

Hakapaino Oy
Helsinki 2004
ISBN 951-691-023-8 (ETK)
ISSN 1236-3049 (ETK)

ISSN 1236-7176
Palkansaajien tutkimuslaitos
Tutkimuksia-sarja no. 92

Eläketurvakeskus

00065 ELÄKETURVAKESKUS
Puhelin 010 7511
Faksi (09) 148 1172
www.etk.fi

Kansaneläkelaitos

Tutkimusosasto
Puhelin 020 434 1938
Faksi 020 434 1700
www.kela.fi/tutkimus

Palkansaajien tutkimuslaitos

Puhelin (09) 2535 7330
Faksi (09) 2535 7332
www.labour.fi

ESIPUHE

Nuorten elämäkulussa opiskelu, työssäkäynti ja perheenperustaminen lomittuvat monimuotoiseksi kudelmaksiksi. Tämän johdosta nuorten taloudellisen aseman kuvaaminen on tutkimukselle haaste.

Kokonaiskuvan saaminen nuorten tulokehityksestä on kuitenkin tärkeää. Sitä tarvitaan ensinnäkin toimeentulon riittävyyden arvioimiseksi. Kokonaiskuva on välttämätön myös etuusjärjestelmien kehittämisen kannalta. Nuorten toimeentulo on palapeli, jonka keskeisenä osana ovat ansiotulon ohella eri tulonsiirrot. Palapelin osien on yhdessä muodostettava toimiva lopputulos.

Mielenkiintoa nuorten työmarkkina-aseman ja tulojen kehitykseen lisää ajankohtaiskeskustelu mm. opintojen rahoittamisen malleista ja opintoaikojen rajoittamisesta. Merkittävä tämänkin tutkimuksen taustalla oleva muutos on vuoden 2005 eläkeuudistus. Se tuo mukanaan useita muutoksia, jotka vaikuttavat nuoruuden ajalta karttuvaan eläketurvaan. Nuorten tulojen määrällä ja rakenteella sekä työn, opiskelun ja erilaisten etuusaikojen vuorottelulla on tästä syystä aikaisempaa enemmän merkitystä tulevan eläketurvan kannalta.

Tutkimushanke on toteutettu Palkansaajien tutkimuslaitoksessa Eläketurvakeskuksen, Kelan ja Palkansaajien tutkimuslaitoksen yhteishankkeena. Tutkimuksen loppuvaiheessa hankkeen rahoittamiseen on osallistunut myös Palkansaajasäätiö. Tutkimusta varten perustettiin seurantar ryhmä, jossa edustajina ovat olleet Eläketurvakeskuksesta johtava tutkija Eila Tuominen ja Kansaneläkelaitoksesta vastaava tutkija Pentti Takala sekä Palkansaajien tutkimuslaitoksesta tutkimuskoordinaattori Roope Uusitalo. Heille kaikille lämmin kiitos tutkimuksen eri vaiheissa saamistani kommentteista ja palautteesta. Tutkimushankkeen alullepanijoina ovat olleet tutkimuspäällikkö Seija Ilmakunnas Eläketurvakeskuksesta, tutkimusprofessori Katri Hellsten Kansaneläkelaitoksesta ja tutkimuspäällikkö Reija Lilja Palkansaajien tutkimuslaitoksesta. Aineiston käsittelyssä Aila Mustoselta saamani apu on jälleen ollut korvaamaton. Tutkimuksen ulkoasuun ja viimeistelyyn ovat osallistuneet Anja Kallio Eläketurvakeskuksesta ja Irmeli Honka Palkansaajien tutkimuslaitoksesta. Haluan esittää kiitokseni kaikille hankkeen toteutumiseen vaikuttaneille.

.....

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksessa tarkastellaan nuorten, pääasiassa 16–32-vuotiaiden työmarkkina-asemaa, tuloja ja toimeentuloa. Tutkimuksessa hyödynnetään työssäkäyntitilaston pohjalle luotua ns. vaikuttavuusaineistoa vuosille 1990–1999. Tutkimusraportissa luodaan ensin kokonaiskuva kaikkien nuorten asemaan työmarkkinoilla, heidän saamiinsa henkilökohtaisiin bruttotuloihin ja niiden koostumukseen sekä heidän asemaansa tulonjaossa tuloköyhyyden näkökulmasta. Tämän jälkeen tarkastellaan erikseen opiskelijoiden, nuorten lapsiperheiden sekä työttömien tuloja ja toimeentuloa. Lopuksi edellä saatuja tietoja hyödynnetään vuoden 2005 eläkeuudistuksen vaikutusten arviointiin nuorilla. Eläkeuudistuksen osalta arvioidaan eläkkeen karttumisen alaikärajan laskun, suoritetusta tutkinnosta saatavan eläkekarttuman sekä sosiaalietuusajoista, äitiys- ja vanhempainrahakauden sekä kotihoidontukijaksojen vaikutusta tulevaan eläkkeeseen.

Ansiotuloilla on suurempi merkitys nuorten tulonmuodostuksessa kuin yleensä ajatellaan. Tähän vaikuttavat mm. opiskelijoiden yleinen työssäkäynti ja se, että työttömyysasteen korkeasta tasosta huolimatta työttömyysjaksot ovat nuorilla sangen lyhyitä. Köyhyys lisääntyi 1990-luvun puolivälin jälkeen erityisesti nuorten keskuudessa. Nuorten kohdalla köyhyysrajan alapuolelle jäivät aikaisempaa useammin nuoret lapsiperheet, opiskelijat ja työttömät. Erityisesti nuorten yksinhuoltajien asema näyttää vaikeutuneen.

Vuoden 2005 eläkeuudistuksen vaikutusten arvioissa ilmenee, että uudistuksen jälkeen 18–22-vuotiaana karttuvalla eläkkeellä tulee olemaan verraten pieni vaikutus tulevan eläkkeen suuruuteen. Suoritetusta tutkinnosta saatava eläke vastaa yliopistosta ja ammattikorkeakoulusta valmistujilla keskimääräisen palkansaajan vuoden eläkekarttumaa ja ammatillisista oppilaitoksista valmistuneilla noin ¾ osaa tästä. Opiskelijoiden kokonaiseläkekarttuma (ansiotuloista ja tutkinnosta yhteensä) nousee uudistuksen jälkeen verraten lähelle keskimääräisen ei-opiskelevan nuoren eläkekarttumaa.

Vanhempainpäivärahojen kohdalla eläkekarttuma on aikaisempaa kattavampi ns. vuoden säännön poistuessa ja vähimmäismääräistä äitiyspäivärahaa saavien tullessa eläkekarttuman piiriin. Eläkeuudistuksen myötä alle kolmivuotiaan lapsen kotihoidontukiajalta karttuvan eläkkeen saavat henkilöt, jotka eivät ole ansiotyössä tukiaikana. Koska kotihoidontuen

käyttö on erittäin yleistä, tämän valtion varoista maksettavan eläkkeen piiriin tulee suuri määrä pienten lasten äitejä. Tarkkaa arviota eläkekarttuman vaikutuksesta on vaikea antaa johtuen työssäkäynnin ja tuen päällekkäisyyksistä, mutta hieman yli puolelle 1- ja 2-vuotiaiden lasten äideistä eläkekarttuma tulee koko vuodelta täysimääräisenä. Vuoden kotihoidontukiajalta karttuva etuus on noin neljännes synnytysikäisten kokopäivätyössä olevien naisten vuosikarttumasta. Arviot eläkekarttumasta perustuvat vuosien 1995–1999 tietoihin yksilöiden työurista ja tuloista. Koska nuorten työllisyys on hyvin suhdanneherkkää edellä esitettyihin arvioihin tulee suhtautua varauksella.

SISÄLTÖ

1. Johdanto.....	9
2. Tutkimusaineisto ja käsitteet	11
2.1. Aineiston kuvaus	11
2.2. Käsitteet ja mittaaminen	11
2.2.1. Pääasiallisen toiminnan määrittely nuorilla	11
2.2.2. Henkilökohtaiset tulot ja tulokäsitteet	15
2.2.3. Kotitalouden tulot ja tulokäsitteet tulonjako- tarkasteluissa	17
3. Nuorten tulojen ja toimeentulon yleiskuva	23
3.1. Mitä nuoret tekevät?	23
3.2. Nuorten tulojen yleiskuva	28
3.3. Nuoret tulonjaon näkökulmasta: ovatko nuoret köyhiä?	33
4. Nuoret pääasiallisen toiminnan mukaan.....	39
4.1. Opiskelijat	39
4.1.1. Opiskelijoiden pääasiallinen toiminta	39
4.1.2. Opiskelijoiden tulot	43
4.1.3. Opiskelijoiden toimeentulo	47
4.2. Nuoret lapsiperheet	51
4.2.1. Vanhempainrahakausi.....	52
4.2.2. Kotihoidontukiaika	61
4.3. Työttömät	70
4.3.1. Työttömyyden yleisyys ja kesto	70
4.3.2. Työttömyysturvaetuudet ja toimeentulo	74
5. Vuoden 2005 eläkeuudistuksen vaikutuksia nuorten eläkekarttumaan	80
5.1. Eläkeuudistuksen pääpiirteet tämän tutkimuksen näkökulmasta	80
5.2. Vanhuuseläkkeen karttumisen alaikärajan muutos	83
5.3. Eläkkeen karttuminen opiskeluajalta	86
5.4. Arvioita eläkekarttumasta vanhempainrahakaudelta	91
5.5. Arvioita eläkekarttumasta alle 3-vuotiaan lapsen kotona tapahtuvasta hoidosta	95

5.6. Työttömien eläkekattuma	99
------------------------------	----

6. Johtopäätökset	100
--------------------------------	------------

Kirjallisuus.....	111
--------------------------	------------

Liitteet	
-----------------	--

1 JOHDANTO

Nuorten asema yhteiskunnassa on hyvin monimuotoinen. Nuoruutta voidaan ajatella ajanjaksona, jolloin yksilö siirtyy peruskoulutuksesta ensin jatkokoulutukseen ja myöhemmin työmarkkinoille sekä muuttaa pois vanhempiensa taloudesta perustaen ensin oman yhden henkilön kotitalouden, myöhemmin kenties kahden tai useamman henkilön talouden. Nämä suuret muutokset tapahtuvat eri tahtiin eri henkilöillä ja osalla nuorista jotkut näistä muutoksista jäävät kokonaan tapahtumatta. Näin määritellen nuoruuden voidaan tänä päivänä ajatella käsittävän ajanjakson, joka alkaa noin 16-vuotiaana ja päättyy koulutuksesta riippuen jopa yli 30-vuotiaana.

Nuorten monimuotoinen asema yhteiskunnassa johtaa tilanteeseen, jossa nuorten tuloja, toimeentuloa ja sen rakennetta on vaikea hahmottaa. Nuoret ovat hyvin heterogeeninen ryhmä, jonka sisällä tulotaso ja toimeentulon lähteet vaihtelevat voimakkaasti. Opiskelu, työllisyys, työttömyys ja työvoiman ulkopuolella olo kotityössä tai täysin toimeettomana voivat kuvata samankin henkilön pääasiallista toimintaa yhden tarkasteluvuoden aikana. Opiskelun ja työllisyyden samanaikaisuudesta aiheutuu usein päänsäryä nuorten asemaa tulkittaessa, mikä näkyy esimerkiksi Työvoimatutkimukseen perustuvissa tarkasteluissa. Lisäksi suhdannevaihteluiden vaikutus nuorten työllisyyteen, työttömyyteen ja halukkuuteen opiskella on todella suuri (Hämäläinen 1998, 2002a), joten muutokset taloudellisessa asemassa voivat olla nopeita ja vaikeasti ennakoitavissa.

Nuorten tulonmuodostukseen vaikuttavia erilliskysymyksiä on usein poliittisten päätöksentekijöiden käsiteltävänä. Tällä hetkellä keskeisimpänä nuoria koskevana kysymyksenä ovat olleet esillä opintojen rahoittaminen, opiskelijoiden työssäkäynti, opintojen kesto, työttömien nuorten aktiivointi, perhe- ja väestöpoliittisten kysymysten yhteydessä lasten ja lapsiperheiden köyhtymisen ja syrjäytymisen yhteys esimerkiksi vähimmäisturvaa saavien perheiden toimeentuloon.

Tulevaisuudessa nuorten tulojen määrällä ja rakenteella on pitkällä aikavälillä aikaisempaa enemmän merkitystä myös tulevan eläkkeen suuruuteen. Vuoden 2005 eläkeuudistuksessa on useita muutoksia, jotka koskevat suoraan tai välillisesti nuorena kattuvaa eläkettä. Eläkeuudistuksessa lähinnä nuoria koskevia muutoksia ovat mm. kattumisiän alarajan lasku 23 ikävuodesta 18 ikävuoteen, opiskeluajan kattuma sekä kotona alle 3-vuotiaan lapsen hoitoajalta saatava kattuma. Raportissa

käsitellään mm. näitä eläkekarttumaan vaikuttavia tekijöitä nuorten näkökulmasta.

Tämän tutkimusraportin tarkoitus on antaa ensin yleiskuva nuorten tuloista ja toimeentulosta, tulojen rakenteesta sekä toimeentulo-ongelmien yleisyydestä. Nuorten työmarkkinatilojen moninaisuudesta johtuen seuraavaksi luodaan kuva tiettyjen keskeisten ryhmien – opiskelijoiden, työttömien ja perheen perustamisvaiheessa olevien – tuloihin ja toimeentuloon. Vuoden 2005 eläkeuudistuksen vaikutusten arvioimiseksi ja eläkeuudistuksen vaikutusten ymmärtämiseksi on tarvittu paljon sellaista tietoa, joista hyötyvät myös muut nuorten asemasta tulojen näkökulmasta kiinnostuneet tahot. Tästä syystä tutkimusraportti on jaettu kahteen osaan siten, että aluksi on yleinen osa, jossa kuvataan aikaisemmin vähälle huomiolle jääneitä nuorten tuloja, sosiaaliturvaa, työssäkäyntiä, opiskelua, perheen perustamista jne. Tämän jälkeen näitä tietoja hyödynnetään luvussa viisi eläkekarttumaa koskevissa arvioissa.

2 TUTKIMUSAINEISTO JA KÄSITTEET

2.1 Aineiston kuvaus

Tutkimuksessa hyödynnetään Tilastokeskuksen työssäkäyntitilaston pohjalle luotua ns. vaikuttavuusaineistoa. Aineisto on noin kahdeksan prosentin satunnaisotos vuonna 1997 12–75-vuotiaasta väestöstä, jolle on haettu tietoja lukuisista eri rekistereistä vuosille 1987–1999. Aineiston muodostamiseksi on yhdistetty tietoja mm. väestö-, eläke-, vero- ja koulutusrekistereistä. Aineisto muodostaa noin 350 000 henkilön ns. paneeliaineiston 13 vuodelta, ts. samaa henkilöä voidaan seurata aineistossa vuodesta toiseen. Henkilön omien tietojen lisäksi aineistossa on runsaasti tietoja mm. puolison koulutuksesta, työmarkkina-asemasta sekä tuloista. Näiden lisäksi aineistossa on tietoa henkilön perhesuhteista.

Työssäkäyntitilaston normaalin sisällön lisäksi tähän aineistoon on liitetty tarkennettuja oppilaitosrekisteristä saatavia tietoja (mm. tarkennettu tieto oppilaitoksessa kirjoilla olosta), Kelan etuusrekistereistä ja Stakesin toimeentulotukirekisteristä. Kelan tietoja hyödynnetään käytettävissä olevien tulojen laskemisessa ja eläkekattumaa koskevissa laskelmissa. Stakesin toimittamat toimeentulotukirekisteritiedot puolestaan ovat merkittävä lisä sekä köyhyystarkasteluissa osana käytettävissä olevien tulojen laskelmaa että sellaisenaan kuvaamaan toimeentulon vaikeuksia.

2.2 Käsitteet ja mittaaminen

2.2.1 Pääasiallisen toiminnan määrittely nuorilla

Tässä tutkimuksessa painopiste on nuorten työmarkkina-aseman, tulojen ja toimeentulon yhteyden kuvaamisella. Nuorten kohdalla henkilön pääasiallinen toiminta vuoden aikana on huomattavasti hankalampi määrittellä kuin muilla ikäryhmillä. Työssäkäyntitilastossa käsite 'henkilön pääasialli-

nen toiminta' on määritelty joulukuun viimeisen viikon perusteella. Työssäkäyntitilaston päättelyjärjestys menee seuraavasti: ensimmäiseksi luokitellaan lapsiksi alle 15-vuotiaat ja eläkeläisiksi yli 75-vuotiaat. Tämän jälkeen päätellään, että henkilö on työtön, jos hän on työttömänä vuoden viimeisenä työpäivänä (esim. 29.12.); varusmies, jos hän on yhdenkään päivän varusmiespalveluksessa 25.–31.12; työllinen, jos henkilöllä on vuoden viimeisellä viikolla yhdenkin päivän ollut voimassa oleva työsuhde. Myös 29.12. työvoimapolitiittisessa sijoituksessa työllisenä olevat luokitellaan työllisiksi. Seuraavaksi päätellään opiskelijat hyödyntäen oppilaitosrekisterejä sekä tietoja opintotuen saannista.

Tilastokeskuksen käyttämä pääasiallisen toiminnan päättely perustuu siis tilanteeseen vuoden viimeisellä viikolla. Nuorten kohdalla tämä johtaa tilanteeseen, jossa huomattava määrä opiskelijoita määritellään työllisiksi koulujen loma-aikaan ajoittuvasta työstä. Ongelma ei ole aivan mitätön, kun tarkoituksena on tarkastella pääasiallisen toiminnan ja tulojen suhdetta. Tilastokeskuksen käyttämän luokituksen mukaan työllisiksi luokitelluista 16–32-vuotiaista henkilöistä 15–20 prosenttia on pääteltävissä myös päätoimisiksi opiskelijoiksi. Esimerkkinä vuonna 1999 tästä aineistosta useiden muuttujien avulla muodostettua opiskelijakäsitettä käyttäen havaitaan, että niistä henkilöistä, jotka tässä tutkimuksessa määritellään opiskelijoiksi, on Tilastokeskuksen päättelyjärjestyksen mukaan vain noin 60 prosenttia opiskelijoita. Loput noin 40 prosenttia on työssäkäyntitilastossa määritelty työllisiksi.

Työssäkäyntitilastossa noudatettavassa luokittelussa myös perhevapaat peittyvät muihin työmarkkinatiloihin. Äitiyslomalla olevat on yleensä luokiteltu joko työllisiksi tai ryhmään tuntematon. Kotihoidontuella olijat ovat yleensä luokassa pääasiallinen toiminta tuntematon.

Tässä tutkimuksessa sovelletaan pääasiallisen toiminnan kohdalla päättelyjärjestystä, joka pyrkii hahmottamaan ensin tiettyjen erityisryhmien – ennen kaikkea opiskelijoiden ja perhevapaalla olijoiden – pääasiallisen toiminnan. Määrittelyn lähtökohtana on, että tulotarkasteluissa tarkastelemme koko opiskelijoiden ryhmää, rajaamatta siitä ensin pois työllisiä opiskelijoita, joiden tulot ovat korkeammat kuin ei-työllisiksi luokitelluilla opiskelijoilla. Vastaavasti perhevapaiden kohdalla huomioidaan kaikki tiettyjä perhepoliittisia etuuksia saavat ensin, huolimatta heidän työmarkkina-asemastaan. Tavoitteena on siis ollut, että pääasiallinen toiminta määritellään aineistosta ilman, että samalla rajaudutaan johonkin tulojen perusteella valikoituun ihmisryhmään.

Tutkimus koskee (pääsääntöisesti) 16–32-vuotiaita henkilöitä, joiden pääasiallisen toiminnan päättelyjärjestys on seuraava:

1. Ensin rajataan tarkastelun ulkopuolelle eläkeläiset, tarkasteluvuonna varusmiespalveluksessa olleet, alle 16-vuotiaat ja yli 32-vuotiaat sekä henkilöt, joille Tilastokeskus ei ole voinut pääasiallista toimintaa päätellä (tuntematon). Viimeiseen ryhmään kuuluu kuitenkin paljon vanhempainrahakaudella tai kotihoidontuella kotona lapsia hoitavia naisia, jotka on siirretty perhe-etuudella olevien luokkaan.
2. Opiskelijoista on tehty aineistoon kaksi eri määritelmää. Ensimmäinen määritelmä vuosille 1990–1999 määrittelee opiskelijoiksi henkilöt, joille jokin seuraavista ehdoista täyttyy: a) henkilön pääasiallinen toiminta Tilastokeskuksen määrittelemänä on opiskelija, b) aloittanut opintonsa yhteisvalintarekisterin mukaan, c) ilmoittautunut korkeakouluun läsnäoleviksi, ja/tai d) valmistunut tutkintoon tarkasteluvuotta seuraavana vuonna. Toinen, hieman edellistä tarkempi määritelmä on käytettävissä vuosille 1995–1999. Siinä opiskelijoiksi määritellään edellisten lisäksi myös henkilöt, jotka ovat oppilaitosrekisterin mukaan kirjoilla jossakin oppilaitoksessa.
3. Perhe-etuudella ryhmään on sisällytetty kaikki ne henkilöt, joille on tarkasteluvuoden aikana syntynyt lapsi ja jotka ovat saaneet Kelan maksamaa äitiys-, isyys- tai vanhempainpäivärahaa. Lisäksi ryhmään kuuluvat ne alle 3-vuotiaiden lasten vanhemmat, jotka ovat saaneet vuoden aikana kotihoidontukea.
4. Vakaasti työlliset -luokkaan kuuluvat henkilöt, jotka eivät kuulu mihinkään edellisistä luokista, ja joilla työkuukausien määrä vuoden aikana on 10–12 kuukautta. Työkuukausiksi ei lasketa työvoimapolitiittisissa sijoituksissa tai -koulutuksessa olleita.
5. Työtön on henkilö, joka ei kuulu mihinkään edellä mainituista luokista, ja jolle täyttyy ainakin toinen seuraavista ehdoista a) työttömyyskuukausia tai työvoimapolitiittisiä sijoitus- tai koulutuskuukausia on kuusi kuukautta tai enemmän, b) työttömyyskuukausia on enemmän kuin työllisyyskuukausia. Jälkimmäinen vaihtoehto luokittelee työttömäksi esimerkiksi henkilöt, jotka ovat olleet työvoiman ulkopuolella osan vuotta (ei kuitenkaan opiskelijana tai perhe-etuudella) ja joilla työ- ja työttömyyskuukausien summa on yhteensä alle 12 kuukautta. Esimerkiksi henkilö, joka on ollut 5 kuukautta työvoiman ulkopuolella tekemättä mitään, 4 kuukautta työtön ja 3 kuukautta työllinen, on tämän mukaan työtön.

6. Muu työllinen on henkilö, joka ei kuulu mihinkään edellisistä luokista. Hänellä on siis työkuukausia enemmän kuin työttömyyskuukausia, mutta työkuukausia ei ole kuitenkaan niin paljoa, että hänet voitaisiin luokitella vakaasti työllisten ryhmään.

Tämän luokittelutavan tarkoitus on siis nostaa esille opiskelijoiden ja perhevapaalla olijoiden ryhmät, jotka Tilastokeskuksen pääasiallinen toiminta luokittelee 'piiloon' muiden ryhmien sisälle. Tämä luokitus ei ole Tilastokeskuksen käyttämää luokitusta parempi, sen tarkoitus on ainoastaan nostaa esille tietyt erityisryhmät. Liitteessä 1 on kuvattu Tilastokeskuksen pääasiallisen toiminnan mukaan tehty luokitus sekä tässä tutkimuksessa noudatettu pääasiallisen toiminnan luokitus.

Tilastokeskuksen käyttämä vuoden lopun pääasiallisen toiminnan luokitus ja tässä käytetyn luokituksen ero käy selkeästi esille liitteen 1 kuvioista. Opiskelijoiden määrä on Tilastokeskuksen luokituksessa huomattavasti alhaisempi. Esimerkiksi 25-vuotiaissa opiskelijoiden osuus on Tilastokeskuksen vuoden lopun tietoon perustuvan luokituksen mukaan 16 prosenttia, kun osuus tässä käytettävän luokituksen mukaan on lähes kaksinkertainen. Työllisten määrä taas on Tilastokeskuksen pääasiallisen toiminnan mukaan merkittävästi suurempi. Esimerkiksi 25-vuotiaista työlliseksi on luokiteltu 65 prosenttia ikäluokasta, kun tässä noudatettavassa luokituksessa työllisinä on yhteensä hieman yli 40 prosenttia. Ero aiheutuu opiskelijoiden lisäksi siitä, että erilaisia perhe-etuuksia saaneet henkilöt on luokiteltu omaan ryhmäänsä. Työttömien osuus ikäluokasta on lähestulkoon sama kummankin määritelmän mukaan. Ryhmä muu/tuntematon poikkeaa näissä kahdessa luokituksessa mm. siinä, että Tilastokeskuksen vuoden lopun tilannetta kuvaavassa muuttujassa ovat mukana mm. kotihoidontuen turvin kotona lasta hoitavat henkilöt, jotka tässä tutkimuksessa luokitellaan ryhmään perhe-etuudella oleviksi. Lisäksi varusmiehet ja eläkeläiset on tässä tutkimuksessa siirretty ryhmään muu/tuntematon.

Edellä esitettyyn, tässä tutkimuksessa noudatettavaan luokitukseen liittyy myös ongelmia. Esimerkiksi perhe-etuudella olevat opiskelijat ovat vain luokassa opiskelijat, koska se on päättelyjärjestyksessä ensin. Perhe-etuuksia käsittelevässä kappaleessa tarkasteluun haetaan kuitenkin myös opiskelevat nuoret perheet. Perhe-etuudella olon määrittely omaksi ryhmäkseen johtaa ongelmalliseen tilanteeseen myös siinä, että vähäisessäkin määrin vanhempainetuutta saaneet on luokiteltu tähän ryhmään, vaikka koko vuoden työmarkkina-aseman tulisi paremminkin olla työllinen. Erityisesti tämä on ongelma miesten kohdalla. Kaikista perhe-etuuden saajista miehiä on alle 1/5. Heidän siirtämisensä luokkaan vakaasti työllinen

kasvattaisi ryhmän työllisten osuutta koko populaatiosta noin 2–3 prosenttiyksikköä. Tässä luokittelussa myös ryhmän muu työllinen osuus jää suhteellisen pieneksi johtuen juuri opiskelijoiden ja perhe-etuudella olevien erottamisesta erityisesti tästä työllisten ryhmästä.

2.2.2 Henkilökohtaiset tulot ja tulokäsitteet

Yksilön käytettävissä olevia tuloja tarkastellaan tulonjakotutkimuksessa yleensä osana koko kotitalouden tuloja (ks. luku 2.2.3). Kotitaloustarkasteluissa yksilön tuloihin lasketaan yleensä kuuluvaksi hänen omat tuotannon-
nontekijätulonsa, perheen muiden jäsenten tuotannon-
nontekijätulot sekä perheen saamat tulonsiirrot. Nämä perheen saamat bruttotulot jaetaan perheen jäsenille tietyn laskennallisen jakosäännön avulla.¹ Tässä tutkimuksessa tarkastellaan sekä yksilön saamia henkilökohtaisia tuloja että tulonjakoa kuvaavissa osissa yksilön tuloja osana koko kotitalouden tuloja. Henkilökohtaisten bruttotulojen tarkasteluun on ryhdytty, koska niiden avulla on helpompi tarkastella työmarkkinatilan ja tulojen yhteyttä. Lisäksi monet sosiaaliturvan muodoista ovat puhtaasti yksilön omia tuloja, joiden suuruuteen eivät vaikuta perheen muut tulot (esim. ansioon sidottu äitiyspäiväraha, ansiosidonnainen työttömyysturva). Myöskin eläkekattuman näkökulmasta merkittäviä ovat vain yksilön saamat tulot.

Tulokäsitteenä henkilökohtaiset bruttotulot on vaikea, sillä todellisuudessa henkilökohtaisista bruttotuloista voidaan puhua vain yksin asuvien henkilöiden kohdalla. Tässä määriteltävä henkilökohtaisten bruttotulojen käsite pyrkii kuvaamaan yksilön saamia tuloja. Henkilökohtainen bruttotulo koostuu kaikista yksilön saamista tuotannon-
nontekijätuloista (palkat, yrittäjätulo, omaisuustulot) lisättynä hänen saamillaan henkilökohtaisilla tulonsiirroilla (esimerkiksi opintososiaaliset etuudet, äitiyspäiväraha, kotihoidontuki, työttömyysturvaetuudet). Lisäksi mukaan lasketaan niillä henkilöillä, joilla on puoliso, puolet niistä tulonsiirroista jotka on tarkoitettu koko kotitalouden käyttöön (toimeentulotuki, lapsilisä, asumistuki). Henkilökohtaisen bruttotulo poikkeaa siis jäljempänä esiteltävästä ekvivalenttitu-

---

1 Ekvivalenssiskaalan käyttöä on kuvattu luvussa 2.2.3.

lokäsitteestä siinä, että se kuvaa vain yksilön saamia henkilökohtaisia tuotantontekijätuloja ja tulonsiirtoja, lukuun ottamatta määritelmällisesti perheen yhteiskäytössä olevia tulonsiirtoja. Lisäksi erona on se, että perheen yhteiskäyttöön tarkoitetut tulonsiirrot on *jaettu tasan puolisoiden kesken*, joten perheen kokoa ei ole huomioitu ekvivalenssiskaalan tavoin.

Henkilökohtaisia bruttotuloja hyödynnetään lähinnä kun halutaan kuvata yksilön tulojen koostumusta. Henkilön bruttotuloihin lasketaan seuraavat tulot:

- 1) palkka- ja yrittäjätulo
- 2) pääomatulot (esim. korko-, vuokra-, osinkotulot, myyntivoitot)
- 3) opintososiaaliset etuudet (opintotuki, aikuisopintoraha)
- 4) perhe-etuudet (äitiys-, isyys-, vanhempainraha, kotihoidontuet, lapsilisä (vain puolet jos henkilöllä on puoliso)),
- 5) työttömyyteen liittyvillä tulot (peruspäiväraha, ansiosidonnainen päiväraha, työmarkkinatuki, muut),
- 6) asumisen tuet (yleinen asumistuki, eläkeläisen asumistuki ja opiskelijan asumislisä; jos henkilöllä on puoliso, hänelle lasketaan $\frac{1}{2}$ näistä etuuksista)
- 7) viimesijainen sosiaaliturva (toimeentulotuki ja ehkäisevä toimeentulotuki; jos henkilöllä on puoliso, hänelle lasketaan vain $\frac{1}{2}$ näistä tuloista)

Perhe-etuuksien kohdalla on päädytty ratkaisuun, jossa lapsilisän ajatellaan jakautuvan tasan puolisoiden kesken. Vastaava ratkaisu olisi voitu tehdä myös kotihoidontuen kohdalla, sillä kotihoidontuki on myös määritelmällisesti perheen yhteiseen käyttöön ajateltu etuus. Kotihoidontukea saavat perheet, jossa on alle 3-vuotias lapsi, jota ei hoideta kunnallisessa päivähoitossa. Kotihoidontuki on kuitenkin tässä määritelty sen henkilön tuloksi kenelle se on maksettu, sillä suuri osa kotihoidontuella olevista henkilöistä on naisia, jotka ovat tukiaikana ei-työllisinä kotona hoitamassa lastaan. Tällöin on luultavaa, että perhe suhtautuu kotihoidontukeen 'äidin palkkana', kuten siitä usein puhutaan. Yksityisen hoidon tukea ei näissä laskelmissa tarvitse ottaa huomioon, sillä tuki maksetaan suoraan hoitajalle.

2.2.3 Kotitalouden tulot ja tulokäsitteet tulonjakotarkasteluissa

Tulonjakotarkasteluissa pyritään kuvaamaan nuorten taloudellista asemaa suhteessa muuhun väestöön. Keskustelu köyhyydestä, eriarvoisuudesta ja syrjäytymisestä vilkastui Suomessa 1990-luvun lopulta alkaen, kun havaittiin, että eriarvoisuus oli kääntynyt pitkän laskevan trendin jälkeen nousuun. Myös näiden ilmiöiden mittaamisesta on käyty vilkasta keskustelua.² Nuoriin keskittyvää tulonjakotutkimusta ei juurikaan ole (Kangas ja Ritakallio 1996, Ritakallio 2001), mikä lienee osittain seurausta siitä, että nuoret mielletään usein opiskelijoiksi. Pienituloisuuden näkökulmasta opiskelijoiden köyhyys on vaikeasti tulkittavissa. Jos koulutuksen ajatellaan olevan investointi, jonka tuotto realisoituu tulevaisuudessa parempina työmahdollisuuksina ja korkeampina tuottoina, opiskeluaikainen köyhyys on tällöin vapaaehtoinen valinta. Köyhyys on siis osa koulutusinvestoinnin kustannusta. Kaikki nuoret eivät suinkaan ole opiskelijoita, joten nuorten toimeentulon tarkastelulle on sijaa. Käsitteellisistä ongelmista huolimatta jopa opiskelijoiden tuloköyhyyden arvioimiselle on tarvetta. Nuorten köyhyyden arvioimiseen liittyy kuitenkin tiettyjä mittausteknisiä ongelmia, jotka tulee ottaa huomioon tuloksia tulkittaessa.

Tässä tutkimuksessa nojaututaan hyvin aineistolähtöisesti perinteisesti tulonjakotutkimuksissa käytettyihin menetelmiin. Tutkimuksessa mitataan suhteellista tuloköyhyyttä, ts. yksilön tarkasteluvuoden tuloja verrataan samalle vuodelle aineistosta määritellyyn köyhyysrajaan. Tulojen mittaamisesta ja erilaisten vaihtoehtoisten käytäntöjen vaikutuksista tuloksiin löytyy havainnollinen esitys mm. Jäntin ja Danzigerin (2003) kirjoittamasta artikkelista.

Tulonjako- ja köyhyystutkimuksessa käytettävä tulokäsite on ns. käytettävissä oleva tulo. Käytettävissä oleva tulo muodostuu tuotannontekijätuloista (ansiotulot + omaisuustulot) sekä saaduista tulonsiirroista vähennettynä maksetuilla tulonsiirroilla (ks. kuvio 2.1). Ansiotuloihin luetaan palkka- ja yrittäjätulot. Omaisuustuloja ovat mm. vuokratulot, osinko- ja

2 Kansainvälisesti köyhyyden ja eriarvoisuuden keskeisiä kysymyksiä on vedetty yhteen teoksessa *Handbook of Income Distribution*. Suomessa köyhyyden mittaamisesta ja mittaustapojen eroista ovat kirjoittaneet mm. Kangas ja Ritakallio (1996) ja Lindqvist (2003).

korkotulot, veronalaiset myyntivoitot ja osassa tutkimuksia ns. laskennallinen asuntotulo vakinaisesta asunnosta. Saatuihin tulonsiirtoihin kuuluvat mm. sairausvakuutuksen päivärahat, eläkkeet, työttömyysturvaetuudet, opintososiaaliset etuudet, asumisen tuet, viimesijainen toimeentuloturva sekä muut saadut tulonsiirrot (kotitalouksien väliset tulonsiirrot, yksityiset eläkkeet ja yksityisten vakuutusten perusteella maksetut erilaiset korvaukset). Maksettuja veroja ovat mm. välittömät verot, sosiaaliturvamaksut sekä eläkevakuutusmaksut.

Kuvio 2.1. Käytettävissä olevien tulojen laskeminen.

	Palkkatulot
+	Yrittäjätulot
=	Ansiotulot
+	Omaisuuksien tulot
=	Tuotannontekijätulot
+	Saadut tulonsiirrot
-	Maksetut tulonsiirrot
=	Käytettävissä olevat tulot vuoden aikana

Yleisin Suomessa käytettävä aineisto tulonjako- ja köyhyystutkimuksissa on Tilastokeskuksen tuottama tulonjakotilasto. Tilasto noudattaa edellä esitettyä kansainvälistä tulojen luokittelua. Osa Tulonjakotilaston tiedoista perustuu eri hallinnollisista rekistereistä kerättyihin tietoihin ja osa saadaan haastattelemalla. Haastattelutiedot mahdollistavat verotuksen ulkopuolelle jäävien tulojen keräämisen.

Tässä tutkimuksessa hyödynnettävä työssäkäyntitutkimuksen pohjalle rakennettu ns. työvoimapoliittisten ohjelmien vaikuttavuusaineiston tietosisältö poikkeaa hieman tulonjako- ja köyhyystutkimuksissa yleensä käytettävästä tulonjakotilastosta. Käytettävässä aineistossa kotitalouden brutto- ja nettotulot vuoden aikana voidaan laskea lähtien verotiedoista peräisin olevasta valtion veronalaisesta tulosta (ks. kuvio 2.2). Tähän aineistoon on liitetty Stakesin ylläpitämistä rekistereistä tieto kotitalouden saamista toimeentulotuen eristä vuoden aikana. Lisäksi verottomista tuloista voidaan huomioida yleinen asumistuki, eläkeläisen asumistuki ja

opiskelijan asumislisä³. Kelan rekistereistä aineistoon on yhdistetty verotomat lapsilisät vuodesta 1995 alkaen. Koska muita tulotietoja on saatavissa vuodesta 1993 alkaen, päädyttiin vuosille 1993 ja 1994 laskemaan laskennalliset lapsilisät.⁴

Kuvio 2.2. Perheen bruttotulon ja nettotulon laskeminen aineistossa.

+	Otoshenkilön valtionveronalainen tulo
+	mahdollisen puolison valtionveronalainen tulo
+	asumistuet (yleinen ja eläkeläisen) ja opiskelijan asumislisä
+	mahdollisen puolison asumistuet (yleinen ja eläkeläisen)
+	toimeentulotuki ja ehkäisevä toimeentulotuki
+	mahdollisen puolison toimeentulotuki ja ehkäisevä toimeentulotuki
+	lapsilisät (laskennallinen vuosille 1993 ja 1994)
+	mahdollisen puolison lapsilisät
<hr/>	
=	Perheen bruttotulot
-	verot ja maksut yhteensä
<hr/>	
=	Perheen nettotulot (käytettävissä olevat tulot)

Vaikuttavuusaineistosta lasketut perheen bruttotulot sisältävät joitakin puutteita tulonjakotilaston käytettävissä oleviin tuloihin verrattuna. Aineistossa ei ole saatavilla esimerkiksi vanhempien lapsilleen maksamia tulonsiirtoja, joilla voi olla suurikin merkitys esimerkiksi opiskelijatalouksien toimeentulon kannalta. Puuttumaan jäävät lisäksi erilaiset apurahat ja stipendit. Olennaisin puute tämän tutkimuksen näkökulmasta on kuitenkin se, että aineisto mahdollistaa tulotarkastelut vain niille henkilöille, joiden perheasema ei ole lapsi, sillä aineistoon ei ole sisällytetty otoshenkilönä

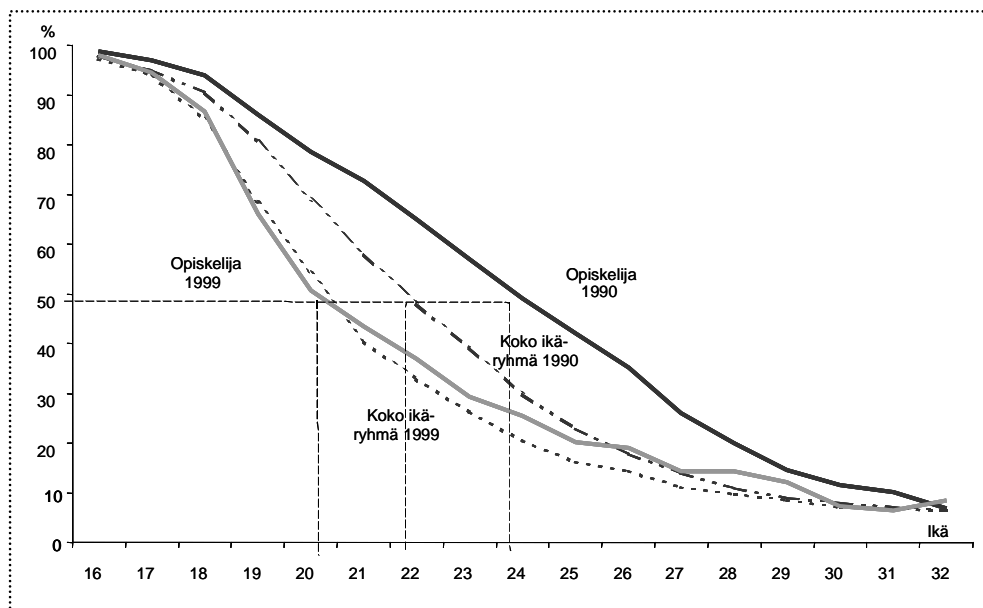
3 Opiskelijan asumislisää ei ole saatavilla puolisolle. Tämä ei kuitenkaan tarkastelujaksolla ole merkittävä puute, sillä suurin osa aineiston opiskelevista pariskunnista tai perheistä kuuluu yleisen asumistuen piiriin 30.4.2000 saakka.

4 Laskennallisten lapsilisien päättelystä lisätietoja saa tutkimuksen kirjoittajalta.

olevan lapsen vanhempien tuloja. Henkilö on määritelmällisesti lapsi, jos hän asuu vanhempiensa kanssa samassa kotitaloudessa, ja intuition vastaisesti lapsen ikä voi olla jopa 75 vuotta. Tulonjaon ja köyhyyden tarkasteluissa pitäydytään siis niissä yli 16-vuotiaissa, jotka ovat muuttaneet pois vanhempiensa taloudesta ja muodostaneet oman yhden tai useamman hengen kotitalouden.

Keskittyminen vain oman kotitalouden muodostaneisiin nuoriin tulonjakotarkasteluissa on luonnollisesti ongelma. Kuviossa 2.3 on kuvattu niiden henkilöiden osuus, joiden perheasema on väestörekisteritiedon mukaan lapsi. Nämä nuoret asuvat siis vanhempiensa kotitaloudessa, jolloin heille ei voida laskea esim. köyhyysastetta. Kuviosta nähdään, että varsinkin alle 20-vuotiaiden kohdalla rajautuminen vain oman kotitalouden perustaneisiin on ongelma.

Kuvio 2.3. Vanhempiensa kanssa samassa kotitaloudessa asuvien (lasten) osuus koko ikäryhmästä sekä opiskelijoiden keskuudessa vuosina 1990 ja 1999.

Kuviossa 2.3 on kuvattu myös 1990-luvun kehitys lapsien osuudessa ikäryhmittäin. Vaikuttaa siltä, että nuorten itsenäistymisen ja oman kotitalouden muodostamisen olisi aikaistunut 1990-luvulla. Ilmiöön vaikuttaa kuitenkin vuoden 1994 kotipaikkalain muutos. Ennen vuotta 1994 henkilön ei ollut mahdollista muuttaa rekisterikuntaansa kotipaikkakunnasta opiskelu-

paikkakunnaksi niin kauan kun henkilön asema oli opiskelija. Vuodesta 1994 alkaen myös opiskelijoilla on ollut oikeus valita säilyvätkö kotikuntansa asukkaina vai muuttavatko opiskelupaikkakunnalleen. Tällöin myös heidän asemansa väestörekisterissä muuttuu lapsesta joksikin muuksi vaihtoehtoiseksi tilaksi (perheeseen kuulumaton, avio- tai avoperheen päämies tai puoliso). Tällöin meidän on mahdollisuus sisällyttää uuden kotitalouden tiedot tulonjakotarkasteluihin. Tämän tutkimuksen köyhyys-tarkasteluissa pitäydytään lähinnä vuosien 1995–1999 tarkastelussa sekä tästä että muista aineistoteknisistä syistä. Tällöinhän vuoden 1994 lakimuutos ei ole ajoittunut tarkastelujaksolle. On kuitenkin luultavaa, että opiskelijoiden kohdalla kotipaikkalain muutos vaikuttaa otokseen myös vuosien 1995–1999 välillä uusien opiskelijoiden omaksuessa pikkuhiljaa uutta käytäntöä.

Käytettävissä olevat tulot eivät sellaisenaan ole vertailukelpoisia erikokoisten ja erityyppisten kotitalouksien välillä. Useamman henkilön kotitaloudessa osa kustannuksista pystytään jakamaan kotitalouden jäsenten kesken, joten esimerkiksi lapsettoman pariskunnan tulojen jakaminen kahdella ei tuota samaa hyvinvointia kuin yksin asuvan henkilön tulot. Kotitalouden yhteenlaskettujen nettotulojen kohdistaminen yksilöille tapahtuu ns. ekvivalenssiskaalan avulla. Sen avulla erikokoiset ja eri rakenteiset kotitaloudet pyritään tuomaan yhteismitallisiksi. Ekvivalenssiskaalan valinnasta on olemassa laaja tutkimuskirjallisuus⁵. Tässä tutkimuksessa käytetään ns. vanhaa OECD:n ekvivalenssiskaalaa. Siinä kotitalouden ensimmäinen aikuinen saa painon 1, seuraava aikuinen painon 0,7 ja lapset ovat mukana painolla 0,5. Ekvivalenssiskaalakerroin saadaan siis $m = 1 + 0,7(A-1) + 0,5L$, missä A on perheen aikuisten lukumäärä ja L on alle 18-vuotiaiden lasten lukumäärä.⁶ OECD:n vanhan ekvivalenssiskaalan valinta tähän tutkimukseen perustuu sen yleisyyteen aikaisemmissa tutkimuksissa sekä siihen, että ilman merkittäviä lisäkustannuksia modifioitua skaalaa ei voida vaikuttavuusaineistosta laskea.

5 Suomalaista keskustelua köyhyden ja syrjäytymisen mittaamisesta yleisemminkin ja ekvivalenssiskaalojen eroista erikseen löytyy esimerkiksi teoksista Kangas ym. (1996), Penttilä ym. (2003), Lyytikäinen (2003). Myös teoksessa Handbook on Income Distribution (2003) useissa artikkeleissa pohditaan käytettävän ekvivalenssiskaalan merkitystä.

6 OECD:n modifioitu ekvivalenssiskaala käyttää toisen aikuisen painona 0,5 ja lapsen painona 0,3 ja lapsiksi luetaan kaikki alle 14-vuotiaat perheenjäsenet. Tämä aineisto ei mahdollista modifioitua skaalan käyttöä, sillä emme tiedä alle 14-vuotiaiden lasten lukumäärää perheissä.

Köyhyyden laajuus ja se, ketkä väestössä ovat köyhiä, riippuu paljon tehdyistä mittareiden valinnasta. Tästä syystä paras tapa hahmottaa köyhyysongelmaa on, että verrataan useita eri mittareita yhtä aikaa ja verrataan niiden tuottamia tuloksia (Kangas ja Ritakallio 1996, Lindqvist 2003). Aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että esimerkiksi subjektiiviset kokemukset köyhyydestä, tuloköyhyysmitat ja vaikkapa toimeentulotukiasiakkuuden käyttäminen köyhyysmittarina tuottavat hyvin erilaisia tuloksia. Lisäksi tuloköyhyysmittareiden kohdalla köyhien määrään vaikuttaa huomattavasti valitut ekvivalenssiskaalat ja köyhyysrajan valinta (40, 50 vai 60 prosenttia mediaanitulosta). Esimerkiksi nuoret ovat hyvin usein köyhiä sekä tuloköyhyys- että toimeentulotukitarkasteluissa ilman, että he kokevat itseään köyhiksi.

Tässä tutkimuksessa köyhyyttä kuvataan siis vanhan OECD-ekvivalenssiskaalan avulla laskettujen nettotulojen pohjalta. Köyhyysrajaksi valittiin 50 prosenttia ekvivalenttitulon mediaanista, koska vanhaa ekvivalenssiskaalaa hyödyntävissä tutkimuksissa on useimmin käytetty tätä rajaa nykyisin yleisemmän 60 prosentin rajan sijaan. Myös 60 prosentin tulorajaan perustuvat laskelmat on tehty aineistosta, mutta raportoitavan materiaalin runsauden vuoksi niitä ei esitetä.

3 NUORTEN TULOJEN JA TOIMEENTULON YLEISKUVA

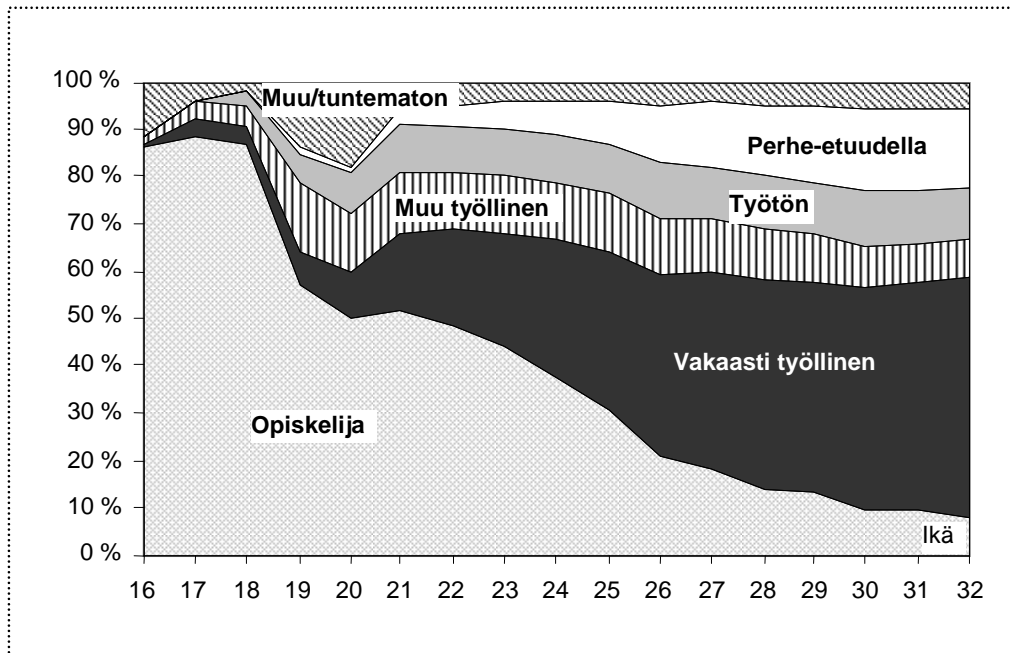
3.1 Mitä nuoret tekevät?

Kokonaiskuvan saaminen nuorten asemasta yhteiskunnassa on vaikeaa johtuen nuorten jakautumisesta useisiin eri 'tiloihin', lukuisista siirtymisistä näiden tilojen välillä, eri tilojen samanaikaisuudesta ja tilastointikäytännöistä. Kokonaiskuvaa hämärtävät esimerkiksi opiskeluaikaisen työssäkäynnin määrittelemisen tilastoissa työllisyydeksi samoin kuin opiskelijoiden kyse-lytutkimuksissa ilmaiseman työn etsinnän tulkitseminen työttömyydeksi. Tilastotietojen vaikean tulkinnan lisäksi julkinen keskustelu nuorten asemasta on usein ongelmakeskeistä (Wilska ym. 2002), mikä osaltaan hämärtää käsitystämme siitä, mitä nuoret tekevät. Nuorten asemasta ja toimeentulosta keskustelu on paljolti keskustelua työttömyydestä, syrjäytymisestä, opintojen rahoittamisen vaikeudesta, ylivelkaantumisesta ja maksuhäiriöistä.

Tämän kappaleen tarkoitus on kuvata nuorten pääasiallista toimintaa 1990-luvulla. Muodostuvaan kuvaan vaikuttaa paljon se, missä järjestyksessä pääasiallisen toiminnan päättely tehdään. Kuviossa 3.1 on esitetty nuorten pääasiallinen toiminta vuonna 1999 käyttäen päättelyjärjestystä joka palvelee tätä tutkimusta.⁷

7 Kuviossa käytetty päättelyjärjestys on esitelty kappaleessa 2. Ensin aineistosta on erotettu henkilöt, jotka ovat eläkkeellä, varusmiehiä, muita työvoimaan kuulumattomia ei-opiskelijoita (ei sisällä kotihoidontuella olijoita) sekä henkilöt, joiden pääasiallinen toiminta on tuntematon. Toisena päätellään opiskelijat. Kolmantena on haettu perhe-etuudella olevat, jos heillä on tarkastelujaksolla alle 1-vuotias lapsi tai he ovat saaneet kotihoidontukea. Seuraavaksi päätellään työvoimasta ne, joilla on työkuukausia ilman työvoimapoliittisia sijoituksia 10-12 kuukautta ja työttömyyttä siis maksimissaan 2 kuukautta. Työttömäksi määritellään henkilö, joka on ollut 6-12 kuukautta vuoden aikana työtön, työvoimapoliittisessa sijoituksessa tai -koulutuksessa. Lisäksi työttömäksi määritellään ne henkilöt, jotka eivät kuulu mihinkään em. luokista ja joilla on työttömyyskuukausia enemmän kuin työllisyyskuukausia. Muu työllinen on ryhmä joka päätellään viimeisenä. He ovat olleet työssä vuoden aikana alle 10 kuukautta, työttömyyttä on alle 6 kuukautta ja työttömyyttä on vähemmän kuin työllisyyttä. Ks. tarkemmin luokittelun syistä luvusta kaksi edellä (s. 11-15).

Kuvio 3.1. 16–32-vuotiaiden nuorten pääasiallinen toiminta vuonna 1999.

Kuviosta 3.1. voidaan nostaa esille useita yksityiskohtia. Ensinnäkin, peruskoulutuksen päätyttyä lähes 90 prosenttia nuorista siirtyy välittömästi jatkokoulutukseen, ja hieman yli 10 prosenttia nuorista jää tai jättäytyy koulutusjärjestelmän ulkopuolelle.⁸ Koulutuksen ulkopuolelle jääneistä alle 18-vuotiaista nuorista suurin osa kuuluu alkuvaiheessa ryhmään muu. Tämä ryhmä koostuu osin niistä työttömistä nuorista, jotka eivät ole ilmoittautuneet työvoimatoimistoon työttömiksi työnhakijoiksi. Nuorilla työttömyysturvaan liittyvät, muita ikäryhmiä tiukemmat saantiehdot voivat osittain lisätä piilotyöttömyyttä ja näin ollen ryhmän muu osuutta ikäluokasta. Ahon (2002) arvion mukaan nuorissa 15–19-vuotiaissa piilotyöttömien osuus väestöstä on lähes yhtä suuri kuin avoimesti työttömänä olevien

⁸ Jos hyödynnetään vuosille 1995–99 käytettävissä olevia tarkennettuja oppilaitostietoja, havaitaan, että heti peruskoulun jälkeen koulutuksen ulkopuolelle jäävien osuus on tässä esitettyä pienempi. Koulutuksen ulkopuolelle jäävien osuus on lähempänä 6 prosenttia. Tämä kuvio on valittu vertailtavuuden säilyttämiseksi vuosikymmenen alkuun nähden.

osuus. Työvoimatoimistoon ilmoittautuneiden työttömien osuus ikäluokasta on kuitenkin kaikista ikäryhmistä alhaisin alle 20-vuotiaiden keskuudessa, mikä jää teini-ikäisten nuorten korkean työttömyysasteen valossa usein huomaamatta. Korkean työttömyysasteen syynä on nuorten matala työvoimaan kuuluvuus.

Opiskelijoiden osuus ikäluokasta laskee merkittävästi 18-vuoden jälkeen, mutta nousee tämän jälkeen vielä hieman kun lukiosta ja ammatillisista koulutuksesta valmistuneet hakeutuvat jatkokoulutukseen. Puolet ikäluokasta on päättänyt opintonsa 22-vuotiaana. Tässä suhteessa suomalaiset nuoret vastaavat hyvin eurooppalaisesta haastatteluaineistosta laskettua koko Euroopan keskiarvoa.⁹ Kuviossa ikävuosien 19 ja 21 välille ajoittuva notkahdus selittyy ryhmän muu/tuntematon lisääntymisenä. Tähän on kaksi syytä. Noin puolet tästä ryhmistä on varusmiespalvelusta suorittavia henkilöitä. Toinen puoli selittyy jatkokoulutukseen hakeutumisen viivästymisellä.

Työllisten osuus ikäluokasta alkaa nopeasti kasvaa 22-ikävuoden jälkeen. Kun pääasiallinen toiminnan päättely noudattaa tässä valittua järjestystä eli opiskelijat ja perhe-etuksilla olijat on suljettu omiksi ryhmikseen, työllisistä suurin osa on työllisenä vuoden aikana 10–12 kuukautta. Nuorten työurien katkonaisuus jää tässä hieman piiloon, sillä epävakaimmat työurat jakautuvat useaan eri luokkaan. Tällaiset työurat ovat voineet luokitua opiskelijoiksi (koulutuksesta valmistujat), muiksi työllisiksi, perhevapaille sekä työttömien ryhmään.

Suhdanneritilanne vaikuttaa huomattavasti nuorten työmarkkinoihin (Hämäläinen 2002a), joten edellä esitetyn yhden poikkileikkausvuoden tarkastelu ei luonnollisesti anna koko kuvaa 1990-luvusta. Vastaavat kuvat vuosille 1990, 1993 ja 1996 on esitetty liitteessä 2. Merkittävimmät erot näiden neljän vuoden välillä liittyvät opiskelun yleisyyteen ja työttömien osuuteen ikäluokasta. Opiskelijoiden osuus nuorista ikäluokista kasvoi voimakkaasti 1990-luvulla. Vuonna 1990 puolet ikäluokasta oli siirtynyt työmarkkinoille jo 19-vuotiaana, kun vastaava osuus saavutettiin vuonna 1999 vasta 22-vuotiaana. Ammattikorkeakoulujen lanseeraaminen ja yli-

9 Tutkimuksessa Iacovou ja Berthoud (2001) ovat saaneet the European Community Household Panel Survey-aineistosta työmarkkinoille tuloa kuvaavaksi keski-ikäksi 22-vuotta. Suomalaiselle ECHP-aineistosta laskettu ikä on 23,5 vuotta eli hieman korkeampi kuin tässä tutkimuksessa vaikuttavuusaineistosta laskien on saatu.

opistopaikkojen merkittävä lisääminen nostivat opiskelijoiden osuutta myös 22–32-vuotiaiden keskuudessa.¹⁰

Dramaattisin muutos koettiin kuitenkin työttömien osuudessa. Liitteessä 2 tämä muutos näkyy parhaiten vuosien 1990 ja 1993 välillä. Kuvio 3.2 auttaa havainnollistamaan suhdannetilanteen vaikutusta nuorten työmarkkinamahdollisuuksiin. Kuvioista nähdään, että työmarkkinoille tulon ajoittumisella on todella suuri merkitys siihen, ajautuuko nuori työttömäksi vai ei. Vuonna 1990 työmarkkinoille tulevista noin 20-vuotiaista nuorista vain joka kahdeskymmenes koki merkittävässä määrin työttömyyttä. Sen sijaan kolme vuotta myöhemmin joka neljännen henkilön kohdalla pääasiallinen toiminta oli työtön. Työttömien osuus ikäryhmästä kasvoi merkittävästi huolimatta siitä, että myös työvoiman ulkopuolelle siirtyminen oli lama-aikana yleistä. Vuosikymmenen lopun pitkään jatkunut nopea talouskasvu laski nuorten työttömyysosuuksia merkittävästi, mutta vuoden 1990 tilanteesta jäätiin vielä kauas vuosikymmenen lopullakin.

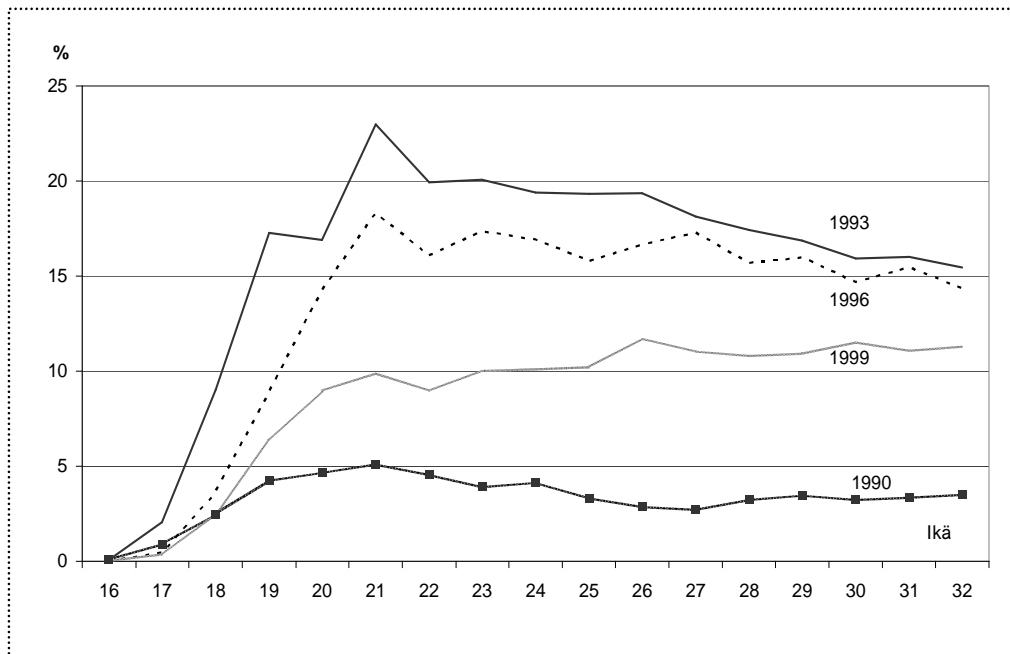
Yleiskuvaa nuorten työssäkäynnistä voidaan täydentää tarkastelemalla työkuukausien yhteismäärää vuoden aikana. Kuviossa 3.3 on kuvattu nuorten työkuukaudet avoimilla työmarkkinoilla (ts. ilman työvoimapolitiisiin sijoituksiin liittyviä kuukausia). Vuoden 1990 korkeasuhdanteessa nuorilla oli todella paljon työkuukausia vuoden aikana suhteessa muihin 1990-luvun vuosiin. Työkuukausissa mitattuna vuodet 1993 ja 1996 ovat yllättävänkin samankaltaisia, eli nuorten työllisyydessä laman varjo oli pitkä. Kuvioon on merkitty myös tarkasteluvuosina 18–22-vuotiaiden työkuukausien summa eli eläkeuudistuksen myötä huomioon otettavat, eläkkeen karttumisiän alenemisen aikaiset työkuukaudet.¹¹ Vuonna 1990 koko 18–22-vuotias väestö oli yhteensä keskimäärin 28 kuukautta työllisenä ikävuosina 18–22. Vastaavat luvut 1990-luvun muina vuosina ovat merkittävästi pienempiä. Alimmillaan uuden eläkejärjestelmän mukaista eläkettä kartuttavien kuukausien summa oli vuonna 1993 alle puolet vuoden 1990

10 Kuvion 3.1 ja Liitteen 2 kuviot noudattavat samoja määritelmiä kaikille vuosille. Vuodelle 1999 olisi käytössä myös tarkempia opiskelija-asemaa kuvaavia tietoja, joiden pohjalta havaitaan, että opiskelijoiden osuus nuorista ikäluokista on suurempi kuin kuviossa 3.1 on esitetty. Näitä tietoja ei kuitenkaan ole käytettävissä ennen 1990-luvun puoliväliä, joten vertailtavuuden vuoksi tässä esitetään vertailukelpoiset kuviot, jotka luultavimmin aliarvioivat opiskelijamäärien kasvua 1990-luvulla.

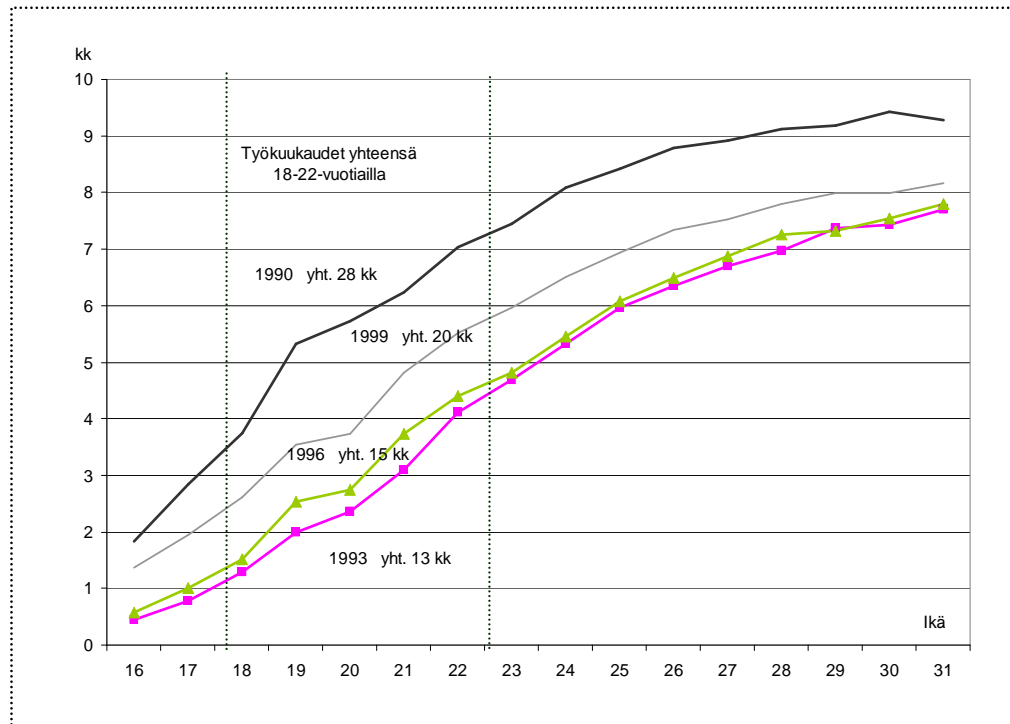
11 Tällainen poikkileikkaustarkastelu ei luonnollisesti vastaa tarkalleen yksilön elämää 18–22-vuotiaana, mutta se toimii suuntaa antavana sille, millaisia eroja eläkekarttumaan saattaa aiheutua suhdannetilanteesta johtuen.

tasosta. Tämä osoittaa hyvin selkeästi, että nuorten työmarkkinoilla muutokset ovat todella nopeita. Kappaleessa 5.2 palataan tarkemmin vanhuuseläkkeen karttumisen alaikärajan muutoksen vaikutuksiin nuorten eläkekattumassa.

Kuvio 3.2. Työttömien osuus väestöstä yksivuotisikäryhmittäin vuosina 1990, 1993, 1996 ja 1999.

Kuvio 3.3. Työkuukausia keskimäärin iän mukaan vuosina 1990, 1993, 1996 ja 1999.

3.2 Nuorten tulojen yleiskuva

Nuorten pääasiallisen toiminnan jakautuminen useisiin eri luokkiin ja elämäntilanteiden moninaisuus vaikeuttaa heidän taloudellisen asemansa arvioimista. Heterogeenisen joukon toinen ääripää asuu vanhempensa luona ollen taloudellisesti vanhemmistaan riippuvainen kun samaan aikaan osa ikäluokasta elää hyvin toimeentulevassa yhden tai kahden aikuisen työllisessä kotitaloudessa. Yksilön taloudellinen asema on selvitettävissä jokseenkin hyvin omassa kotitaloudessa yksin asuvien osalta. Nuorten kohdalla tähänkin liittyy epävarmuutta, sillä osa vanhempien lapsilleen antamasta taloudellisesta avusta jää näiden laskelmien ulkopuolelle.

Opiskelijoiden kohdalla myös opintolainan merkitys henkilön käytettävissä oleviin tuloihin jää selvittämättä.¹²

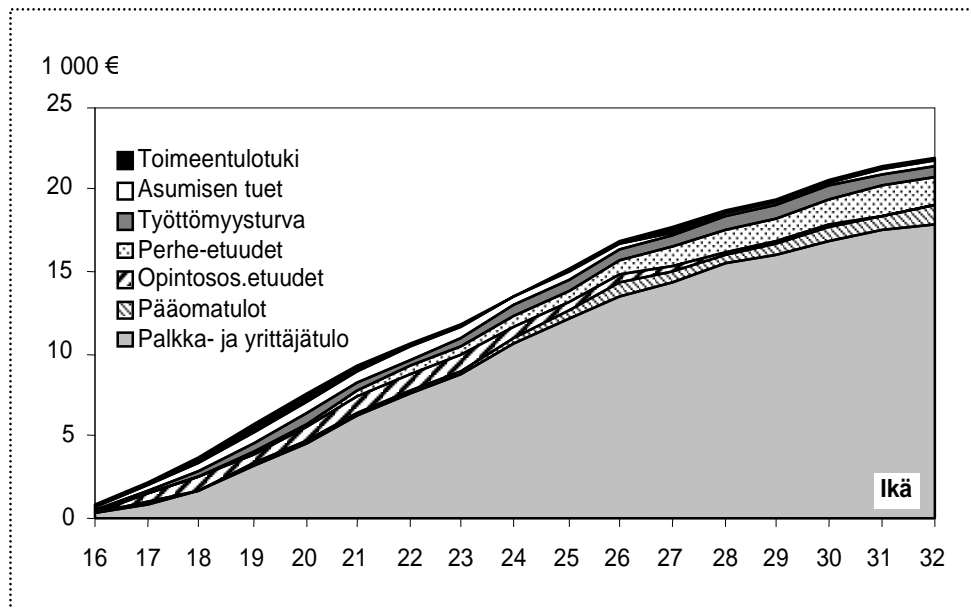
Yksilön tulojen tutkimuksessa keskeisessä asemassa ovat yleensä palkat tai jonkin muun yksittäisen tulolajin suuruus, riittävyys, saatavuus tai sen vaikutukset yksilön käyttäytymiseen (työttömyysturva, vanhempainetuudet, jne.). Tulonjakotutkimuksessa puolestaan tarkastellaan laajasti käytettävissä olevia tuloja, mutta tällöin yksilöä tarkastellaan perheen yhtenä jäsenenä. Tutkimusyksikkönä on siis kotitalous, jonka sisällä käytettävissä olevien tulojen oletetaan jakautuvan tasaisesti yksilöille ns. ekvivalenssiskaalan periaatteiden mukaisesti.

Tässä kappaleessa pyritään lyhyesti kuvaamaan nuoren henkilön *henkilökohtaisia bruttotuloja*. Yksilön henkilökohtaisissa tuloissa pitäytymisen on tarpeellista mm. tulevan eläkekertymän arvioimiseksi. Henkilökohtaiset bruttotulot sisältävät vuoden aikana ansaitut palkka- ja yrittäjätulot, pääomatulot (mm. korko-, vuokra- ja osinkotulot, myyntivoitot), opintososiaaliset etuudet (opintotuki ja aikuisopintoraha)¹³, perhe-etuudet (lapsilisä, äitiys-, isyys-, vanhempainraha, kotihoidontuet; henkilöllä, jolla on puoliso vain puolet lapsilisästä), työttömyyteen liittyvät tulot (peruspäiväraha, ansiosidonnainen päiväraha, työmarkkinatuki, muut), asumisen tuet (yleinen asumistuki, eläkeläisen asumistuki ja opiskelijan asumislisä; henkilöllä, jolla on puoliso, vain puolet puolisoiden yhteenlasketuista etuuksista) ja viimesijainen sosiaaliturva (toimeentulotuki ja ehkäisevä toimeentulotuki; henkilöllä, jolla on puoliso vain puolet yhteenlasketuista etuuksista).

12 Opetusministeriön asettaman selvitysmiesraportin mukaan ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneista 58 % ei ollut rahoittanut opintojaan lainalla (Opintotukea ja opiskelijoiden opintososiaalista asemaa koskeva toimenpideohjelma, s. 25).

13 Opintososiaalisiin etuuksiin ei sisälly opintolainaa.

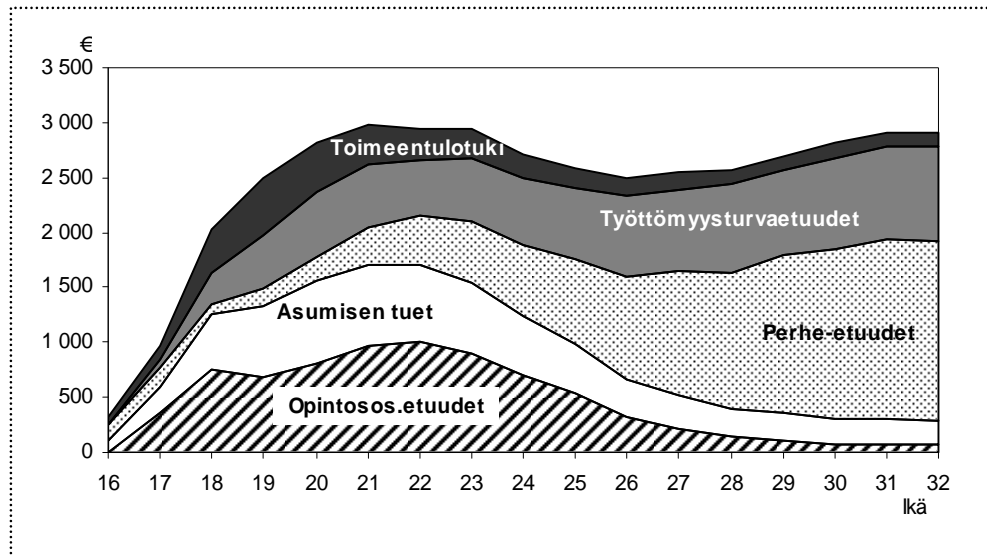
Kuvio 3.4. Vuositulot tulolajeittain yksivuotisikäluokissa vuonna 1999, tuhatta euroa.

Palkkatulot kasvavat iän myötä. 20-vuotias ansaitsi vuonna 1999 keskimäärin noin 4 500 euroa, 25-vuotias lähes kolme kertaa ja 30-vuotias lähes neljä kertaa enemmän. Tämä kuvio osoittaa hyvin selkeästi sen, että ongelmakeskeinen julkinen keskustelu nuorten asemasta johtaa osin vääristyneisiin käsityksiin siitä, mitä nuoret tekevät ja mistä he saavat tulonsa. Koska palkkatulojen dominoiva osuus kaikista tuloista peittää edellisessä kuviossa alleen muut tulolajit, on kuviossa 3.5 esitetty muiden kuin palkkatulojen määrä vuonna 1999.

Kuviosta nähdään, että sosiaaliturvan määrä koko ikäryhmää tarkasteltaessa on suurimmillaan, kun henkilö on 20–23-vuotias. Tässä ikäryhmässä suurin osa nuorista on jo muuttanut pois vanhempiensa taloudesta. Opiskelijoiden – ja etenkin korkeakouluopiskelijoiden – osuus on kuitenkin vielä korkea. Opintoihin tarkoitetun sosiaaliturvan taso on tuolloin korkeimmillaan. Näihin ikävuosiin ajoittuu myös merkittävä määrä työttömyyttä. Osalla nuorista myös perheen perustaminen on tullut ajankohtaiseksi.

Kuvio 3.5. Muiden tulojen summa yksivuotisikäluokittain vuonna 1999, euroa.

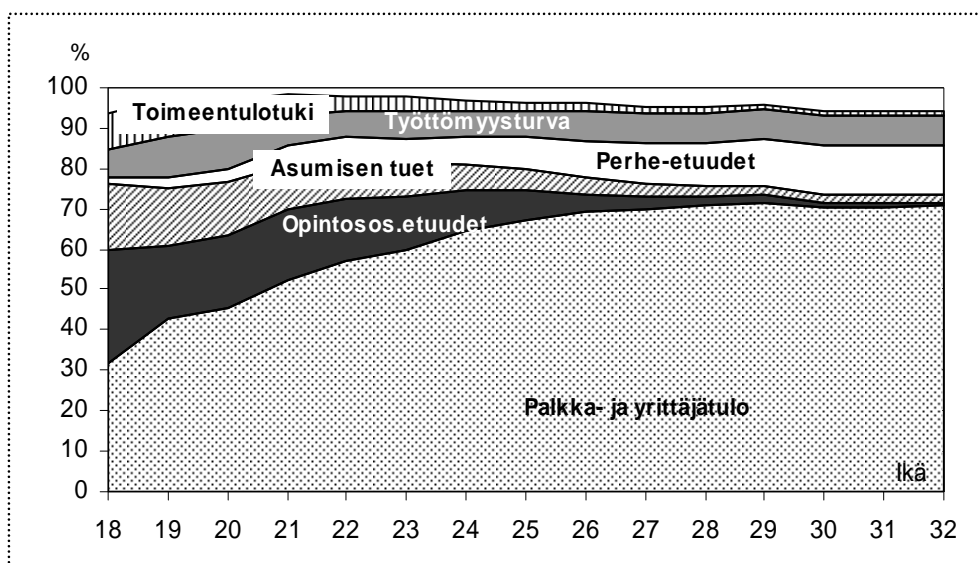

Opintososiaalisten etuuksien yhteismäärä on suurimmillaan noin 21–22-vuotiaana. Tässä ikäluokassa keskimääräinen opintotuen ja asumistuen (yleinen asumistuki ja opiskelijan asumislisä) summa on yhteensä noin 1 600 euroa vuodessa. Työttömyysturvaetuudet ovat teini-ikäisten (alle 20-vuotiaiden) korkeasta työttömyysasteesta huolimatta vähäinen tulolähde koko tässä ikäluokassa. Teini-ikäisten työttömyysturvan tasoa pitävät alhaalla työttömien pieni osuus koko ikäluokan väestöstä, työttömyysturvan pitkät odotusajat kouluttamattomilla nuorilla työttömillä sekä ansiosidonnaiseen työttömyysturvaan oikeuttavan työssäoloehdon täyttymättömyys. Perhe-etuuksien merkitys kasvaa 25-ikävuoden jälkeen ja muodostaa merkittävimmän sosiaaliturvan lähteen 30-ikävuoden tienoilla. Toimeentulotuen merkitys on suurin ikäryhmässä 18–20-vuotiaat.

Edellä olevista kuvioista on vaikea hahmottaa mikä osuus näillä keskeisillä tulolajeilla on henkilön bruttotuloista. Kuviossa 3.6 on kuvattu kunkin tulolajin osuus henkilökohtaisista bruttotuloista vuonna 1999. Tulot eivät summaudu sataan, koska mm. pääomatulot ja pieni määrä muita tuloja on jätetty kuviosta pois. Kuviosta nähdään, että opintotuen merkitys

tulolähteenä on suurin noin 18-vuoden iässä, jolloin kaikki tulot yhteensä ovat vielä sangen pienet.¹⁴ Yhdessä asumistuen kanssa opintotuki muodostaa 18-vuotiaan tuloista keskimäärin melkein puolet. Opinto- ja asumistuen merkitys koko nuoren väestön toimeentulon lähteenä pienenee kuitenkin hyvin nopeasti, sillä 22-vuotiaiden tuloista nämä tulolajit yhteensä muodostavat enää neljänneksen ja 25-vuotiailla yhden kymmenesosan kaikista tuloista.

Kuvio 3.6. Eri tulolajien osuus bruttotuloista iän mukaan vuonna 1999.

Palkka- ja yrittäjätulojen osuus nuoren tuloista on aina yli kolmannes kasvuaan vähitellen noin 70 prosenttiin yksilön tuloista. Työttömyysturvan osuus keskimääräisistä tuloista on korkeimmillaan 19–20-ikävuoden vaiheilla, jolloin siirtyminen ammatillisesta koulutuksesta työmarkkinoille tai jatkokoulutukseen tapahtuu. Myös lukiokoulutuksen päättäneet ja varusmiehet saattavat olla jonkun aikaa työmarkkinoilla työtä tai jatkokoulutuspaikkaa etsien. Työttömyysturvan rooli pysyy sangen vakaana noin 7 pro-

¹⁴ On huomattava, että aineisto ei sisällä tietoa vanhemmilta saaduista tulonsiirroista.

sentissa 19–20-ikävuoden jälkeen. Myös toimeentulotuen merkitys on suurimmillaan ikäryhmässä 19–20-vuotta. Tuen osuus henkilökohtaisista tuloista on tuolloin noin 10 prosenttia ikäryhmän tuloista. Tarkastelussa mukana olevista ikäryhmistä toimeentulotuen merkitys tuloissa on alimmillaan 32-vuotiailla, jolloin sen osuus ikäryhmän kaikista tuloista on noin yksi prosentti.

Koska nuorten kohdalla suhdannevaihtelut sekä työllisyydessä että työttömyydessä ovat suuria, liitteessä 3 ylemmässä kuviossa on kuvattu ikäryhmittäin nuorten tulot vuoden 2003 euroissa ja alemmassa kuviossa eri tulolajien osuudet bruttotuloista vuosille 1995, 1997 ja 1999. Palkkatulojen kasvu on ollut kaikkein nuorimmassa ikäluokassa reaalisena tarkasteltuna yli 30 prosenttia vuosien 1995 ja 1999 välillä. Tämä kuvastaa lähinnä nuorimman ikäluokan heikkoa asemaa vuoden 1995 työmarkkinoilla, mistä sittemmin on ponnistettu tulotasolla merkittävästi ylöspäin. Vastaava ilmiö näkyi kuviossa 3.3 työllisyyskuukausien kasvuna. Suurin kasvu vuosien 1995–1999 välillä nuorten tuloissa on tapahtunut pääomatulojen määrässä, mutta pääomatulojen osuus nuorten tuloissa ei kuitenkaan ole suuri. On luultavaa, että yleistä kehitystä seuraten pääomatulojen osuus nuortenkin tuloista on laskenut vuoden 1999 jälkeen. Nuorten saamien sosiaaliturvaetuuksien euromäärät ovat laskeneet sekä parantuneen työllisyyden että reaalihintaisena mitatun sosiaaliturvan tason laskusta johtuen.

3.3 Nuoret tulonjaon näkökulmasta: ovatko nuoret köyhiä?

Tulonjakotarkasteluissa nuorten köyhyyttä ei yleensä pidetä ongelmallisena, sillä nuorten mielletään olevan pääsääntöisesti opiskelijoita. Opiskelijaköyhyyden puolestaan ajatellaan olevan ainakin jossain määrin vapaaehtoista valintaa liittyen koulutuksen investointiluonteeseen: kouluttautumiseen liittyy väliaikaista elintasosta tinkimistä, jotta tulevat tulot valmistumisen jälkeen ovat korkeammat kuin henkilön olisi mahdollista saavuttaa nykyisellä koulutustasolla.

Tässä kappaleessa tarkastellaan nuorten köyhyyttä suhteessa muuhun väestöön sekä pyritään vastaamaan kysymykseen ketkä nuorten keskuudessa ovat köyhiä. Tarkasteltaessa nuorten pienituloisuutta tutkimusjoukko joudutaan rajaamaan niihin henkilöihin, jotka ovat muuttaneet pois vanhempiensa kotitaloudesta ja perustaneet oman yhden tai useamman

hengen kotitalouden. Tästä johtuen tarkastelu koskettaa alle 20-vuotiaissa vain pientä osaa nuorista ja tarkasteluun mukaan tulevien osuus kasvaa iän myötä.¹⁵ Toinen köyhyyden mittaamiseen liittyvä ongelma erityisesti nuorten kohdalla on, että rekisteriaineistosta ei havaita perheenjäsenten toisilleen maksamia tulonsiirtoja. Tästä syystä esimerkiksi vanhempien maksamat tulonsiirrot jäävät tarkastelun ulkopuolelle. Tämä on erityisesti ongelma opiskelevien nuorten kohdalla, sillä aikaisempien tutkimusten mukaan jopa 80 prosenttia Helsingin yliopiston opiskelijoista saa vanhemmiltaan ainakin satunnaista taloudellista tukea, ja yli kolmannes ilmoittaa saavansa tukea kuukausittain. Satunnaisen tuen mediaani oli keväällä 2003 500 euroa vuodessa ja säännöllisen kuukausituen mediaani oli 150 euroa kuukaudessa (Karjalainen 2003, s. 30–31).

Kangas ja Ritakallio (1996) ovat tutkimuksessaan vertailleet viiden eri köyhyysmittarin antamia tuloksia perustuen suomalaiseen haastatteluaineistoon 1990-luvun puolivälistä. Heidän käyttämänsä mittarit ovat suhteellinen tulomitta (vastaa tässä tutkimuksessa käytettyä), konsensuaalinen deprivatiomitta eli välttämättömyshyödykkeiksi koettujen hyödykkeiden puute, subjektiivinen niukkuuden kokemus, ylivelkaantuminen ja toimeentulotukiasiakkuus. He vertaavat eri mittareiden antamia köyhyysasteita taustatekijöiden mukaan (ikä, sukupuoli, siviilisäätö, perheasema, kotitausta, koulutus, sosioekonominen asema, työmarkkina-asema). Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoista on, miten eri mittarein arvioitu köyhyys vaihtelee suhteessa tässä tutkimuksessa käytettävissä oleviin mittareihin, tuloköyhyyteen ja toimeentulotukiasiakkuuteen.

Kangas ja Ritakallio tarkastelevat eri mittareiden antamaa kuvaa iän vaikutusta köyhyyteen. He osoittavat Suomen aineistolla, että Rowntreen yli sata vuotta sitten osoittama köyhyys sykli havaitaan kyllä, kun mittarina käytetään tuloköyhyyttä. Köyhyys liittyy siis tällä – tässäkin tutkimuksessa hyödynnetyllä – mittarilla nimenomaan nuoruuteen ja jossain määrin myös aivan vanhimpien ikäluokkien elämään. Muut mittarit sen sijaan antavat iän ja köyhyyden välisestä yhteydestä sangen ristiriitaisen kuvan. Mielenkiintoista on, että subjektiivisesti koettu niukkuus on puolestaan nuorten ikäryhmässä kaikkein vähäisintä. Tätä selittää se, että ryhmään kuuluu

15 Ks. kuvio 2.3 lähes kaikki 16-vuotiaat asuvat vanhempiensa luona, 21-ikävuoteen mennessä puolet on muuttanut vanhempiensa taloudesta ja kotona asuvien osuus on painunut alle 10 prosentin 28 ikävuoteen mennessä. 32-vuotiaista enää noin 6 prosenttia asuu vanhempiensa kanssa samassa taloudessa.

paljon yksineläviä ja/tai opiskelijoita, jotka eivät useinkaan tunne itseään subjektiivisesti köyhiksi. Lindholm (2001, s. 92) on saanut vastaavia tuloksia vuosille 1995 ja 2000.

Alla taulukossa 3.1 on kuvattu vaikuttavuusaineistosta lasketut köyhyysrajat vuosille 1993–1999, köyhyysrajat reaalihintaisena vuoden 2003 euroissa sekä köyhyysasteet koko väestölle ja erikseen nuorille. Vuosille 1995–99 on lisäksi tehty erikseen laskelmat, joissa on voitu ottaa huomioon aikaisemmilta tarkasteluvuosilta puuttuva opiskelijoiden asumislisä, jolla on merkittävä vaikutus varsinkin nuorten köyhyysasteeseen. Erilaisen kulutusyksiköiden vertailun mahdollistava ekvivalenttitulo on saatu laskemalla vaikuttavuusaineistosta ensin perheen nettotulot ja jakamalla saatu vuositulo ns. vanhalla OECD:n ekvivalenssiskaalalla. Köyhyysrajaksi on määritetty 50 prosenttia ekvivalenttitulon mediaanista. Saadut köyhyysrajat vastaavat hyvin sekä Lyytikäisen (2003) aiemmin samalla aineistolla laskemia köyhyysrajoja että perhekoolla painotettuina tulonjakotilastosta vastaavalle ajanjaksolle samoilla määritelmillä laskettuja köyhyysrajoja (Tulonjakotilasto 2000).¹⁶

Taulukosta nähdään, että köyhyys lisääntyi koko väestön keskuudessa 1990-luvun loppua kohti. Koko väestön köyhyysaste nousi kuitenkin vähemmän kuin nuorten. Nuorilla vertailukelpoinen aikasarja vuosille 1993–1999 osoittaa, että köyhien osuus nuorista lähes kaksinkertaistui, vaikka samaan aikaan työllisyystilanne parani. On kuitenkin huomattava, että laskelmissa, joissa voidaan ottaa huomioon opiskelijoiden asumistuki, nuorten köyhyysaste on merkittävästi alempi kuin ilman asumistukea laskettu osuus. Köyhyysaste nousi näin mitaten koko väestön kohdalla (ml. myös nuoret) hieman yli kaksi prosenttiyksikköä kun se nuorten kohdalla nousi samaan aikaan lähes neljä prosenttiyksikköä.

Kuten edellä havaittiin, nuorten mahdollisuudet löytää paikkansa työmarkkinoilla kohenivat 1990-luvun puolivälin jälkeen. Tämä näkyy aiemmissa kuvioissa sekä työllisyyskuukausien kasvuna että palkkatulojen kasvuna. Tämä antaa viitteitä siitä, että nuorten köyhyden lisääntyminen

16 Lyytikäisen (2003, s. 9) tutkimuksessa ei ole voitu huomioida toimeentulotukea (puolison ja oman) nettotuloja laskettaessa. Lisäksi Lyytikäinen on rajannut tarkastelunsa vain niihin henkilöihin, joille käytettävissä olevat tulot on laskettavissa jokaiselle tarkasteluvuodelle. Tämä sulkee pois nuorista ne, jotka vielä tarkastelun alkuvaiheessa asuvat vanhempiensa kotitaloudessa. Näistä eroista johtuen laskettu köyhyysraja ja köyhyysaste poikkeavat hieman tässä esitetystä.

on osaltaan seurausta siitä, että nuorten sosiaaliturvan saatavuutta rajoitettiin (mm. työmarkkinatuki), etuuksien tasoa laskettiin (mm. opintotuki, minimiäitiyspäiväraha, kotihoidontuen perusosa, lapsilisä), niihin liittyvät korotukset joko jäädettiin tai automaattiset indeksikorotukset poistettiin kokonaan (opintoraha, kotihoidontuki).

Taulukko 3.1. Köyhyysrajat 1993–1999 (€) ja köyhien osuudet (%).

	Köyhyys-rajat € (50 % ekviva- lenttitulon medi- aanista)	Köyhyysrajat vuoden 2003 euroissa	Köyhyysaste 16–75-vuotiaat		Köyhyysaste 16–32-vuotiaat	
1993	4 901	5 682	(8,0)		(11,8)	
1994	4 954	5 684	(8,0)		(13,1)	
1995	5 145	5 842	(8,2)	6,8	(14,0)	9,5
1996	5 298	5 985	(8,6)	7,2	(15,6)	11,1
1997	5 540	6 160	(9,8)	8,2	(16,7)	11,8
1998	5 796	6 375	(10,2)	8,1	(19,2)	13,3
1999	6 052	6 585	(11,4)	9,0	(20,1)	13,4

Tarkastelemalla laadultaan paremmin mitattua köyhyysmittaa – siis vuosille 1995–1999 laskettua opiskelijan asumislisän huomioivaa köyhyysmittaa – henkilön pääasiallisen toiminnan mukaan nähdään mihin ryhmiin köyhyyden lisääntyminen erityisesti kohdistui. Köyhyystarkastelussa tulee kuitenkin pitää mielessä se, että köyhyys on kotitalouskohtainen käsite, jota tässä tarkastellaan aineistossa havaittavan nuoren henkilön työmarkkina-aseman kautta. Ts. opiskeluun tai työttömyyteen liittyvä köyhyyden lisääntyminen/vähentyminen voi hieman vaimentua tässä tarkastelussa johtuen siitä, että muutoksia voi tapahtua myös puolison taloudellisessa asemassa.

Taulukossa 3.2 nähdään, että nuorista ainoa ryhmä, jonka köyhyysaste ei noussut vuosien 1995–1999 aikana, oli vakaasti työllisten (10–12 kuukautta vuodessa työllisenä olleet) ryhmä. Kaikissa muissa ryhmissä köyhyys lisääntyi. Opiskelijoilla köyhien osuus kasvoi lähes neljänneksestä hieman vajaaseen kolmannekseen. Opintotuen nimellisen tason leikkaaminen ja sen jälkeinen jäädyttäminen useiksi vuosiksi on ajanut osan opiskelijoista aikaisempaa huonompaan taloudelliseen asemaan. On kuitenkin muistettava, että opintolainaa ei ole laskettu tässä opiskelijan tuloksi. Suomalaisen opintotukijärjestelmän yleisten periaatteiden mukaan kui-

tenkin opintotuki koostuu opintorahasta, opiskelijan asumislisästä sekä opintolainasta. Laskennallisesti voitaisiin ajatella, että opiskelijan tuloihin lisättäisiin kuukausittain hänen koulutusastettaan vastaava valtion takaa-
man opintolainan suuruinen erä, sillä opintolainan nostamattomuus vel-
kaantumisen pelossa on opintotukijärjestelmän näkökulmasta opiskelijan
tekemä valinta. Opintolainan taustalla oleva ajatus koulutuksesta yksityi-
senä investointina ja vapaaehtoisena valintana periaatteessa mahdollis-
taisi tämän tulkinnan, mutta köyhyystarkastelussa lainan sisällyttäminen
osaksi käytettävissä olevaa tuloa on hieman intuition vastainen.

Merkittävimmin leikkaukset ovat kohdistuneet lapsiperheiden tulo-
tasoon, sillä perhe-etuudella olevien köyhyysasteet ovat lisääntyneet eni-
ten. Tämä on seurausta sekä leikkauksista perhe-etuuksissa että indeksi-
korotusten jäädyttämisestä useiksi vuosiksi.

Taulukko 3.2. Nuorten (16–32 v.) kotitalouksien köyhyysaste pääasiallisen toi-
minnan mukaan.

	1995	1996	1997	1998	1999
Opiskelija	22,6	27,3	28,6	30,1	28,9
Perhe-etuudella	3,1	5,1	5,6	7,0	8,2
Vakaasti työllinen	1,3	1,1	1,0	1,4	1,4
Muu työllinen	3,2	3,7	4,7	6,8	5,6
Työtön	8,7	9,4	10,2	12,5	13,8
<i>Kaikki yhteensä</i>	<i>9,5</i>	<i>11,1</i>	<i>11,8</i>	<i>13,3</i>	<i>13,4</i>
<i>Havaintojen lukumäärä</i>	<i>59 093</i>	<i>59 479</i>	<i>59 849</i>	<i>59 988</i>	<i>59 807</i>

Opiskelijoiden jälkeen korkein köyhyysaste on työttömillä nuorilla. Työ-
markkinatuen saatavuuteen vuosina 1996 ja 1997 tehdyt rajoitukset ja
nuorten työurien katkonaisuudesta ja epävakaudesta aiheutuva ansiosi-
donnaisten työttömyysturvan saatavuuden heikkeneminen ovat johtaneet
työttömyyttä kokeneiden nuorten köyhyysasteen merkittävään nousuun
1990-luvun puolivälin jälkeen. Jos opiskeluaikaista köyhyyttä pidetään
jossain määrin sallittavana, yksilön elinkaareen liittyvänä ilmiönä ja olete-
taan sen myös olevan luonteeltaan väliaikaista, merkittävin köyhyydestä
kärsivä ryhmä nuorten keskuudessa on työttömät.

Köyhyysasteen tarkastelu perheaseman mukaan paljastaa miten eri-
laiset perheyksiköt selviytyvät mm. sosiaaliturvaan tehdyistä muutoksista.

Parhaiten selvisivät lapsettomat pariskunnat, joiden köyhyysaste ei nous-
 sut yhtä merkittävästi kuin muiden väestöryhmien vuosien 1995 ja 1999
 välillä. Suurin köyhyysriski vuotta 1999 lukuun ottamatta on yksin asuvilla
 henkilöillä. On syytä huomata, että merkittävä osa yksin asuvista nuorista
 on nimenomaan nuorimpiin ikäluokkiin kuuluvia henkilöitä, enimmäkseen
 opiskelijoita. Tämän ryhmän köyhyys ei välttämättä ole merkki/ennuste
 pitkäaikaisesta köyhyydestä ja tätä kautta monilta elämänalueilta syrjäy-
 tymisestä kuten puhutaan koko väestöä koskevissa köyhyystarkasteluis-
 sa. Niissä huomio kiinnittyy yleensä yksinasuvien keski-ikäisten miesten
 korkeaan köyhyysriskiin (Heikkilä 1990, Kangas ja Ritakallio 1996).

Taulukko 3.3. Nuorten (16–32-vuotiaiden) kotitalouksien köyhyysaste.

	1995	1996	1997	1998	1999
Yksin asuva	20,4	22,5	23,7	25,8	24,5
Lapseton pariskunta	5,6	6,4	6,7	6,9	7,2
Kahden elättäjän lapsiperhe	2,6	3,5	3,9	4,6	5,6
Yksinhuoltaja	12,5	16,9	18,3	24,9	25,1
<i>Kaikki yhteensä</i>	<i>9,5</i>	<i>11,1</i>	<i>11,8</i>	<i>13,3</i>	<i>13,3</i>
<i>Havaintojen lukumäärä</i>	<i>59 933</i>	<i>59 479</i>	<i>59 849</i>	<i>59 988</i>	<i>59 807</i>

Perhe-etuuksien tasoon liittyvät heikennykset näkyvät myös kahden elät-
 täjän lapsiperheiden ja yksinhuoltajien aseman heikkenemisenä. Yksin-
 huoltajien köyhyysriski on noussut tarkasteluajanjaksolla kaksinkertaiseksi
 alkuperäiseen tasoonsa nähden. Kankaan ja Ritakallion (1996) tutkimuk-
 sessa yksinhuoltajat eivät niinkään eronneet muista perhetyypeistä tulo-
 mittarilla tarkastellen, vaan yksinhuoltajien heikko asema paljastui lähinnä
 tarkasteltaessa mm. niukkuuden kokemuksia, ylivelkaantumista ja toi-
 meentulotukiasiakkuutta. Tässä käytettävä tuloköyhyyttä kuvaava mittari
 osoittaa kuitenkin merkittävää heikentymistä nuorten yksinhuoltajien ase-
 massa 1990-luvun puolivälin jälkeen. Kansainvälisten tulonjakotutkimus-
 ten mukaan yksinhuoltajien köyhyysriski on yleensä erittäin suuri.

4 NUORET PÄÄASIALLISEN TOIMINNAN MUKAAN

4.1 Opiskelijat

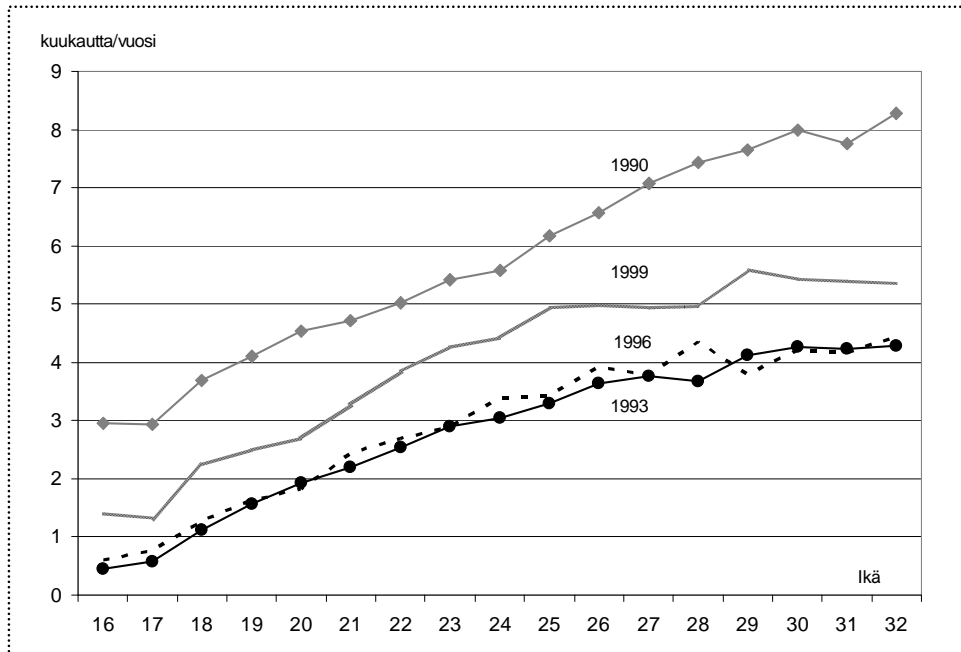
4.1.1 Opiskelijoiden pääasiallinen toiminta

Opiskelijoiden asema työmarkkinoilla on herättänyt muutaman viime vuoden aikana erityisen vilkasta keskustelua. Väestön ikääntymisestä johtuva työllisyysasteen nostamistavoite on vienyt katseet työvoimareserveihin, joista yksi keskeisimpiä on opiskelevat nuoret. Työllisyysasteen nostamiseksi nuoret halutaan mahdollisimman nopeasti jatko-opintoputkeen peruskoulun ja lukion jälkeen. Lisäksi tavoitteena on opiskeluaikojen lyhentäminen. Huoli opintojen kestosta on johtanut pohdintoihin pitäisikö opintotukijärjestelmää muuttaa, jotta opinnot voitaisiin suorittaa nopeammassa tahdissa toimeentulon takaavan opintotuen ja/tai houkuttelevamman opintolainan turvin.¹⁷

Suomessa opiskelijoiden työssäkäynti on yleistä ja selvästi yleisempää kuin vielä muutama vuosikymmen sitten (Tuominen 2001, 72). Opiskelijoiden työssäkäynti lisääntyy voimakkaasti iän myötä (ks. kuvio 4.1). Opiskeluaikainen työssäkäynti on kuitenkin hyvin suhdanneherkkää: laman aikana opiskelijoiden keskimääräiset työkuukaudet romahtivat vuoden 1990 korkeasuhdannevuoteen verrattuna. Toipuminen lamasta on ollut hidasta, sillä vuonna 1996 opiskelevien nuorten työkuukaudet vuoden aikana olivat syvimmän laman tasolla ja vielä vuonna 1999 kaukana vuoden 1990 korkeasuhdanteen tasosta.

¹⁷ Opiskelijoiden työssäkäynnin ja toimeentulon kysymykset ovat olleet keskeisesti esillä mm. Työllisyystyöryhmän loppuraportissa (ns. Sailaksen raportissa, 2003), Opintotukea ja opiskelijoiden opintososiaalista asemaa koskeva toimenpideohjelmassa (2003) sekä Korkeakoulujen opintoaikojen lyhentämisen toimenpideohjelmassa (2003).

Kuvio 4.1. Opiskelijoiden työkuukaudet iän mukaan 1990-luvulla.

Koska opiskelijoiden työkuukaudet vaihtelevat voimakkaasti iän mukaan, ne vaihtelevat paljon myös eri koulutusasteilla. Lukiolaisten työssäkäynti on vähäistä (ks. taulukko 4.1). Toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa olevilla henkilöillä työkuukausia on hieman enemmän kuin lukiolaisilla, mihin osittain vaikuttaa myös ammatillisessa koulutuksessa olevien monimuotoisempi tausta: heistä noin 30 prosenttia on jo toista tutkintoa suorittavia ja lisäksi he ovat keskimäärin vanhempia kuin lukio-opiskelijat¹⁸, joten työnsaantimahdollisuudet ovat lukio-opiskelijoita paremmat. Ammattikorkeakouluissa ja yliopistoissa opiskelevilla on runsaasti työkuukausia vuoden aikana. Ehkä hieman yllättäen ammattikorkeakoulututkintoa suorittavillakin työkuukaudet yltävät 1990-luvun lopulla lähes kuuteen kuukauteen vuoden aikana.

¹⁸ Keskimääräinen lukio-opiskelija on noin 17-vuotias, kun vastaavasti toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa olevien keski-ikä on yli 21-vuotta.

Taulukko 4.1. Opiskelijoiden työkuukaudet vuoden aikana vuosina 1995–1999*.

	1995	1996	1997	1998	1999
Lukio	0.9	1.0	1.1	2.0	2.0
Toisen asteen ammatillinen koulu	2.3	2.5	2.7	3.2	3.4
Ammattikorkeakoulu	4.2	4.8	5.1	5.7	5.8
Yliopisto	4.7	5.0	5.4	6.3	6.4

* Työssäkäyntikuukaudet on laskettu vain vuosille 1995–1999, koska oppilaitostasoa ei ole aineistossa ennen vuotta 1995.

Vuosina 1992–1994 toteutetun opintotukiuudistuksen yksi keskeisistä tavoitteista oli opiskeluaikojen lyhentäminen. Opintojen ajateltiin nopeutuvan, jos opiskeluaikainen työssäkäynti vähenee. Tähän pyrittiin muuttamalla opintotuen sisäistä rakennetta siten, että opintorahan merkitys korostui lainapainotteisuuden sijaan. Opintolaina muutettiin samalla aikaisempaa markkinaehtoisemmaksi ja opintotukikuukausien kokonaismäärää rajoitettiin. Lisäksi opintojen edistymisen seuranta lisättiin ja tukikuukausien aikaisia tulorajoja kiristettiin.¹⁹ Ajatuksena oli siis tarjota 'enemmän rahaa lyhyemmän ajan' (Häkkinen ja Uusitalo 2003).

Opintotukijärjestelmän uudistus ajoittui pahimman laman keskelle, jolloin opiskelijoiden työkuukaudet vähenivät suhdanneluonteisesti voimakkaasti. Häkkinen ja Uusitalo (2003) ovat opiskeluaikojen kestoa analysoivassa tutkimuksessaan todenneet, että opintotukijärjestelmän uudistuksen vaikutus opintojen kestoon oli vähäinen, ja vaikutus kohdistui lähinnä niille opintoaloille, joissa opiskeluajat olivat aiemmin erityisen pitkiä. Tämä viittaisi siihen, että tukiajan rajoittamisella oli suurempi merkitys kuin

19 Opintotukijärjestelmän muutosten yksityiskohdat vuodesta 1992 eteenpäin löytyy mm. Raitolan ym. (2000) teoksessa. Vuoden 1992 opintotukiuudistuksen vaikutusta yliopisto-opiskelijoiden opintojen kestoon ovat analysoineet Häkkinen ja Uusitalo (2003).

siirtymisellä opintorahapainotteiseen järjestelmään. Opiskeluaikojen pieni lyheneminen tarkasteluajanjaksolla oli siis lähinnä seurausta suhdanne-luonteisesta työvoiman kysynnän laskusta.

Opintojen aikaisten työkuukausien suuri määrä ei anna koko kuvaa opiskelijoiden työssäkäynnistä, sillä rekistereiden avulla ei ole mahdollista katsoa työkuukausitiedon sisältöä tarkemmin. Korkeat työkuukaudet ammattikorkeakoulu- ja yliopisto-opiskelijoilla viittaavat luultavasti osa-aikaiseen tai vain osan kuukaudesta tapahtuvaan työskentelyyn lukukauden aikana ja päätoimisempaan opiskeluun loma-aikoina. Myöhemmin kappaleessa 5.3 (s. 88) eläkelaskelmien yhteydessä on esitetty arvioita opiskelijoiden laskennallisista kuukausituloista. Vuonna 2000 valmistuneiden työuria tarkastelemalla päästiin keskiasteella keskimäärin noin 1200 euron kuukausipalkkaan, ammattikorkeakoulussa noin 1300 euron ja yliopistossa noin 1 600 euron palkkaan. Laskennalliset kuukausipalkat ovat siis verrattain korkeita, mikä viittaisi siihen, että aineistossa havaittavat työkuukaudet eivät ainakaan ole olleet ihan lyhyttä osa-aikatyötä.

Ainoastaan tutkinnon suorittaneisiin keskittyvä tulotarkastelu ei kuitenkaan vastaa koko opiskelevaa väestöä. Kaikki opiskelijat eivät suinkaan koskaan suorita tutkintoaan loppuun. Edellä esitetyt eläkelaskelmat ottavat huomioon yliopisto-opiskelijoiden viisi viimeistä opiskeluvuotta, mikä sulkee joillakin opintoaloilla pois merkittävän osan opintojen alkuvaiheessa olevia opiskelijoita. Lisäksi laskelmat ajoittuvat korkeasuhdanteeseen, jolloin opiskelijoiden työssäkäyntimahdollisuudet olivat hyvät.

Lempinen ja Tiilikainen (2001) ovat analysoineet opiskelijoiden ajankäyttöä, ja sillä perusteella arvioineet mm. opintojen päätoimisuutta. Vuoteen 2000 ajoittuvassa aineistossa havaitaan, että työssäkäyvien korkeakouluopiskelijoiden opiskelua voidaan usein luonnehtia osa-aikaiseksi. Niille yliopisto- ja ammattikorkeakouluopiskelijoille, jotka kävivät ansio-työssä, kertyi keskimäärin 20 työtuntia viikossa. Oppilaitostasoilla ei havaittu eroa työtuntien määrässä, mutta yliopisto-opiskelijoiden kohdalla työssäkäynti oli ylipäänsä yleisempää. Ajankäyttöä koskevista vastauksista havaitaan, että työssäkäyvät opiskelijat käyttivät vähemmän aikaa opetukseen osallistumiseen, itsenäiseen työskentelyyn ja vapaa-aikaan kuin ei-työssäkäyvät.

Kahdeksan maan kansainvälisessä vertailussa vastaavalla ajankäyttöä kartoittavalla aineistolla suomalaisten korkeakouluopiskelijoiden opiskelun osa-aikaisuus ei vaikuta kuitenkaan silmiinpistävästi yleisemmältä kuin muissa maissa (Ramsden 2003). Suomessa osa-aikaisiksi korkeakouluopiskelijoiksi on tämän vertailun mukaan luokiteltu neljännes opiskelijoista. Vastaava tai jopa korkeampi osa-aikaisten osuus havaitaan mm.

Itävallassa, Irlannissa, Hollannissa ja hieman poikkeavalla aineistolla Iso-Britanniassa. Vertailun maista vain Belgiassa ja Saksassa opiskelun osa-aikaisuus oli merkittävästi harvinaisempaa: näissä maissa joka kymmenes korkeakouluopiskelija luokiteltiin osa-aikaiseksi. Ramsden on kiinnittänyt huomiota osa-aikaopiskelun käsitteen eroihin vertailtavissa maissa. Aina-kin Iso-Britanniassa, Hollannissa ja Irlannissa opintojen osa-aikaisuudella on virallinen asema koulutusjärjestelmässä päätoimisen opiskelun rinnalla, joka vaikuttaa mm. opintososiaalisten etuuksien suuruuteen. Käytännös-sähän opintojen osa-aikaisuus vaikuttaa Suomessakin opintososiaalisten etuuksien suuruuteen opintorahaan liittyvän ansiotuloseurannan kautta, vaikka osa-aikaista opiskelijastatusta ei Suomessa tunnetakaan. Suoma-laiseen osa-aikaiseen opiskeluun johtaa opinto-oikeuden rajoittamatto-muus yliopistoissa. Se mahdollistaa osa-aikaisen työssäkäynnin yhdistä-misen osa-aikaiseen opiskeluun, koska tutkinnon suorittamisaika joustaa tarvittaessa. Maissa, joissa osa-aikaisen opiskelun status on tarkasti mää-ritelty, myös tällaisen tutkinnon kokonaiskesto on yleensä määritelty.

Esitetyn vertailun tulokseen – että joka neljäs suomalainen korkea-kouluopiskelija (sekä yliopisto- että ammattikorkeakouluopiskelija) on osa-aikainen ja että tämä osuus on kansainvälisesti verraten lähellä kyselyyn osallistuneiden maiden keskiarvoa – tulee suhtautua tietyllä varauksella. Tämä siksi, että on luultavaa, että kyselyaineistossa vastaamatta jättäneet (iäkkäämmät, perheelliset) ovat juuri niitä henkilöitä, joilla opiskelu on osa-aikaista työssäkäynnistä johtuen. Ehkä tätä 25 prosenttia voitaisiin pitää osa-aikaisesti opiskelevien korkeakouluopiskelijoiden estimaatin ala-rajana.

4.1.2 Opiskelijoiden tulot

Opiskeluaikaisten tulojen määrä ja tulolähteet ovat vilkkaan keskustelun kohteena opintojen rahoittamisvaihtoehtoja pohdittaessa (Blomster 2000, Raivola ym. 2000). Suomessa on toteutettu useita korkeakouluopiskelijoi-den tuloja kartoittavia tutkimuksia²⁰, mutta kaikkia opiskelijaryhmiä ja kaik-

20 Näiden tutkimusten lähdeviitteitä löytyy kootusti mm. tutkimuksista Raivola ym. (2000) ja Lempinen ja Tiilikainen (2001) sekä Kelan opiskelijoita ja opintotukea listaavilta nettisivuilta osoitteesta <http://193.209.217.5/in/internet/suomi.nsf/NET/211003152301IL?OpenDocument>

kia tulolajeja ei ole pyritty kartoittamaan. Tässä kappaleessa kuvataan lyhyesti suomalaisten opiskelijoiden tulonmuodostusta vaikuttavuusaineiston avulla.

Opiskelijoiden tuloja arvioitaessa törmätään usein aineisto-ongelmiin. Kyselytutkimusten vahvuutena on, että niissä lähtökohtana on yleensä oppilaitosten rekistereistä löytyvät henkilöt, jotka vastaamalla kyselyyn osoittavat olevansa opiskelijoita. Opiskelijastatuksen oikeellisuus voidaan siis varmentaa rekisteriaineistoja tarkemmin. Kyselyaineistoissa ongelmana on usein kuitenkin kyselyyn vastaavien vaikeus muistaa esimerkiksi tarkkoja tulo- ja/tai päivämäärätietoja.²¹ Myös vastausasteet jäävät yleensä alhaisiksi, usein alle 50 prosentin. Lisäksi otokseen valikoituu yleensä enemmän päätoimisesti opiskelevia ja vähän työssäkäyviä kuin paljon työssäkäyviä.

Vaikuttavuusaineiston kaltaista rekisteriaineistoa hyödynnettäessä erilaisten hallinnollisten rekisterien (vero-, opintotuki-, yms.) etuna on, että tiedämme varsin luotettavasti yksilön vuoden aikana ansaitsemat veronalaiset tulot ja tässä aineistossa myös keskeisimmät verotuksen ulkopuolella olevat tulot. Ongelmana on, että tulot ovat vuositasolla, jolloin opiskelijoille kertyy hyvin monenlaisia tulonlähteitä, joista vain osa on suoraan tekemisissä opiskelijastatuksen kanssa. Toisaalta tämä on aineiston vahvuus, sillä kyselytutkimuksissa suoraan opiskeluun tai työssäkäyntiin liittyvät tulolajit jäävät kyselyjen ulkopuolelle.

Kuviossa 4.2 on kuvattu 18–32-vuotiaiden opiskelijoiden kokonaistulojen jakautuminen eri tulolajeihin. Jälleen on huomattava, että kysymyksessä on niiden opiskelevien nuorten tulot, jotka eivät asu vanhempiensa kanssa samassa taloudessa, joten etenkin aivan nuorimmissa ikäluokissa tämä kuva ei ole edustava. Ensimmäisenä silmiinpistävä piirre on, että opiskelijoiksi luokiteltujen henkilöiden saamien tulolajien kirjo on suuri vuoden aikana. Huolimatta siitä, että opiskeluaikana nuori ei ole oikeutettu

21 Korkeakouluopiskelijoiden tuloja laajemmin kuin opintososiaalisten etuuksien ja palkan suhteen ovat pyrkineet selvittämään Lempinen ja Tiilikainen (2001). He kuvaavat raportissaan, että opiskelijoiksi valikoituu tämänkaltaisissa kyselytutkimuksissa juuri aktiivisesti opiskelevia päätoimisia opiskelijoita. Lisäksi raportissa todetaan: "lältään vanhemmat vastaajat valittivat lomakkeen huonoa soveltuvuutta aikuiselle, usein perheelliselle ja/tai osa-aikaiselle opiskelijalle. Ylipäättään erityisesti tuloja, rahan käyttöä, ajan käyttöä ja opiskelijoiden vanhempia koskevia kysymyksiä arvioitiin vaikeasti vastattaviksi." Raportissa todetaan vielä, että kyselytutkimuksen suuntaaminen suomalaisille korkeakouluopiskelijoille on erityisen vaikeaa ryhmän elämäntilanteiden ja tulolähteiden heterogeenisuuden vuoksi. Asiaa vaikeutti lisäksi pyrkimys kansainväliseen vertailtavuuteen, mistä johtuen osa kysymyksenasetteluista oli suomalais-opiskelijoille toimimattomia.

työttömyysturvaan, työttömyysturvaetuuksilla on kuitenkin merkitystä opiskelijoiden vuosituloissa. Myös perhe-etuuksilla ja toimeentulotuella on oma roolinsa opiskelijatalouksien vuoden aikaisissa tuloissa.²² Sekä työttömyysturvan että toimeentulotuen kohdalla näiden tulojen osuus bruttotuloista on suurimmillaan noin 20-ikävuoden paikkeilla, mikä liittyy jatko-opiskelupaikan etsintään liittyvään aikaan. Myös euromääräisesti tarkasteltuna toimeentulotuen määrä on korkeimmillaan 19–20-vuotiailla, jota vanhemmilla tuen määrä laskee. Keskimääräinen perhe-etuuksien määrä kasvaa iän myötä.

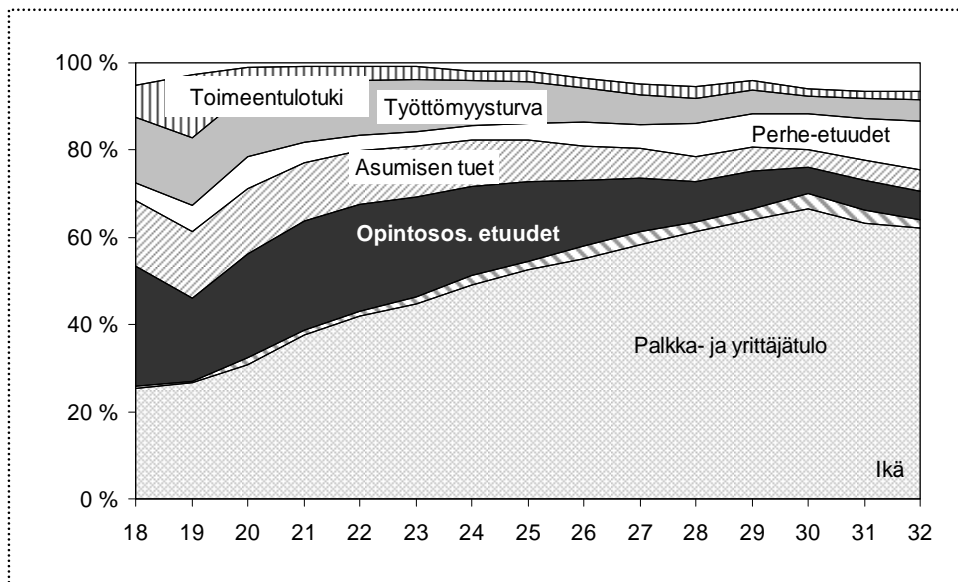
Opintososiaalisten etuuksien yhteismäärä (ml. asumisen tuet) on opiskelijoilla korkeimmillaan 22- ja 23-vuotiailla. Tällöin omassa kotitaloudessa asuvat opiskelijat ovat saaneet keskimäärin 1 750 euroa opintorahaa vuodessa. Tämä vastaisi toisen asteen opiskelijoilla hieman yli kahdeksaa ja korkeakouluopiskelijoilla hieman alle seitsemää tukikuukautta vuodessa.

Tulojen määrä ja tulorakenne vaihtelee voimakkaasti opiskelijoiden iän mukaan. Kuviosta 4.2 nähdään, että palkka- ja yrittäjätulon merkitys kasvaa iän myötä, ja yli 25-vuotiailla opiskelijoilla näiden tulojen osuus on huomattava. Yli 25-vuotiaiden opiskelijoiden henkilökohtaisista bruttotuloista on yli puolet palkka- ja yrittäjätuloa.

Opiskelijoiden palkkatuloista opintojen rahoituksessa käydään vilkasta keskustelua. Opiskeluaikaisen työssäkäynnin nähdään lisäävän työllistymisen todennäköisyyttä valmistumisen jälkeen kasvattamalla henkilön inhimillistä pääomaa (työkokemusta) ja mahdollisesti erilaisten signaali-vaikutusten kautta (ts. työssäkäynti kertoo ahkeruudesta, motivaatiosta, jne.). Opintoihin liittyvän työkokemuksen voidaan ajatella jopa lisäävän opiskelumotivaatiota. Opintotukijärjestelmän näkökulmasta opiskelun aikaisen työssäkäynnin nähdään kuitenkin useimmiten pitkittävän opintoja.

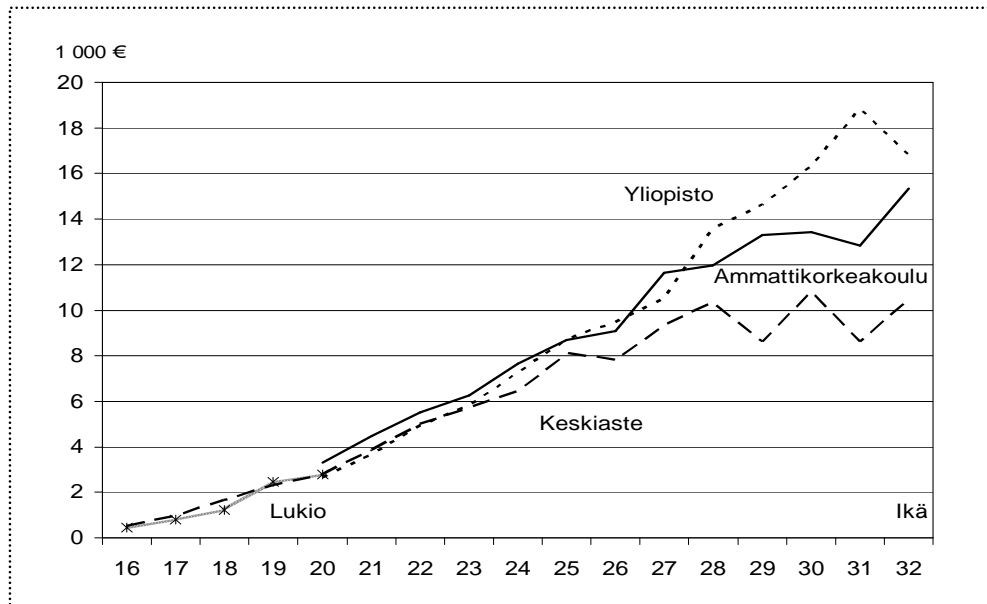
22 Perhe-etuuksissa lapsilisä on jaettu puolisoitten kesken. Toimeentulotuen kohdalla perheen saama toimeentulotuki on laskettu yhteen ja jaettu tämän jälkeen tasan puolisoitten kesken.

Kuvio 4.2. Opiskelijoiden henkilökohtaisten bruttotulojen jakautuminen eri tulolajeihin vuonna 1999, 18–32-vuotiaat.

Opiskelijoiden palkka- ja yrittäjätulot on kuvattu kuviossa 4.3 koulutusasteen mukaan. Kuviosta nähdään, että 25 ikävuoteen saakka ansiotyöstä saatava tulo on kaikilla koulutusasteilla suhteellisen samanlainen. Lukiossa opiskelevien ja toisen asteen ammatillista tutkintoa suorittavien ansiotulot opiskeluaikana ovat hyvin lähellä toisiaan. Vastaavasti ikävuodesta 20 lähtien toisen asteen ammatillisen koulutuksen suorittajien, ammattikorkeakoulututkintoon opiskelevien sekä yliopisto-opiskelijoiden ansiotulot eivät juurikaan poikkea toisistaan ennen 25 ikävuotta. Tämän jälkeen eri koulutusasteilla opiskelevien palkka- ja yrittäjätulot eriytyvät. Keskiasteella opiskelevien osuus yli 25-vuotiaista on jo sen verran pieni, että kuviossa esitetyissä keskimääräisissä palkka- ja yrittäjätuloissa tapahtuu pientä ikävuosittaista heilahtelua. Yliopisto-opiskelijoiden ja ammattikorkeakoulututkintoa tekevien tulot erkanevat toisistaan 27 ikävuoden jälkeen. Tarkastelun myöhäisimmissä ikäluokissa ansiotason erossa on usein kyse siitä, että yli 25-vuotiaana opiskelevista suurella osalla on takanaan joko aikaisempi tutkinto tai merkittävä määrä työkokemusta, joka nostaa opiskeluaikaisia vuosiansioita. Lisäksi Lempinen ja Tiilikainen (2001) ovat kyselytutkimuksellaan osoittaneet, että yli 25-vuotiaiden yliopisto-opiskelijoiden kiinnittyminen opiskeluun on merkittävästi nuorempia ikäluokkia heikompa: vain kaksi kolmesta edellisistä kuvaa opiskeluansa päätoimiseksi.

Kuvio 4.3. Opiskelijoiden palkkatulot vuonna 1999 eri koulutusasteilla iän mukaan.

4.1.3 Opiskelijoiden toimeentulo

Opiskelijoiden toimeentuloa kuvataan harvoin tulonjakokäsittein. Tämä johtuu osin siitä, että opiskeluajan ajatellaan olevan osa investointiprosessia, jonka aikana alhaiset tulot ovat jossain määrin hyväksyttävissä, ja menetetyt ansiot saadaan korkojen kera takaisin valmistumisen jälkeen. Köyhyyttä koskevissa tutkimuksissa lähdetään kuitenkin siitä, että köyhyys on ei-vapaaehtoista, ja koska opiskeleminen on vapaaehtoista, köyhyys sopii tähän ajattelutapaan sängen huonosti. Toisaalta osaamista ja koulutuksen kautta hankittuja kvalifikaatioita korostavassa yhteiskunnassa ja erityisesti työmarkkinoilla opiskelun vapaaehtoisuuteen voitaneen asettaa kysymysmerkki. Vähintään yhdestä peruskoulun jälkeisestä tutkinnosta on tullut normi, jonka täyttymättömyyden nähdään johtavan mm. suureen työttömyysriskiin, alhaiseen tulotasoon ja lisäävän riskiä syrjäytyä myös

muutoin. Tätä taustaa vasten ajatus opiskelun vapaaehtoisuudesta ei ole täysin yksiselitteinen.²³

Muut syyt opiskelijoiden köyhyyden jättämiseen tarkastelun ulkopuolelle lienevät sängen käytännöllisiä. Ensinnäkin, köyhyys on kotitalouden tuloihin liittyvä käsite, joka ei kovin luontevasti istu aivan nuorimpien ikäluokkien tarkasteluun. Tässä aineistoissa keskeinen ongelma on, että käytettävissä olevat tulot voidaan laskea vain henkilön omien ja puolison tulojen perusteella. Jos nuori asuu kotona, aineistosta ei voida laskea hänen vanhempiensa käytettävissä olevia tuloja ja tämän avulla ekvivalenttituloja tarkastelussa mukana olevalle nuorelle. Alle 20-vuotiaista opiskelijoista vain osa asuu omassa yhden tai useamman hengen kotitaloudessa erillään vanhemmistaan. Toinen käytännön läheinen syy on sopivien aineistojen puute.

Jos köyhyysrajaksi määritellään 50 prosenttia ekvivalenttitulon mediaanista, opiskelijoista noin joka viides oli köyhä 1990-luvun puolivälissä osuuden kasvaessa vuosikymmenen loppua kohden (taulukko 3.2 edellä). Muista ryhmistä poiketen pienituloisten osuus laski opiskelijoiden keskuudessa vuodesta 1998 vuoteen 1999. Tämän ilmiön taustalla lieenee opiskelijoiden lisääntynyt työssäkäynti ja kasvaneet palkkatulot vuosikymmenen lopulla. Juuri tuohon aikaan opiskelijoiden työssäkäyntiä on voinut lisätä vuonna 1998 tehty opintorahaa koskevien tulo rajojen muutos, jonka jälkeen opiskelija saattoi ansaita aikaisempaa enemmän vuoden aikana. Opiskelijoille määriteltiin tuolloin ns. vapaan tulon raja, jonka suuruus riippuu käytettyjen opintotukikuukausien määrästä (Lempinen ja Tiilikainen 2001). Edellä esitettyjen tulosten perusteella opiskelija-aseman ja köyhyyden välille ei siis voida kirjoittaa yhtäläisyysmerkkejä: opiskelijat ovat hyvin heterogeeninen joukko, jossa eri-ikäisillä, eri koulutusasteilla ja erilaisessa perhe-asemassa olevilla on hyvin erilainen köyhyysriski.

Taulukossa 4.2 on kuvattu opiskelijoiden köyhyysaste koulutusasteen mukaan. Lukuja tulkittaessa on erityisesti lukio-opiskelijoiden mutta myös toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa olevien kohdalla muis-

23 Suomessa on 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa säädetty pelkästään nuoria koskevia lakeja, jotka käytännössä velvoittavat heidät osallistumaan aktiivisesti koulutukseen tai työmarkkinoille, jos heillä ei ole ammatillista tutkintoa. Käytännössä siis laki työmarkkinatuesta alle 25-vuotiaille ja nuoria koskevat kuntouttavan työtoiminnan säännökset voitaisiin tulkita eräänlaiseksi oppivelvollisuuden jatkoksi 16 ikävuodesta eteenpäin kunnes, henkilö hankkii ammatillisen tutkinnon tai täyttää 25 vuotta.

tettava, että köyhyysaste voidaan laskea vain oman kotitalouden muodostaneista. Lukiota käyviä, vanhempiensa luota pois muuttaneita henkilöitä on aineistossa yhteensä 300–450 vuodesta riippuen, eli vain 3–5 prosenttia kaikista aineiston lukiolaisista. Tulos kertoo lähinnä sen, että harvalukuisten vanhempiensa taloudesta erillään asuvien lukiolaisten köyhyysriski on erittäin korkea. Keskimääräisen eli vanhempien luona asuvan lukiolaisen kulutusmahdollisuuksista oheiset luvut eivät kerro mitään.

Taulukko 4.2. Opiskelijoiden köyhyysaste koulutusasteen mukaan*.

	1995	1996	1997	1998	1999
Lukio	73,2	76,2	75,3	74,9	80,2
Toisen asteen ammatillinen koulu	27,4	31,1	31,5	36,4	34,7
Ammattikorkeakoulu	17,1	17,9	20,3	22,0	20,6
Yliopisto	19,5	22,8	22,5	23,0	20,1
Kaikki yhteensä	21,8	26,1	27,0	28,4	26,3
Havaintojen lukumäärä	12 668	12 711	13 665	14 286	15 495

* Opiskelijoista on suljettu pois tarkasteluvuonna valmistuneet, jotka ovat olleet mukana luvussa 3 esitetyissä taulukoissa. Lisäksi on huomattava, että eri koulutusasteiden summa 'Kaikki yhteensä' ja 'Havaintojen lukumäärä' sisältää kaikki opiskelijat, joista kuitenkin osaa ei ole voitu jakaa eri koulutusasteille puuttuvan informaation vuoksi. He ovat kuitenkin mukana kaikkien opiskelijoiden köyhyysasteessa.

Myös ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevat ovat vielä sangen nuoria ja useimmat heistä asuvat vanhempiensa kanssa. Ammattiin opiskelevista noin 35 prosenttia on muodostanut oman kotitalouden. Näistä omaan kotitalouteen asettuneista vuonna 1995 hieman enemmän kuin joka neljäs oli köyhä, kun vastaava osuus vuonna 1999 oli hieman useampi kuin joka kolmas. Omassa kotitaloudessa asuvien ammattikorkeakouluopiskelijoiden osuus on noussut vuoden 1995 57 prosentista vuoden 1999 lähes 70 prosenttiin. Yliopisto-opiskelijoilla kehitys on ollut samanlainen, mutta osuudet ovat pari prosenttiyksikköä korkeammat. Myös köyhien osuus on näissä ryhmissä muuttunut hyvin samaan tahtiin. Köyhien osuus nousi vuosina 1995-98 ja väheni hieman vuonna 1999. Kuten omassa kotitaloudessa asuvien osuuksien muutokset osoittavat, opiskelevien nuorten koh-

dalla päätös muuttaa pois vanhempien kotitaloudesta voi olla kiinni mm. opiskeluaikaisista työmahdollisuuksista. Kun työllisyystilanne paranee nuorten halukkuus ja mahdollisuudet itsenäistyä lisääntyvät. Tästä johtuen pienituloisten osuutta ja siinä tapahtuneita muutoksia arvioitaessa on nuorten ja erityisesti opiskelijoiden kohdalla syytä varovaisuuteen: työllisyystilanteen kohentuminen vaikuttaa mahdollisesti siis sekä otokseen, joista pienituloisten osuus lasketaan, että itse mitattavaan ilmiöön.²⁴

Suomalaisten opiskelijatalouksien heterogeenisuus näkyy myös perhemuodossa. Suomessa opiskelijoiden keski-ikä on kansainvälisesti verraten korkea, joten opiskelu ja perheenperustaminen ajoittuvat osin päällekkäin. Perheellisten – sekä lapsiperheiden että lapsettomien pariskuntien – opiskelijoiden osuus on Suomessa korkeampi kuin Euroopassa yleensä (Euro Student – Social and Economic Conditions of Student Life in Europe 2000, 2002). Käytännössä rajoittamaton opiskeluoikeus yliopistossa selittää ainakin osin tätä eroa. Lisäksi useat perättäiset tutkimukset nostavat opiskelijoiden keski-ikää ilmeisesti ilman, että se suoraan vaikuttaisi perheenperustamisikään. On luultavaa, että myös vanhempainetuuk-sien universaalisuus mahdollistaa opiskelun ja työssäkäynnin yhdistämisen.

Yksin asuvien opiskelijoiden köyhyysriski on huomattavan korkea, mikä kertoo osittain samaa asiaa kuin koulutusasteen mukaan eriteltyt köyhyysasteet: yksin asuvat ovat yleensä ikäjakauman nuorimmasta päästä. Heidän keskuudessaan on paljon mm. lukio- ja toisen asteen ammatillista tutkintoa suorittavia, joiden köyhyysriski on suuri. Opiskelijatalouksissa havaitaan sama kuin edellä kaikkia nuoria koskevissa köyhyystarkasteluissa: sekä kahden elättäjän lapsiperheissä että yksinhuoltajaperheissä köyhyys on kasvanut vuosikymmenen lopulla.

24 Vanhempiensa taloudesta muuttaneiden ammattikorkeakoulu- ja yliopisto-opiskelijoiden osuuden kasvu voi olla seurausta myös kotipaikkalain muutoksesta vuonna 1994. Aikaisemminhan opiskelijat eivät voineet muuttaa kirjojaan opiskelupaikkakunnalle. Tämä tuli kuitenkin mahdolliseksi vuonna 1994, mutta on mahdollista, että osa lain muutoksen vaikutuksesta havaitaan vastaa viipeellä, kun uudet opiskelijat pikkuhiljaa muuttavat vanhaa käytäntöä (ks. kpl 2.2.3 edellä).

Taulukko 4.3. Opiskelijatalouksien köyhyysaste (16–32-vuotiaat opiskelijat).

	1995	1996	1997	1998	1999
	50 % mediaanitulosta				
Yksin asuva	34,9	39,8	40,7	42,4	38,1
Lapseton pariskunta	10,5	12,8	13,9	13,2	13,5
Kahden elättäjän lapsiperhe	4,8	7,3	7,7	10,1	11,3
Yksinhuoltaja	26,2	28,5	39,7	44,2	33,6

Toimeentulotuki ei sellaisenaan käy opiskelijoiden köyhyyttä kuvaavaksi mittariksi. Suomalaisen sosiaaliturvan yleisten periaatteiden mukaisesti toimeentulotuki on ns. viimesijainen etuus, jonka tulisi taata opiskelijoiden toimeentuloa vain satunnaisesti. Kuitenkin selvitysmies Eero Kurri (Opintotukea ja opiskelijoiden opintososiaalista asemaa koskeva toimenpideohjelma 2003) mukaan toimeentulotukea saavien opiskelijoiden määrä on lisääntynyt vuoden 1990 18 000 opiskelijasta noin 35 500 opiskelijaan. Samaan aikaan opiskelijoiden määrä on lisääntynyt myös huomattavasti, muttei kuitenkaan kaksinkertaistunut.

Myös vaikuttavuusaineistosta voidaan arvioida opiskelijoiden toimeentulotukiasiakkuuden kehitystä. Vuonna 1990 Suomessa oli vaikuttavuusaineiston mukaan noin 16 750 opiskelijaksi määriteltävää henkilöä, jotka olivat vuoden aikana saaneet toimeentulotukea. Vuonna 1999 heidän määränsä oli kasvanut yli 50 000 henkilön eli yli kolminkertaiseksi verrattuna vuoteen 1990. Koska opiskelijoiden määrä kasvoi samaan aikaan, on hyödyllisempää tarkastella toimeentulotukea saaneiden osuusia: vuonna 1990 noin 5 prosenttia opiskelijoista sai toimeentulotukea, kun vastaava luku vuodelle 1999 oli 12 prosenttia. Toimeentulotuen käyttö oli kuitenkin vuosikymmenen puolivälin paikkeilla yleisempää kuin vuonna 1999 myös opiskelijoiden keskuudessa.

4.2 Nuoret lapsiperheet

Koulutus- ja työmarkkinasiirtymien lisäksi nuoren taloudelliseen asemaan vaikuttavat huomattavasti myös muutto pois vanhempien taloudesta omaan talouteen, perheen perustaminen ja lasten saanti. Nämä tapahtu-

mat ovat osin samanaikaisia koulutukseen ja työmarkkinoihin liittyvien siirtymien kanssa.

Tässä kappaleessa tarkastellaan perheellistymisen sitä vaihetta, jolloin perheessä on pieniä lapsia. Suomalaisessa sosiaaliturvassa on useita eri elementtejä, joilla lasten perheelle aiheuttamia kustannuksia pyritään tasaamaan. Keskeisimpiä ovat lasten syntymän yhteydessä maksettavat etuudet (äitiys-, erityisäitiys-, isyys- ja vanhempainpäiväraha sekä äitiysavustus), lasten hoidon järjestämiseen liittyvät etuudet (tuettu julkinen päivähoido sekä suorat tulonsiirrot kotihoidon- ja yksityisen hoidon tuki ja niiden kuntalisät), universaali lapsilisä sekä erilaiset lapsikorotukset esimerkiksi työttömyysturvassa ja toimeentulotuessa. Tässä tarkastelun kohteena ovat lapsen syntymään ja hoitoon liittyvät suorat tulonsiirrot. Toisin sanoen, tässä kappaleessa tarkastellaan nuorten lapsiperheiden tuloja ja toimeentuloa silloin kun viitehenkilö on joko äitiys-, isyys- tai vanhempainrahalla tai hoitaa lapsiaan kotihoidontuen turvin.

4.2.1 Vanhempainrahakausi

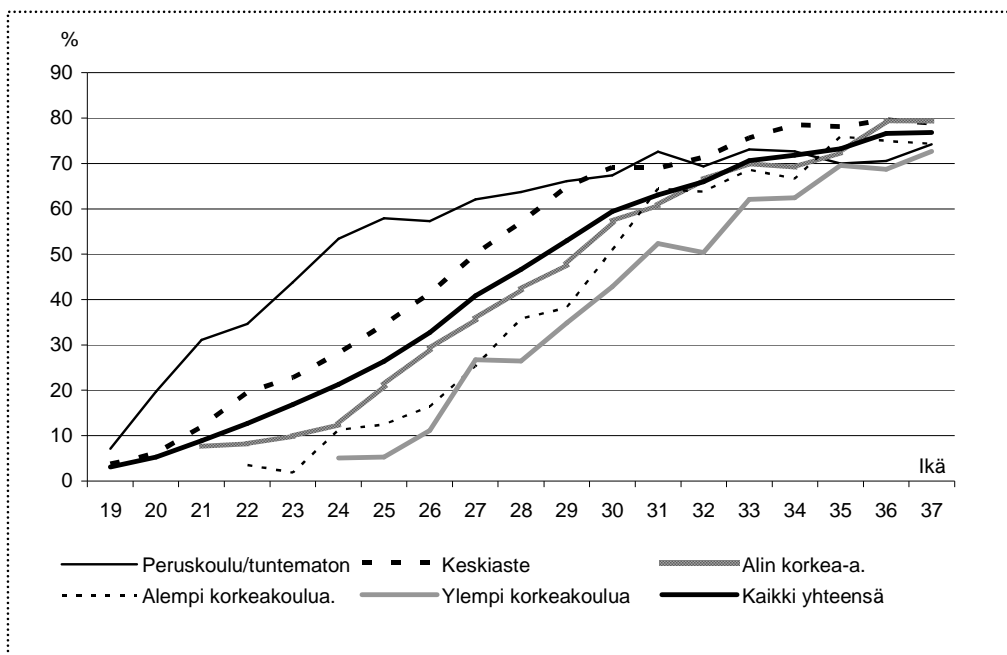
Ensisynnyttäjien keski-ikä on noussut koko toisen maailmansodan jälkeisen ajan, ja se on nykyisin noin 28 vuotta. Ehkäisyn saatavuuden lisäksi naisten koulutus- ja uravalinnat ovat vaikuttaneet perhesuunnitteluun. Vaikuttavuusaineiston mukaan koulutusvalinnoilla ei niinkään vaikuttaisi olevan vaikutusta avo- ja/tai avioliittoon siirtymisen ajoittumisessa henkilön elinkaarella. Pelkän perusasteen varaan jääneillä on hieman muita ryhmiä alhaisempi todennäköisyys muodostaa parisuhde tarkasteltuun 38 vuoden ikään mennessä, mutta muuten koulutusasteiden välillä ei ole juuri eroa.²⁵

Vaikka naisten koulutusvalinnat eivät niinkään vaikuta siihen, missä vaiheessa he muodostavat parisuhteen, koulutusvalinnoilla on kuitenkin suuri merkitys äitiyden ajoittumiseen. Kuviossa 4.4 on kuvattu äitien osuus

25 Parisuhteen muodostamisen todennäköisyys ja ajoittuminen on hyvin samanlaista eri koulutusasteilla. Parisuhteen juridisella muodossa vaikuttaa kuitenkin olevan koulutusasteittaisia eroja. Mitä korkeampi koulutus henkilöllä on sitä todennäköisemmin hän on avioliitossa avoliiton sijaan.

koko ikäryhmästä kaikille 18–38-vuotiaille naisille yhteensä sekä erikseen viidelle eri koulutustasolle.²⁶

Kuvio 4.4. Äitien osuus kaikista ikäryhmän naisista koulutusasteen mukaan vuonna 1999.

Kuvio 4.4 tuo esille kaksi keskeistä asiaa lapsen saannin ja koulutuksen välisestä yhteydestä. Ensinnäkin äitiys ajoittuu eri tavalla koulutustason mukaan ikävuosille 19–37. Pelkän perusasteen varaan jääneistä²⁷ naisista yli puolet on äitejä jo 24 vuoden iässä. Ammatillisen toisen asteen tutkinnon suorittaneet (ei lukio) saavuttavat saman rajapyykin²⁷ vuoden ja ylemmän korkeakoulututkinnon (maisteritasoinen tutkinto) suorittaneet

²⁶ Kuviossa 4.4 on äideiksi luokiteltu vain ne naiset, joiden lapset asuvat samassa taloudessa äitinsä kanssa. Tästä syystä äitien osuus on kuvion vanhimmissa ikäluokissa hieman pienempi kuin sen tulisi olla.

²⁷ Sisältää myös ne henkilöt, joiden koulutustaso on tuntematon. Erilaisten lisätarkastusten perusteella koulutusaste tuntematon -ryhmän osuus lienee kuitenkin hyvin pieni.

naiset hieman yli 30 vuoden iässä. Toinen keskeinen johtopäätös kuviosta on se, että huolimatta ensisynnyttäjien iän vaihtelusta eri koulutuspoluilla, naisista suurin piirtein sama osuus saa lapsia 37 ikävuoteen mennessä. Vuonna 1999 äitien osuus kaikista naisista on eri koulutusasteilla noin 5 %–yksikön sisällä toisistaan.²⁸ Toisin sanoen, äideiksi päätyvien naisten osuus elinkaarella on hyvin samankaltainen eri koulutusryhmissä huolimatta siitä, että äitiyden alkaminen vaihtelee huomattavasti koulutuksen mukaan. Äitiyden erilainen ajoittuminen eri koulutusasteilla on hyvä pitää mielessä mm. sosiaaliturvan merkitystä ja nuorten eläkekattumaa tarkasteltaessa.

Äitiys-, isyys- ja vanhempainraha korvaavat lapsen saamiseen liittyvää tulon menetystä. Äitiyspäivärahaa maksetaan yhteensä 105 arkipäivältä (6 päivää viikossa). Äitiyspäivärahaan liittyvää vapaata ei voida siirtää isälle. Välittömästi äitiyspäivärahauden jälkeen alkaa vanhempainpäivärahaa, jonka pituus on 158 arkipäivää. Vanhemmat voivat yhdessä sopia vanhempainrahakaudella pidettävän vapaan jakamisesta tietyin rajoituksin. Isyysvapaa on tämän tutkimuksen tarkastelujaksona (1995–1999) ollut 18 arkipäivää, jotka isä on voinut viettää yhtä aikaa äidin äitiys- tai vanhempainvapaan kanssa. Vuoden 2003 alusta alkaen otettiin käyttöön ns. ehdollinen isyysvapaan pidennys kahdella viikolla (12 päivää), jonka isä voi pitää edellyttäen, että hän on käyttänyt myös kaksi viimeistä vanhempainvapaan viikkoa. Jos siis isä käyttää tämän kiintiövaapaansa, vanhempainvapaan kokonaispituus on vuoden 2003 alusta alkaen kaksi viikkoa aikaisempaa pitempi (158 + 12 = 170 päivää).

Lapsen syntymään liittyvistä vapaista vain äitiysvapaa on omistettu yksinomaan äideille. Äitiysvapaan kesto on 105 arkipäivää eli hieman yli neljä kuukautta. Käytännössä äidit kuitenkin käyttävät myös vanhempainvapaan lähes kokonaan. Esimerkiksi vuonna 2002 oli vanhempainvapaalla yli 95 000 äitiä, mutta vain 1 600 isää. Näiden harvalukuisten vanhempainvapaata hyödyntäneiden isien vanhempainvapaan keskipituus oli 64 päivää, eli noin 40 prosenttia vanhempainvapaan maksimipituudesta. Vain isille omistetulla isyysvapaalla oli vuonna 2002 noin 44 000 isää ja keskimääräinen vapaa oli 14 päivää (mahdollisista 18 päivästä).

28 Se mitä ei tässä kuviossa nähdä on, että koulutusasteittaiset erot kapenevat vielä hieman tämän jälkeenkin.

Vanhempainetuuksilla on siis hyvin erilainen merkitys naisten ja miesten tuloille ja toimeentulolle. Tässä tarkastelussa keskitytään lapsen syntymän vaikutuksiin henkilön ja perheen toimeentuloon vain äitien näkökulmasta. Tarkastelu rajataan naisiin, jotka ovat saaneet tarkasteluvuonna lapsen. Aikaisemmista luvuista poiketen ikäraja on nostettu 37 ikävuoteen, jotta myös korkeakoulututkinnon suorittaneet naiset ovat tarkasteluissa mukana. Myös ajanjakso poikkeaa aikaisemmista, sillä tarkennettuja vanhempainrahatietoja on aineistossa vain vuosille 1996–1999.

Vanhempainpäivärahojen tarkoitus on korvata työntekijän menetettyjä palkkatuloja, jotka jäävät vanhemmuuteen liittyvän vapaan aikana saamatta. Jos henkilö on ollut ennen vanhempainvapaan alkua hyvin pienituloinen tai kokonaan tuloton, hänelle taataan perustoimeentulo vähimmäispäivärahan muodossa. Vanhempainpäivärahan suuruus määräytyy aikaisempien työtulojen perusteella. Käytännössä päiväraha lasketaan joko viimeksi toimitetussa verotuksessa ilmoitettujen työtulojen perusteella, tai jos tulot ovat merkittävästi nousseet välittömästi ennen päivärahakauden alkua, päiväraha lasketaan näiden tulojen perusteella (yleensä kuuden kuukauden tulojen perusteella). Tulorajat on sidottu työikäisten TEL-indeksiin, joten ne vaihtelevat vuosittain.²⁹ Vähimmäispäivärahan suuruutta ei ole sidottu indeksiin, vaan etuutta tarkastetaan poliittisin päätösin. Jos työntekijä saa palkkaa työehtosopimuksessa sovitulta ajalta, päiväraha maksetaan työnantajalle.

Vuosina 1996–1999 maksettujen äitiys- ja/tai vanhempainrahan keskiarvot ikäryhmittäin on esitetty taulukossa 4.4. Keskimääräinen äitiyspäiväraha poikkeaa laskentateknisistä syistä aavistuksen Kelan tilastollisen vuosikirjan esittämistä vuosikeskiarvoista.³⁰ Taulukosta 4.4 nähdään,

29 Esimerkiksi vuodelle 2003 äitiyspäiväraha oli alle 4 323 euron vuosituloilla 10,09 €. Vuosituloilla 4 323–25 515 euroa päiväraha oli 70 % vuositulon 300. osasta, vuosituloilla 25 516–39 256 eurolla 59,54 euroon lisätään 40 % tulon 300. osasta ja yli 39 256 euron tuloilla 77,86 euroon lisätään 25 % tulon 300. osasta. Päiväraha on vähimmäispäivärahan suuruinen myös niiltä päiviltä, jolloin äiti on ansiotyössä äitiys- ja/tai vanhempainrahakaudella. Tulorajat ja vähimmäispäivärahan suuruus tarkastelujaksolla löytyvät Kansaneläkelaitoksen tilastollisesta vuosikirjasta.

30 Kansaneläkelaitoksen tilastollinen vuosikirja sisältää vuoden aikana maksettujen vanhempainrahojen keskiarvon. Tässä päivärahat on laskettu henkilölle maksettujen päivärahojen ja niitä vastaavien viikkojen perusteella, mikä aiheuttaa pientä pyöristysharhaa lukuihin. Päivärahojen jakautuminen useammalle vuodelle on kuitenkin otettu huomioon laskelmissa. Lisäksi laskelmassa oletetaan päivärahan olevan koko tarkastelujaksolta saman, vaikka todellisuudessa niillä henkilöillä, joilla on ansiotyötä päivärahakaudella maksettu, päiväraha on vähimmäismääräinen työpäiviltä ja ansioon sidottu päiväraha muilta osin.

että päivärahan suuruus kasvaa äidin iän myötä. Äitiyspäivärahan suuruus 1990-luvun lopulla oli 18–22-vuotiailla äideillä noin 16,60 euroa. Synnyttäjien jakaumasta ilmenee, että näin nuoret äidit ovat kuitenkin suhteellisen harvinaisia. Vanhimmissa ikäluokissa keskimääräinen päiväraha on yli kaksinkertainen nuorimpiin ikäluokkiin nähden.

Taulukko 4.4. Keskimääräinen äitiys- ja vanhempainpäiväraha tarkasteluvuonna äideiksi tulleilla (vuoden 2003 € /päivä).

	1996	1997	1998	1999	Ikäluokan osuus synnyttäneistä 18– 37-vuotiaista (%)
18–22-vuotiaat	16,5	16,7	16,3	16,9	9,3
23–27-vuotiaat	25,4	24,7	25,0	25,2	26,5
28–32-vuotiaat	33,2	33,6	34,7	34,9	39,5
33–37-vuotiaat	37,4	38,1	38,1	38,5	24,7
<i>Kaikki 18–37-vuotiaat</i>	<i>30,6</i>	<i>30,8</i>	<i>31,2</i>	<i>31,6</i>	<i>100 %</i>
<i>Havaintojen lukumäärä</i>	<i>4 488</i>	<i>4 462</i>	<i>4 256</i>	<i>4 225</i>	<i>4 358</i>

Äitiyspäivärahan suuruus ei kerro koko totuutta päivärahakauden tuloista. Osassa työehtosopimuksia on määriteltä, että osa äitiyslomasta on työntekijälle palkallista vapaata. Tältä ajalta työnantaja saa korvauksena Kelan maksaman äitiyspäivärahan. Vuonna 1996 noin 36 prosenttia äideistä oli ollut äitiyslomakauden alussa palkallisella vapaalla. Palkkaa saavien äitien osuus laski hieman vuosikymmenen loppua kohden (-2 prosenttiyksikköä). Niille äideille, joille palkkaa maksettiin äitiyspäivärahakaudella, keskimääräinen palkallisen jakson pituus oli 70 päivää (mediaanin ja moodin ollessa 77 päivää), mikä vastaa noin kolmen kuukauden palkallista jaksoa.

Vanhempainpäivärahojen korvausastetta suhteessa aikaisempiin tuloihin ei voida vaikuttavuusaineiston perusteella luotettavasti laskea. Korvausasteeseen vaikuttavat mm. palkkatulojen ja vanhempainrahojen erilainen verotus, eri sosiaaliturvamuotojen erilainen vaikutus vanhempainpäivärahojen määräytymiseen, tulojen ajoittuminen eri vuosille jne.

Laskennallisesti bruttokorvausaste (vanhempainraha brutto per päivä/etuuden taustalla oleva bruttoansio per päivä) riippuu siitä, miten äitiyspäivärahan saajat jakautuvat eri tulonsaajaluokkiin. Suoraan laskukaavasta nähdään, että ansiosidonnaista äitiyspäivärahaa saaville maksimi korvausaste on 70 prosenttia päiväansiosta.³¹ Tiettyjen, vuosittain vaihtelevien tulorajojen *ylittävältä osalta* korvausaste on joko 40 tai 25 prosenttia. Tällainen täysin laskennallinen, vain ansiosidonnaista turvaa saaville mielekäs bruttokorvausaste oli vuosina 1998–1999 vaikuttavuusaineistosta laskettuna 68 prosenttia. Tämä kertoo kuitenkin vain siitä, että ansiosidonnaista äitiyspäivärahaa saavista äideistä suurimmalle osalle (85 %) korvausaste on ollut maksimi eli 70 prosenttia. Oletettavaa on, että keskimääräinen nettokorvausaste laskettuna kaikille äideille on merkittävästi tässä esitettyä 68 prosenttia korkeampi, mihin vaikuttaa vähimmäispäivärahansaajien korkeammat korvausasteet (yli 70 %) ja progressiivinen verotus. Haataja (2003) on arvioinut tulonjakotilastoon perustuen äitiyspäivärahan nettokorvausasteeksi 72 prosenttia. Jos todellista nettokorvausastetta haluttaisiin arvioida yksilön käytettävissä olevan tulon näkökulmasta, laskelman tulisi huomioida vähimmäispäivärahaa saavien korkeat korvausasteet, verotus, kolmasosalla äideistä myös heidän äitiyspäivärahakauden alussa saamansa palkkatulo ja mahdollinen kotihoidontuki.

Eräs merkittävimmistä muutoksista lapsiperheiden toimeentulossa 1990-luvulla oli vähimmäismääräisen vanhempainpäivärahan saajien voimakas lisääntyminen. Kelan tilastojen mukaan 1990-luvun alussa vähimmäismääräisiä vanhempainpäivärahapäiviä oli kaikista maksetuista päivistä noin viisi prosenttia. Niiden osuus alkoi kuitenkin nopeasti kasvaa vuodesta 1994 alkaen ollen korkeimmillaan vuonna 1996, jolloin 30 prosenttia kaikista maksetuista päivärahapäivistä oli vähimmäistasoisia. Vuoteen 2002 mennessä vähimmäismääräisten päivärahojen osuus oli laskenut neljännekseen kaikista maksetuista päivärahapäivistä (Kansaneläkelaitoksen tilastollinen vuosikirja 2002, ks. myös Takala 2000).

Vähimmäismääräisten vanhempainetuuksien voimakas kasvu johtuu sekä nuorten naisten laman aikana heikentyneestä työmarkkinatilanteesta

31 Edellisessä alaviitteessä on ilmaistu päivärahan laskukaava vuodelle 2003.

että laskennallisista seikoista. Kasvu vuonna 1994 oli seurausta siitä, että kun aikaisemmin pienikin nollasta poikkeava tulo johti ansiosidonnaiseen päivärahaan, vuoden 1994 alusta päivärahan laskennassa otettiin käyttöön uudet tulorajat ja vähimmäispäiväraha määriteltiin aina vähintään kotihoidontuen perusosan suuruiseksi. Vuosina 1994–1995 käytössä ollut laskutapa toi siis vähimmäispäivärahan piiriin sellaisia äitejä, jotka olisivat aikaisemmin saaneet ansiosidonnaista äitiyspäivärahaa.³² On kuitenkin huomattava, että tämä ennen vuotta 1994 voimassa ollut ansioon sidottu päiväraha saattoi olla alhaisempi kuin vuonna 1994 ja 1995 maksetut vähimmäissuuruiset päivärahat. Vuonna 1996 päivärahoihin tehtiin uusi laskutavan muutos, jolloin vähimmäissuuruiseen päivärahaan johtavien tulojen raja nostettiin lähes kaksinkertaiseksi ja samaan aikaan vähimmäispäivärahan tasoa leikattiin huomattavasti.³³

Laskennallisten tekijöiden ja työmarkkinatilanteen muutoksen merkitystä voidaan arvioida tarkastelemalla nollatuloisten osuutta vähimmäispäivärahansaajista, sillä ennen laskentatavan muutoksia (vuoden 1993 säännösten mukaan) vain nollatuloiset saivat vähimmäismääräistä äitiyspäivärahaa. Kelan tilastoryhmän tekemän analyysin mukaan nollatuloisten määrän kasvu ajoittuu samaan aikaan kuin nämä suuret laskennalliset muutokset. Kun vähimmäismääräisten päivärahojen osuus kaikista äitiyspäivärahoista kasvoi vuoden 1993 seitsemästä prosentista vuoden 1996 30 prosenttiin, samaan aikaan nollatuloisten osuus kasvoi huomattavasti vähemmän eli seitsemästä 17 prosenttiin. Vuonna 2002 nollatuloisia oli Kelan mukaan noin 15 prosenttia eli osuus oli yhä yli kolminkertainen kymmenen vuoden takaisen tilanteeseen nähden, mutta ei kuitenkaan viisi- tai kuusinkertainen kuten vähimmäismääräisten päivärahojen saajien määrästä voisi päätellä.

Ketkä saavat vähimmäismääräistä vanhempainpäivärahaa? Alla olevassa laskelmassa on kuvattu vähimmäisäitiyspäivärahaa saaneiden äitien osuus ikäryhmittäin vuosille 1996–1999 vaikuttavuusaineistosta las-

32 Vuonna 1994 alle 2 186 ja vuonna 1995 alle 2 215 euron jäävät vuositulot johtivat vähimmäispäivärahaan. Vähimmäispäiväraha oli 1994 13,17 ja 1995 13,35 euroa.

33 Vuoden 1996 tuloraja on 4 324 euroa. Vähimmäismääräinen äitiyspäiväraha laskettiin 10,09 euroon.

kettuna.³⁴ Nuorimmissa ikäluokissa noin 60 prosenttia äideistä on ollut oikeutettuja vain vähimmäisturvaan. Vähimmäisturvan piirissä olleiden osuus laskee iän myötä. Merkittävää on, että edes pitkään jatkunut korkeasuhdanne 1990-luvun lopussa ei riittänyt parantamaan nuorten, perheellistyvien naisten asemaa niin paljon, että se olisi näkynyt vähimmäistasoisen päivärahan saajien osuuden laskuna.

Taulukko 4.5. Vähimmäismääräistä äitiys- ja/tai vanhempainpäivärahaa saavien osuus päivärahaa saavista äideistä (%).

	1996	1997	1998	1999
18–22-vuotiaat	58,8	54,0	63,4	60,8
23–27-vuotiaat	29,4	27,4	32,7	33,9
28–32-vuotiaat	19,1	15,9	18,2	17,5
33–37-vuotiaat	16,2	16,1	14,7	16,0
<i>Kaikki 18–37-vuotiaat</i>	<i>24,9</i>	<i>22,5</i>	<i>25,4</i>	<i>25,0</i>
<i>Havaintojen lukumäärä</i>	<i>4 488</i>	<i>4 462</i>	<i>4 256</i>	<i>4 225</i>

Vaikuttavuusaineistosta havaitaan, että vähimmäismääräisen vanhempainpäivärahan saajissa merkittävin ryhmä on edellisenä vuonna perhe-etuudella olleet. Lähinnä tämä ryhmä muodostuu kotihoidontuella kotona lasta hoitaneista äideistä. Pieni osa on myös ollut myös edellisen vuoden aikana vanhempainvapaalla.³⁵ Jollakin perhe-etuudella olijoita on kaikista vähimmäisetuuden saajista noin 43 prosenttia koko tarkasteluperiodin. Toiseksi yleisin syy ajautua vähimmäisturvan piiriin on opiskelu: opiskelijoita on hieman yli kolmannes kaikista vähimmäispäivärahan saajista ja

34 Tässä esitetyt luvut perustuvat vaikuttavuusaineistoon yhdistettyihin Kelan etuusrekisterin tietoihin vuoden aikana maksetuista päivärahoista sekä maksuviikoista. Päivärahan suuruutta laskettaessa on siis jouduttu oletamaan, että päiväraha on koko kauden saman suuruinen. Päivärahakaudella työssäkäyvät äidit saavat kuitenkin vähimmäismääräistä päivärahaa työsäolopäiviltä, joten sama henkilö voi saada kahta eri suuruista päivärahaa. Tässä esitetyssä laskelmassa vähimmäispäivärahan saajaksi tulee siis luokiteltua vain ne, jotka saavat koko äitiyspäivärahakauden samaa vähimmäissuuruista päivärahaa.

35 Tarkastelu on rajattu niihin henkilöihin, joilla vanhempainrahakausi on rajautunut yhden kalenterivuoden sisälle, jotta kysymys ei olisi samasta vanhempainvapaajaksesta.

heidän osuutensa kasvoi hieman vuosikymmenen loppua kohden. Kolmanneksi merkittävin selittäjä on työttömyys. Vuonna 1996 vähimmäispäivärahaa saaneista noin 18 prosenttia oli edellisenä vuonna luokiteltu työttömäksi. Työttömyyden merkitys on vähentynyt vuosikymmenen loppua kohti, mutta muutos ei ole suuri.

Työttömyys näyttäytyy tässä vähimmäispäivärahan saannin syynä ehkä harvinaisempana kuin sekä julkisesta keskustelusta että aikaisemmista tutkimuksista voisi päätellä (Keinänen ym. 1999, Takala 2000). Osin tähän on syynä tässä tutkimuksessa käytetty työttömyyden määritelmä. Esimerkiksi perhe-etuudella olo päätellään ensin, joten jos henkilö on ollut perhe-etuudella (vanhempainrahalla tai kotihoidontuella) hänet määritellään perhe-etuudella olevaksi, ei työttömäksi. Tarkemman kuvan työttömyyden merkityksestä saa tarkastelemalla päivärahakautta edeltävän vuoden työttömyyskuukausia. Työttömyyttä on edellisenä vuonna kokenut vuonna 1996 vanhempainvapaalla olleista lähes 40 %, vuonna 1999 noin kolmannes. Keskimääräinen työttömyyskuukausien määrä vuodessa oli työttömyyttä vuonna 1996 kokeneilla 7,4 kuukautta ja vuonna 1999 kokeneilla 5,8 kuukautta, eli luvut ovat varsin korkeita suhteessa nuorten yleiseen työttömyyden keston. Tämä voi olla seurausta määräaikaisten työsuhteiden roolista nuorten naisten työmarkkinoilla. Raskaana oleva työntekijä ei saa uusittua määräaikaista työsuhdettaan ja uuden työpaikan löytäminen voi olla tässä tilanteessa vaikeaa. Yli 70 prosentilla vähimmäispäivärahan saajista ei ollut yhtään työkuukautta päivärahakautta edeltävänä vuonna. Onkin oletettavaa, että osalle niistä, jotka on luokiteltu perhevapaalla olleiksi, myös työttömyys on mukana selittämässä pienituloisuutta ja siten pientä päivärahaa. Lasten hoitaminen kotona kotihoidontuella onkin osalle äideistä työttömyyden vaihtoehto.

Vähimmäispäivärahaa saavat äidit eivät tuloköyhyysnäkökulmasta välttämättä ole köyhiä, sillä köyhyystarkasteluissa näkökulma on kotitalouden kokonaistuloissa. Kotitalouden käytettävissä oleviin tuloihin perustuvan köyhyysmääritelmän (50 % mediaanitulosta) mukaan 20 prosenttia vähimmäispäivärahalla olevista äideistä oli köyhyysrajan alapuolella vuonna 1996. Köyhyys lisääntyi kuitenkin kaikissa lapsiperheissä 1990-luvun lopulla. Vuonna 1999 vähimmäispäivärahansaajista 25 prosenttia oli köyhiä. Ansiosidonnaista äitiyspäivärahaa saavien keskuudessa vastaavat luvut ovat neljä prosenttia vuonna 1996 ja viisi prosenttia vuonna 1999.

Ensisijaisen sosiaaliturvan riittämättömyyttä paikataan viimesijaisella harkinnanvaraisella etuudella, toimeentulotuella. Vähimmäismääräistä äitiyspäivärahaa saaneista äideistä joka kolmas joutui turvautumaan toimeentulotukeen vuonna 1996, kun samaan aikaan lapsen saaneista, mut-

ta ansiosidonnaista turvaa saavista äideistä joka kymmenes oli samassa tilanteessa. Vuosikymmenen loppua kohden synnyttäneiden naisten tilanne eriytyi hieman. Ansiosidonnaista turvaa saaneissa toimeentulotukiasiakkaiden osuus ei juurikaan muuttunut, kun taas vähimmäisäitiyspäivärahan saajien toimeentulotukiasiakkuus lisääntyi: vuonna 1999 jopa 40 % heistä sai toimeentulotukea. Eriytymisen syitä voidaan hakea vähimmäispäivärahan leikkaamisesta ja sen tason jäädyttämisestä useiksi vuosiksi. Vähimmäispäivärahaa saavan äidin tulot ”per äitiys- ja vanhempainrahakausi” putosivat vuonna 1996 lähes 900 euroa (yli 5 100 mk), mikä on merkittävä tulomenetys. Kun otetaan huomioon tarkastelujaksolla vuosina 1995–1999 tapahtunut kehitys, vähimmäisäitiyspäivärahan reaalin arvo laski 28 prosenttia. Toimeentulotukea saaneiden keskimääräinen tuki vuodessa laski kuitenkin jonkin verran kummassakin ryhmässä. Ansiosidonnaisella äitiys- ja/tai vanhempainrahalla olleilla keskimääräinen tuki oli yhteensä vuoden aikana 871 € (vuoden 2003 rahassa). Vähimmäisturvan saajilla summa oli hieman yli kaksinkertainen.

4.2.2 Kotihoidontukiaika

Suomessa on päädytty pienten lasten hoidossa järjestelyyn, jonka tarkoituksena on mahdollistaa työn ja perhe-elämän yhdistäminen myös lasten ollessa hyvin pieniä. Lapsen subjektiivinen oikeus päivähoitoon on koskenut alle 3-vuotiaita vuodesta 1985 lähtien ja kaikkia alle kouluikäisiä vuodesta 1996 lähtien. Laki velvoittaa kuntia järjestämään lapsen päivähoiton vanhempien niin halutessa. Kunnallisen päivähoiton vaihtoehdoksi kehitettiin lasten kotihoidon tuki, jonka tarkoitus oli lisätä vanhempien mahdollisuuksia valita, miten lapsi hoidetaan. Kotihoidon tuen saamisen ainoat edellytykset ovat, että lapsi on alle 3-vuotias ja häntä ei hoideta kunnan järjestämässä päivähoidossa. Vuonna 1997 voimaan tullut laki kotihoidon- ja yksityisen hoidon tuesta laajensi entisestään vanhempien mahdollisuutta valita. Yksityisen hoidon tukea maksetaan alle kouluikäisestä lapsesta, jota ei hoideta kunnallisessa päivähoidossa.³⁶

36 Suomalaisen perhepolitiikan kehityksestä lastenhoidon näkökulmasta ks. esimerkiksi Salmi (2000) ja Takala (2000).

Oikeus pienten lasten hoitotukeen (kotihoidontukeen tai yksityisen hoidon tukeen) alkaa vanhempainrahakauden päättyessä. Yksityisen hoidon tuki maksetaan suoraan hoidon tuottajalle eikä sillä ole vaikutusta perheen käytettävissä oleviin tuloihin, sosiaaliturvaan tai jäljempänä kuvattavaan eläkekarttumaan. Tästä syystä tämä tukimuoto jätetäänkin tämän tarkastelun ulkopuolelle. Tarkastelun ulkopuolelle jätetään myös osittainen hoitoraha, jota maksetaan alle kolmivuotiaiden lasten vanhemmille korvaamaan lyhennetystä työajasta johtuvaa tulomenetystä. Osittaisen hoitorahan käyttö on ollut sängen vähäistä.

Kotihoidontuki muodostuu hoitorahasta ja tulosidonnaisesta hoitolisästä. Perhe on oikeutettu hoitorahaan niin kauan kun joku perheen lapsista on alle kolmivuotias. Hoitorahaan maksetaan sisarkorotus, jonka suuruus määräytyy sisarusten iän ja lukumäärän mukaan. Hoitolisää puolestaan maksetaan vain yhdestä lapsesta, ja sen suuruus määräytyy perheen yhteenlaskettujen tulojen perusteella. Yhdestä lapsesta maksettava maksimimääräinen tuki oli vuonna 2003 420,47 euroa.³⁷ Koska päivähoitolaki velvoittaa kunnat huolehtimaan lasten päivähoidosta, jotkut kunnat ovat maksaneet omaa kunnallista hoitorahaa ja hoitolisää. Näiden etuuskisien saantiehdot ja määrät ovat olleet kunkin kunnan omassa päätäntävallassa, ja vain osa kuntalisistä maksetaan Kelan kautta. Kelan tietojen mukaan vuoden 2004 alussa Kelan kautta kotihoidontuen ja/tai yksityisen hoidontuen kuntalisiä maksoi 72 kuntaa. Hieman yli 40 kuntaa maksaa tukensa suoraan perheille. Todellisuudessa kuntalisät kattavat huomattavasti suuremman osan väestöstä kuin kuntien lukumäärän perusteella voisi päätellä, sillä 15 suurimman kaupungin joukossa vain kaksi ei maksanut pienten lasten hoitotukeen kunnallista lisää.

Kotihoidontuen käytön yleisyydestä ja sen merkityksestä lapsiperheille on hieman vaikea saada kokonaiskuvaa. Kelan tilastollisen vuosikirjan mukaan vuosina 1993–2002 hieman vaihdellen 55–70 prosentista yli 9 kuukauden ikäisistä mutta alle 3-vuotiaasta lapsesta on maksettu kotihoidon tukea. Alimmillaan nämä osuudet kävivät vuosina 1996–1997 (55 ja 59 %). Osuuden lasku tuolloin lienee seurausta kotihoidontuen leikkauk-

37 Vuonna 2003 hoitoraha oli 252,58 €/kk ensimmäisestä alle 3-vuotiaasta ja 84,09 kustakin seuraavasta. Muista alle kouluikäisistä lapsista hoitoraha on 50,46 €/kk. Tulosidonnainen hoitolisä on maksimissaan 168,19 €/kk. Esimerkiksi nelihenkisessä perheessä, jossa on kaksi alle kouluikäistä lasta hoitolisä alkaa pienentyä kun vanhempien yhteenlasketut tulot ylittävät 1 700 €/kk, ja lisä lakkaa kokonaan 3 829 €/kk ylittävillä tuloilla.

sista vuosikymmenen puolivälissä sekä kotihoidontuen ja työttömyysturvan yhteensovittamisesta, minkä seurauksena osa työttömistä perheistä joutui kotihoidontukijärjestelmän ulkopuolelle (Takala 2002, 13). Kelan tilastoissa tarkastellaan kotihoidontuen käyttöä vuoden lopun tilanteen mukaan.

Kotihoidontuen käytön yleisyydestä voidaan tehdä arvioita myös vaikuttavuusaineiston perusteella. Taulukossa 4.6 on kuvattu vuosina 1995–1998 syntyneiden lasten äitien kotihoidontuen hoitorahan saamista lapsen syntymävuonna sekä kahtena vuonna sen jälkeen. Lapsi on siis tarkastelun ensimmäisen vuoden lopussa 0-vuotias, toisen 1-vuotias ja kolmannen 2-vuotias. Kyseisen taulukon tulkinnassa tulee olla varovainen: se ei kerro käytännössä mitään esimerkiksi kotihoidontukikausien kestosta, sillä samanmittaisen hoitorahajakson saaneilla ihmisillä arvot voivat poiketa toisistaan riippuen siitä, miten tukijaksot jakautuvat eri kalenterivuosille. Taulukko ei myöskään kerro suoraan mitään pienten lasten vanhempien työsäkäynnistä. Taulukko kuvaa siis vain sitä, kuinka monena kalenterivuotena äidille on maksettu kotihoidontuen hoitorahaa.

Taulukko 4.6. Vuosina 1995–1998 syntyneiden lasten kotihoidontuen saaminen lapsen kolmen ensimmäisen ikävuoden aikana (%).

	Lapsen syntymävuosi			
	1995	1996	1997	1998
Ei kotihoidontukea yhtenäkkään vuonna	15,0	15,1	15,7	15,1
Kotihoidontukea yhtenä vuonna	16,6	16,6	16,5	16,9
Kotihoidontukea kahtena vuonna	41,1	41,1	41,5	40,2
Kotihoidontukea kolmena vuonna	27,4	27,2	26,2	27,8
<i>Yhteensä</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>	<i>100,0 %</i>
<i>Havaintojen lukumäärä</i>	<i>5 001</i>	<i>4 879</i>	<i>4 837</i>	<i>4 607</i>

Taulukosta voidaan tehdä kaksi johtopäätöstä. Vuosina 1995–1998 syntyneistä lapsista vain 15 prosenttia on sellaisia, joista ei ole maksettu kotihoidontukea ensimmäisen kolmen vuoden aikana. Kotihoidontuen saaminen on siis todella yleistä. Taulukko antaa myös viitteitä siitä, että kotihoi-

dontukijaksot voivat olla pitkiäkin. Jos lapsesta on maksettu kotihoidontukea kaikilta kolmelta ensimmäiseltä vuodelta, on luultavaa, että näillä noin neljänneksellä lapsista kotihoidontukijaksot ovat myös suhteellisen pitkiä.

Toinen tapa kuvata kotihoidontuen saannin yleisyyttä on kuvata sitä lapsen iän mukaan. Taulukossa 4.7 on esitetty äitien kotihoidontuen käyttöä osuutena tukeen oikeutetuista vuosina 1995–1999.³⁸ Taulukko vahvistaa edellä esitetyn näkemyksen siitä, että kotihoidontukea käytetään hyvin paljon. Laskentateknisistä syistä 0- ja 1-vuotiaiden otokset poikkeavat hieman toisistaan, ja luultavaa on, että tarkasteluvuonna syntyneiden lasten kohdalla osuudet ovat hieman alaspäin harhaisia.³⁹ Luotettavimmillaan osuudet ovat 1- ja 2-vuotiaiden lasten kohdalla, jolloin lapsi on koko kalenterivuoden oikeutettu kotihoidontukeen. Tarkasteluvuonna 1-vuotiaiden lapsista 4/5 ja 2-vuotiaista 3/5 on saanut kotihoidontukea 1990-luvun jälkipuoliskolla. Tuen käyttö on huomattavasti vähäisempää sen vuoden aikana kun lapsi täyttää kolme vuotta.

Taulukko 4.7. Kotihoidontukea saaneiden äitien osuus tukeen oikeutetuista lapsen iän mukaan (%).

	Lapsen ikä tarkasteluvuonna			
	0-vuotias	1-vuotias	2-vuotias	3-vuotias
1995	70,8			
1996	70,5	78,0		
1997	66,6	78,4	63,9	
1998	68,5	77,5	62,9	47,6
1999	68,3	81,1	62,9	49,8

38 Tarkennetut vanhempainraha- ja kotihoidontukitiedot ovat aineistossa vasta vuodesta 1995, joten joillekin ikäryhmille osuuksia ei voida laskea. Laskelmissa on käytetty huomattava määrä informaatiota myös siitä, että kotihoidontukea on maksettu juuri tästä tarkastelussa olevasta lapsesta.

39 Lapsen ollessa tarkasteluvuonna 0-vuotias kotihoidontukijakso ko. lapsesta saattaa siirtyä alkamaan vasta sen kalenterivuoden puolelle, jolloin lapsi täyttää vuoden. Vain alkuvuodesta syntyneille kotihoidontukijakso voi ajoittua loppuvuoteen, joten otoskoko 0-vuotiailla on huomattavasti pienempi kuin esim. 1-vuotiailla.

Kotihoidontukijaksojen pituudesta saadaan edellä esitetyn perusteella vain viitteitä. Kotihoidontukijaksojen yleisyyttä ja jaksojen pituutta voidaan kuvata myös suoraan Kelan rekistereiden perusteella. Vuonna 2001 päättyneistä vanhempainrahakausista 78 prosenttia päättyi kotihoidontuelle. Tämä luku on hieman alempi kuin edellä taulukossa 4.6 on esitetty. Tähän on syynä se, että vaikuttavuusaineistoon perustuvissa tarkasteluissa ei vaadita, että kotihoidontukijakso on alkanut heti vanhempainrahakauden päättyttyä. Myös tämä suoraan Kelan rekistereistä saatu tieto osoittaa, että kotihoidontuen käyttö on erittäin yleistä.

Taulukossa 4.8. kuvattu kotihoidontukikuukausien jakauma vuonna 2001 kotihoidontukijakson aloittaneiden kohdalla. Taulukosta nähdään, että hieman vajaa neljännes tukea saaneista vanhemmista on saanut kotihoidontukea puoli vuotta tai alle sen. Pitkiä yli kaksi vuotta kestäneitä jaksoja⁴⁰ on kuitenkin 37 prosenttia kaikista kotihoidontukijaksoista, eli sangen paljon. Tässä esitettyjen lukujen perusteella nähdään, että kotihoidontuen käyttö on siis sangen yleistä ja pääpaino kotihoidontuen käytössä on pitkissä kotihoidontukijaksoissa.

Kotihoidontukea saaneiden työmarkkina-aseman selvittäminen on vaikeaa. Laki pienten lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta ei itsessään sano tuen käyttöön liittyvästä vapaasta mitään. Työllisten vanhempien hoitovapaan käyttöön liittyvät ehdot on määriteltä työsopimuksissa. Edellä kuvattu kotihoidontuen käytön yleisyys ei siis kerro kuinka moni kotihoidontuen saajista on käyttänyt mahdollisuuttaan hoitovapaaseen. Lisäksi monet kotihoidontukea saavista henkilöistä eivät ole työsuhhteessa ennen vanhempainrahakauden alkua, joten he eivät ole määritelmällisesti hoitovapaalla. Näillä henkilöillä ei ole olemassa työsuhdetta, johon palata tukijakson päättyessä.

40 Tarkalleen ottaen kysymys ei ole jaksoista, vaan tukikuukausien määrästä. On mahdollista, että tukikuukaudet koostuvat useammasta jaksosta ja suoraan Kelan rekisteristä poimituissa tiedoissa ei ole pyrittyään rajaamaan tukikuukausia niin, että ne koskisivat vain yhdestä syntyneestä lapsesta maksettua kuukausia.

Taulukko 4.8. Vuonna 2001 alkaneiden lasten kotihoidontukikuukausien jakautuminen.

Kotihoidontuen maksukuukausia yhteensä ennen lapsen kolmatta syntymäpäivää	Tukea saaneiden henkilöiden määrä	Osuus kotihoidontukea saaneista (%)
1–6 kuukautta	9 838	22,3
7–12 kuukautta	7 649	17,3
13–18 kuukautta	5 566	12,6
19–24 kuukautta	4 738	10,7
Yli 24 kuukautta	16 331	37,0
<i>Yhteensä</i>	<i>44 122</i>	<i>100,0 %</i>

Lähde: Kelan etuusrekisteri.

Vaikuttavuusaineiston mukaan vuosina 1995–1999 kotihoidontukea saaneista äideistä, jotka eivät saaneet samana vuonna vanhempainetuuksia, 43–47 prosenttia oli saanut kotihoidontukea ilman, että heillä oli työsuhdetietoja tarkasteluvuoden aikana. Tilastonlaatijan mukaan ei voida kuitenkaan varmasti sanoa, kuinka monella näistä henkilöistä saattaa todellisuudessa olla voimassa oleva työsuhde, johon palata kotihoidontukijakson jälkeen. Niiden kotihoidontukea saavien henkilöiden pääasiallinen toiminta, joilla ei aineiston mukaan ollut työsuhdetta ennen lapsen syntymää, on ollut yleensä joko aikaisempi perhevapaalla olo, opiskelu tai työttömyys. Tämä antaa tukea ajatukselle, että näillä henkilöillä ei välttämättä ole taustallaan voimassa olevaa työsuhdetta.

Kotihoidontuki tarjoaa äideille mahdollisuuden olla pitkään poissa työelämästä. Esimerkkinä voidaan mainita vuonna 1995 lapsen saaneet äidit, joita on aineistossa yhteensä noin 4 500. Heistä noin kolmannes ei ollut yhtenäkkään vuonna palkkatyössä ennen vuotta, jolloin lapsi täytti kaksi vuotta, ja viidennes ei ole ollut työsuhteessa ennen lapsen kolmatta ikävuotta. Nämä vaikuttavuusaineiston perusteella lasketut luvut vastaavat hyvin edellä taulukossa 4.8 esitettyä Kelan rekisteristä saatua tietoa.

Kotihoidontukea vuoden aikana saaneista naisista siis hieman yli puolella on ollut aineistoon merkitty voimassa oleva työsuhde kotihoidontukijakson aikana (53–57 % vuosina 1995–1999). Näistä äideistä kuitenkin vain osa on käynyt ansiotyössä kotihoidontukijakson aikana. Rekisteriai-

neistosta on vaikea saada täsmällistä kuvaa siitä, kuinka moni kotihoidontukea saaneista äideistä on ollut palkkatyössä, sillä kotihoidontuki-, työllisyys- ja ansiotiedot ovat aineistossa vuositasona, joten emme tiedä missä kuussa henkilö on saanut kotihoidontukea tai palkkaa tai molempia.

Taulukossa 4.9 on kuvattu kotihoidontukea saaneiden 1- ja 2-vuotiaiden lasten äitien kotihoidontuki- ja työkuukausien jakautuminen vuoden aikana.⁴¹ Tiedot ovat vuosilta 1997–1999. Taulukkoa tulkittaessa tulee pitää mielessä, että jotkut äidit saavat yhtä aikaa kotihoidontukea ja ovat ansiotyössä. Tästä syystä joillekin henkilöille tukikuukaudet ja työkuukaudet yhteensä voi olla vuodessa jopa 24 kuukautta. Toinen merkittävä tulosten tulkintaan vaikuttava tekijä on se, että työkuukaudet perustuvat hallinnollisiin tarkoituksiin kerättyihin rekisteritietoihin. Tästä syystä, jos työsuhte on ollut voimassa, henkilöllä voi olla työkuukausia rekisterissä ilman, että hänellä on esim. palkkatietoja. Tähän asiaan palataan tarkemmin hieman myöhemmin. Kotihoidontukea 1- tai 2-vuotiaasta lapsesta saaneita äitejä havaitaan aineistossa vuosina 1997–1999 yhteensä 11 430, joten havaintojen lukumäärä on riittävän suuri tämänkaltaiseen hajotelmaan. Liitteen 4 ylin taulukko sisältää tätä taulukkoa vastaavat tiedot lukumäärinä.

Taulukosta havaitaan, että ensinnäkin kotihoidontuen käyttö painottuu selvästi vuoden aikana 10–12 kuukautta tukea saaneisiin. Kotihoidontukikuukausien moodi eli yleisin havainto vuoden aikana onkin 12 kuukautta. Toinen merkittävä havainto on se, että työkuukaudet ovat keskittyneet ääripäihin. Ensinnäkin puolella kotihoidontukea vuoden aikana 1- tai 2-vuotiaasta lapsesta saaneista äideistä ei ole yhtään työkuukautta vuoden aikana. Näistä henkilöistä taas suurin osa on saanut kotihoidontukea koko vuoden. Työkuukausissa toiseksi merkittävin ryhmä on 10–12 kuukautta työllisenä olleet. Heillä kotihoidontukikuukaudet jakautuvat hieman tasaisemmin vuoden ajalle. Kuitenkin myös näistä äideistä yli puolet sai kotihoidontukea 10–12 kuukautta.

41 Taulukossa tarkastellaan 1- ja 2-vuotiaiden lasten äitejä, sillä nämä äidit ovat oikeutettuja kotihoidontukeen koko tarkasteluvuoden ajan.

Taulukko 4.9. Kotihoidontukikuukausien ja työkuukausien jakautuminen vuoden aikana kotihoidontukea saaneiden 1–2-vuotiaiden lasten äitien keskuudessa (% kaikista kotihoidontukea saaneista).

%		Kotihoidontuen kuukaudet				
		1–3 kk	4–6 kk	7–9 kk	10–12 kk	Yhteensä
Työkuukaudet	0 kk	2,2	2,0	4,2	41,2	49,5
	1–3 kk	0,8	0,6	1,3	5,9	8,6
	4–6 kk	1,0	0,9	3,9	3,2	9,0
	7–9 kk	0,7	1,2	1,1	2,2	5,1
	10–12 kk	5,1	2,4	4,9	15,5	27,8
	<i>Yhteensä</i>	<i>9,7</i>	<i>7,1</i>	<i>15,3</i>	<i>67,9</i>	<i>100,0 %</i>

Taulukon 4.9 ongelma on kuitenkin se, että emme voi täysin luottaa siihen, että tieto äidin työsuhteesta pitää paikkaansa. Taulukon tietoja voidaan tarkentaa jakamalla kotihoidontukea saaneet naiset kolmeen eri ryhmään (ks. liite 4). Ensimmäinen ryhmä koostuu henkilöistä, joilla ei ole työkuukausia eikä palkkatuloja vuoden aikana. Osalle ryhmään yksi kuuluvista henkilöistä on kyllä aineistoon merkitty voimassa oleva työsuhde, mutta koska eläkkeitä varten kerätyissä rekisteritiedoissa on vaihtelevia käytäntöjä sen suhteen, katkaistaanko työsuhdetietojen ilmoittaminen kotihoidontukijakson aikana vai ei, emme voida luotettavasti sanoa kuinka suurella osalla näistä henkilöistä on voimassa oleva työsuhde.

Toinen ryhmä on henkilöt, joilla on työsuhde, työkuukausia ja palkkatuloja vuoden aikana. Heidän kohdallaan aineistosta laskettu kuukausipalkka jää kuitenkin niin alhaiseksi, että näiden henkilöiden voidaan olettaa tehneen töitä vain joko osan rekisteriin merkityistä työkuukausista tai he ovat tehneet kaikki työkuukaudet osa-aikatyötä. Toisin sanoen ryhmään kaksi kuuluvista henkilöistä ei voida varmuudella sanoa, minkä verran heillä on todellisia työssäolokuukausia. Kolmannen ryhmän muodostavat henkilöt, joille havaitaan työkuukaudet ja näihin työkuukausiin liittyen niin korkeat palkkatulot vuodessa, että heidän voidaan ajatella olleen töissä kaikkina niinä kuukausina, jotka heille on merkitty aineistossa työkuukausiksi. Toisen ja kolmannen ryhmän välillä rajanveto perustuu palkkatuloon, joka oli vuoden 1997 rahassa 7 100 mk eli noin 1 190 euroa. Raja on

valittu siten, että sen voidaan ajatella kuvaavan synnytysikäisten (20–39-vuotiaiden) naisten alimman desiilin palkkaa.⁴²

Liitteessä 4 on esitetty erittely siitä, miten nämä kolme ryhmää jakautuvat eri työkuukausi- ja kotihoidontukikuukausikombinaatioihin. Kuten edellä taulukosta 4.9 nähtiin, suurin ryhmä on äidit, joilla ei ole työkuukausia. Kuten edellä todettiin, ei ole täysin selvää kuinka monella näistä äideistä on voimassa oleva työsuhde. Aineistoon on merkitty voimassa oleva työsuhde näistä täysin palkattomista äideistä kahdeksalle prosentille, mutta todellisuudessa luku on tätä korkeampi. Palkattomuuden perusteella voidaan siis sanoa, että yli puolet äideistä ei käy kotihoidontukijakson aikana ansiotyössä. Yleisin työkuukausien ja kotihoidontukikuukausien kombinaatio tässä ryhmässä on luonnollisesti se, että työkuukausia on nolla ja kotihoidontukikuukausia on 12. Toiseksi yleisin on täydet työ- ja kotihoidontukikuukaudet, mutta ilman palkkatuloja tämä tarkoittaa vain sitä, että näille henkilöille ei ole tehty työsuhteen teknistä katkaisua rekisteritietoihin kotihoidontukijakson ajaksi.

Ryhmän kaksi muodostavat siis äidit, joilla on työkuukausia ja palkkatuloa, mutta tulot jäävät sen verrattain alhaisiksi. Heidän voidaan siis olettaa työskennelleen joko vain osan niistä kuukausista, joista heille on kirjautunut työkuukausia tai työskennelleen koko tuon ajan osaaikatyössä. Heitä oli kaikista äideistä 23 prosenttia. Tässä ryhmässä hyvin yleinen kuukausien yhdistelmä on $12 + 12 = 24$ kuukautta.

Liitteen 4 viimeisessä taulukossa ovat äidit, joille laskennallinen palkka on niin korkea, että heidän voidaan ajatella työskennelleen koko sen ajan, jolle heille on merkitty aineistoon työkuukausia. Heidän laskennallinen kuukausipalkkansa on siis yli 7100 mk vuonna 1997 (vuoden 2003 rahassa 1 332 euroa). Kaikista kotihoidontukea saaneista äideistä 22 prosenttia voidaan luokitella tähän ansiotyössä käyvien äitien ryhmään. Kuukausien luokittelu peittää kuitenkin tässä ryhmässä alleen sen, että osalla näistä äidistä työkuukaudet ja kotihoidontukikuukaudet ovat voineet olla vuoden aikana eri aikaan. Jos tällaiset äidit poistetaan tästä ryhmästä, jäljelle jäävät vain ne äidit, joilla työssäkäynti ja kotihoidontukijakso ovat olleet samanaikaisia tapahtumia. Heitä on aineistossa noin 16 prosenttia

42 Raja on täysin laskennallinen ja se perustuu 20-39-vuotiaiden keskiarvoansioihin sekä tietoon kaikkien naisten alimman desiilin ja keskiarvopalkan suhteesta kaikilla toimialoilla yhteensä.

kaikista kotihoidontukea saaneista äideistä. Koko vuoden kotihoidon tukea ja kohtuullista palkkaa saaneita äitejä oli noin 8 prosenttia kaikista kotihoidontuen saajista. Näiden äitien kohdalla kotihoidontukea on käytetty ostamaan hoitopalvelu joltain ei-kunnalliselta palveluntuottajalta samaan aikaan kun äiti on ollut itse koko ajan ansiotyössä.

Tämän laskennallisen kuukausipalkan avulla tehdyn erittelyn perusteella voidaan kotihoidontuen ja työllisyyden samanaikaisuudesta todeta seuraavaa. Kotihoidontukea saaneista 1- ja 2-vuotiaiden lasten äideistä hieman yli puolet (55 prosenttia yhteensä) ei ole käynyt ollenkaan ansiotyössä tarkasteluvuonna. Palkattomia henkilöitä on siis hieman enemmän kuin pelkkien työkuukausien perusteella voitiin päätellä. Aineistossa on viitteitä siitä, että ilman ansiotyötä olevilla kotihoidontukea saavilla henkilöillä ei useinkaan ole voimassa olevaa työsuhdetta, mutta näiden äitien osuutta ei voida tarkalleen osoittaa. Loput äideistä ovat olleet osan aikaa vuodesta ansiotyössä, mutta tarkkaan emme tiedä, missä määrin työssäkäynti ja kotihoidontuen saaminen on ollut päällekkäistä. Jos tuloaraja vedetään synnytysikäisten naisten alimman desiilin keskipalkan kohdalle, voidaan sanoa, että hieman alle viidennes äideistä on ollut myös ansiotyössä. Jäljelle jäävästä osasta – noin neljännes – voidaan sanoa, että heillä on olemassa ansiotuloja vuoden aikana ja osin tämä ansiotyö on ollut samanaikaista työssäkäynnin kanssa.

4.3 Työttömät

4.3.1 Työttömyyden yleisyys ja kesto

Nuorten työmarkkinoista puhuttaessa työttömyys nousee esille keskeisenä ongelmana, sillä nuorten työttömyysasteet ovat korkeita muihin ikäluokkiin verrattuna. Kuviossa 4.5 on esitetty työvoimatutkimuksen perusteella lasketut viralliset työttömyysasteet nuorimmissa ikäluokissa vuosille 1989–2003. Kuviosta nähdään, että työttömyysaste on sitä korkeampi mitä nuoremasta ikäluokasta on kysymys. Ikäryhmässä 30–34-vuotta voidaan jo puhua ns. parhaassa työiässä olevien työttömyysasteesta, johon suhteutettuna alle 20-vuotiaiden työttömyysaste on ollut keskimäärin nelinkertainen ja 20–24-vuotiaidenkin yli kaksinkertainen.

Työttömyysaste on kaikkein nuorimpien ikäluokkien kohdalla hieman vajavainen työttömyyden mittaustapa, sillä työttömyysaste lasketaan työttömien osuutena työvoimasta. Koska varsinkin alle 20-vuotiaista suurin osa on opiskelemassa, vain hyvin harva tähän ikäryhmään kuuluva kuuluu työvoimaan. Lisäksi aivan nuorimmissa ikäluokissa työmarkkinoilla olon syy on usein koulutuksen ulkopuolelle jääminen tai jättäytyminen ilman, että henkilöllä on todellisia työllistymisen mahdollisuuksia. Alhainen työvoimaan osallistumisaste (eli pieni jakaja työttömyysasteen laskukaavassa) yhdessä ikäryhmän huonon työllistymisen todennäköisyyden kanssa johtaa korkeaan työttömyysasteeseen.

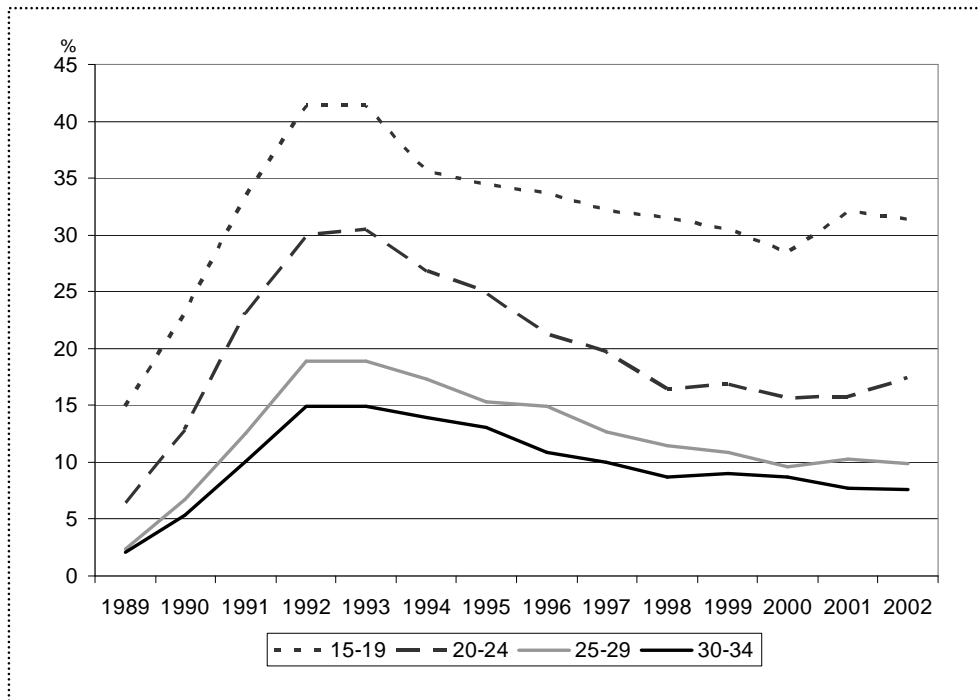
Työttömyysongelman laajuuden ymmärtämistä vaikeuttaa myös työvoimatutkimuksessa vuodesta 1997 sovellettu kansainvälinen käytäntö, jossa myös kokopäivätoimiset opiskelijat luetaan mukaan työvoimaan, jos he ilmaisevat etsineensä aktiivisesti työtä ja olevansa työmarkkinoiden käytettävissä. Alle 20-vuotiailla työttömien osuus putoaa työttömyysasteen noin 30 prosentista noin 3 prosenttiin, jos työttömien määrä suhteutetaan samankäiseen väestöön työvoiman sijaan ja kokopäivätoimiset opiskelijat suljetaan työttömyyden ulkopuolelle (Hämäläinen 2002b). Edellä kuviossa 3.2 nuoret työttömät oli kuvattu yksivuotisikäryhmittäin suhteessa ikäryhmän väestöön. Työttömien osuus väestöstä on korkeimmillaan 20–21-vuotiailla, jolloin osa nuorista hakeutuu toisen asteen tutkinnolla pysyvämmin työmarkkinoille ja osa jatko-koulutukseen. Työvoimaan osallistuminen kasvaa siis merkittävästi tässä iässä. Työttömien osuus alkaa pikkuhiljaa laskea, kun osa nuorista siirtyy työvoiman ulkopuolelle jatkokoulutukseen ja yhä suurempi osa löytää paikkansa työmarkkinoilla työllisenä.

Nuorten työttömyyden suhdanneherkkyys tulee jälleen kerran esille kuviossa 4.5. Nuorten työttömyysaste reagoi talouden tilan muutoksiin nopeammin kuin muiden ikäryhmien työttömyysaste siitä huolimatta, että nuoret myös sopeuttavat muita ikäryhmiä voimakkaammin työvoimaan osallistumistaan reaktiona suhdannevaihteluihin.⁴³ Suhdannetilanteen vaikutus näkyi hyvin selvästi 1990-luvun laman kohdalla, mutta sama tilanne on toistunut myös 2000-luvun alun taantumassa: nuorten työttömyysasteet

43 Työvoimaan osallistuminen laskee laskusuhdanteessa nuorten siirtyessä opiskelemaan tai muuten työvoiman ulkopuolelle. Noususuhdanteessa nuoret taas palaavat työmarkkinoille. Nämä muutokset vaimentavat nuorten työttömyysasteessa näkyviä vaihteluita.

kääntyivät ensimmäisinä nousuun ja virta työvoiman ulkopuolelle kiihtyi samaan aikaan.

Kuvio 4.5. Nuorten ikäluokkien työttömyysasteet työvoimatutkimuksen mukaan 1989–2003.

Nuorilla työttömyyden todennäköisyys on merkittävästi suurempi kuin aikuisväestöllä (ts. nuorilla työttömyys sattuu aikuisväestöä useammin kohdalle). Nuorten työttömyys poikkeaa kuitenkin aikuisväestön työttömyydestä kestoltaan, sillä nuorten työttömyysjaksot ovat merkittävästi lyhyempiä. Taulukossa 4.10 on kuvattu meneillään olevien työttömyysjaksojen kesto työministeriön tilastojen mukaan vuoden 2003 lopussa. Työttömyysjaksot ovat alle 20-vuotiaiden keskuudessa verrattain lyhyitä. Joka kymmenes työttömänä ollut teini-ikäinen oli ollut työttömänä yli puoli vuotta ja yli vuoden mittaisia työttömyysjaksoja ei käytännössä juuri ollut. Jo ikäryhmässä 20–24-vuotta työttömyysjaksot ovat keskimäärin hieman pitempiä kuin aivan nuorimmilla ikäryhmillä. Iän karttuessa työttömyysjaksojen keston jakauma tasoittuu siten, että ikäryhmässä 40–44 työttömyysjaksot jakautuvat lähes tasan näihin viiteen eri luokkaan ja mitä ikääntyneemmästä ikäryhmästä on kyse, sitä suurempi on paino pitkillä, yli vuoden kestäville

jaksoilla. Meneillään olevien jaksojen keskimääräinen kesto oli vuoden 2003 lopussa 15–19-vuotiailla 11 viikkoa, 20–24-vuotiailla 15 viikkoa ja 25–29-vuotiailla 23 viikkoa. Vertailun vuoksi on hyvä huomata, että vastaavana aikana 40–49-vuotiaiden keskimääräinen kesto oli 41 viikkoa ja 50–59-vuotiaiden 66 viikkoa.

Taulukko 4.10. Meneillään olevien työttömyysjaksojen keston jakaumat v. 2003 lopussa (%).

Viikkoa	15–19	20–24	25–29	30–34	35–64
≤ 4	41	32	25	22	15
5–12	26	27	23	21	16
13–26	22	25	25	24	19
27–52	10	12	16	18	17
53+	0	4	9	15	32

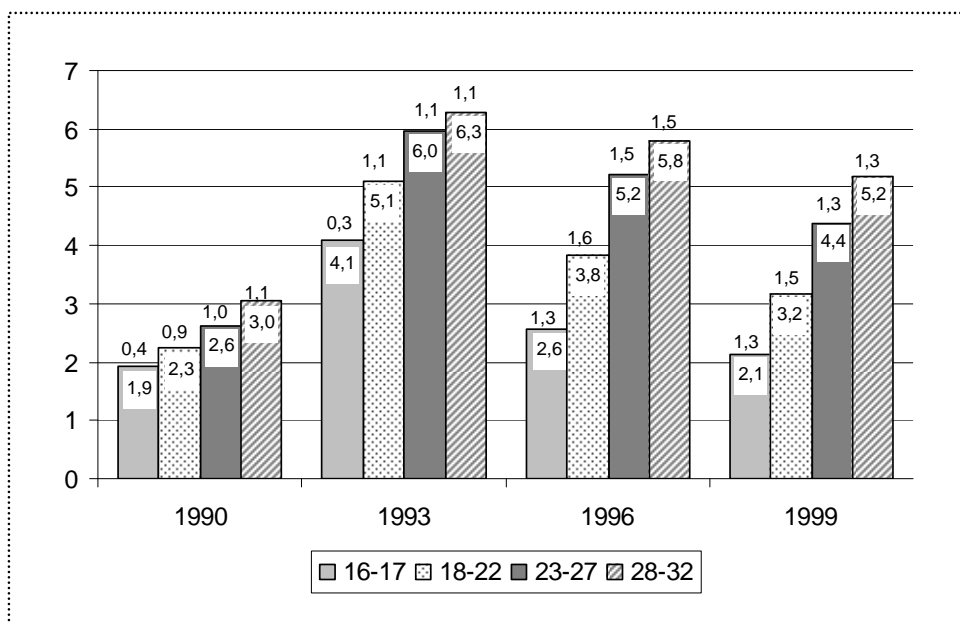
Lähde: Työministeriö

Nuorten työttömyysjaksojen lyhyttä kestoja selittää osin aktiivinen työvoimapolitiikka. Nuoret ovat pitkäaikaistyöttömien ja vajaakuntoisten rinnalla yksi keskeisimmistä työvoimapolitiikan kohderyhmistä. Vaikuttavuusaineistosta voidaan laskea työttömyyttä kokeneiden henkilöiden keskimääräiset työttömyyskuukaudet vuoden aikana ikäryhmittäin. Henkilölle merkitään aineistoon työttömyyskuukausi, jos hän on tarkastelukuukauden aikana ollut työttömänä yli 14 päivää. Kuviossa 4.6 on kuvattu pylväinä rekisteritietoihin perustuvat työttömyyskuukaudet vuosille 1990, 1993, 1996 ja 1999.⁴⁴ Pylväiden päällä oleva luku kuvaa työvoimapolitiittisten sijoitus- ja koulutuskuukausien keskimääräistä kestoja kussakin ikäryhmässä. Lisäämällä pylväissä esitettyyn työttömyyskuukausien määrään pylväiden päällä oleva sijoitus- ja koulutuskuukausia kuvaava luku päästään ns. laajaa työttömyyttä vastaavaan työttömyyskuukausien määrään.

⁴⁴ Työttömyyskuukaudet vuodessa ei ole sama kuin työttömyyden kesto. Työttömyyskuukaudet vuodessa voivat koostua useammasta työttömyysjaksosta. Lisäksi työttömyysjakso on voinut alkaa jo edellisen vuoden aikana tai se voi jatkua seuraavan vuoden puolelle.

Keskimääräiset työttömyyskuukaudet vuoden aikana lisääntyivät merkittävästi siirryttäessä vuoden 1990 korkeasuhdanteen loppua kuvaavista pylväistä lamavuoteen 1993. Kuviosta nähdään, että työttömyyskuukausien määrä kaksinkertaistui kolmessa vuodessa. Samaan aikaan työttömyyttä kokeneiden määrä lisääntyi voimakkaasti. Työvoimapolitiikassa 1980-luvun lopulla omaksuttu velvoitetyöllistämisen linja ei kuitenkaan toiminut uudessa massatyöttömyyden tilanteessa: työttömyyskuukausien määrä kasvoi ilman, että sijoitus- ja/tai koulutuskuukausien keskiarvot olisivat juurikaan nousseet vuoden 1990 tilanteesta. Työttömyyden kääntyminen laskuun alkoi hitaasti ja työttömyyskuukausien määrä ei vielä 1990-luvun lopun aikana ehtinyt palata lamaa edeltävälle tasolle. Aivan nuorimmissa ikäluokissa keskimääräiset työttömyyskuukaudet olivat vuonna 1999 jo suhteellisen lähellä lamaa edeltävää tasoa. Osittain tämä selittyi työvoimapolitiikan roolin korostumisella juuri nuorimmissa ikäluokissa.

Kuvio 4.6. Työttömyyskuukaudet vuoden aikana ikäryhmittäin.

4.3.2 Työttömyysturva-etuudet ja toimeentulo

Työttömyyden aikaista tulomenetystä korvaamaan on kehitetty eri maissa erilaisia työttömyysturvajärjestelmiä. Suomessa työttömyysturvajärjestel-

mä jakautuu ns. perusturvaan, johon kuuluvat Kelan maksamat peruspäiväraha ja työmarkkinatuki sekä ansiosidonnaiseen työttömyysturvaan, joka edellyttää työttömyysjaksoa edeltävää vakuutusluonteista maksua työttömyyskassaan. Olennaiset erot näiden kolmen eri tukimuodon välillä liittyvät järjestelmien tarveharkintaan, aikaisempaan työllisyyteen liittyvään työssäoloehtoon, tuen ansiosidonnaisuuteen ja keston. Massatyöttömyys ja sosiaaliturvan kannustinloukkujen purkamistavoitteet toivat muutoksia kaikkiin näihin osa-alueisiin 1990-luvulla.⁴⁵

Nuorten näkökulmasta 1990-luvun muutokset työttömyysturvassa ovat olleet merkittäviä. Vuoden 1994 alussa otettiin käyttöön työmarkkinatukijärjestelmä, jonka kohderyhmänä ovat ensikertaa työmarkkinoille tulevat sekä työttömyyspäivärahaa enimmäisajan (500 päivää) saaneet henkilöt. Työmarkkinatuen keskeisenä tavoitteena oli työttömien aktivointi: tuki on tarveharkintainen⁴⁶ niin kauan, kun henkilö ei osallistu aktiivisen työvoimapolitiikan tarjoamiin työvoimapolitiittisiin ohjelmiin. Osallistumisajalta tuen tarveharkinta poistuu.

Nuorilla olennaista on lisäksi se, että oikeus työmarkkinatukeen voidaan evätä niiltä ilman ammatillista tutkintoa työmarkkinoille pyrkiviltä nuorilta, jotka eivät voi osoittaa toimineensa aktiivisesti suhteessa tarjottuun työvoimapolitiittiseen sijoitukseen tai koulutukseen ja yleisemminkin koulutukseen hakeutumiseen. Käytännössä työmarkkinatukiuudistusten jälkeen alle 17-vuotiaat eivät ole voineet saada työttömyysturvaa ja 17-vuotiaat vain osallistuessaan työvoimapolitiittisiin ohjelmiin. Vuodesta 1996 alkaen 18–19-vuotiaalla henkilöllä on ollut oikeus työmarkkinatukeen vain edellyttäen, että hänellä on joko suoritettuna toisen asteen ammatillinen tutkinto tai hän voi osoittaa hakeneensa aktiivisesti soveltuvaan ammatilliseen koulutukseen eikä hän ole kieltäytynyt, eronnut tai erotettu työstä tai työvoimapolitiittisesta toimenpiteestä. Aktiivinen koulutukseen hakeutuminen tarkoittaa, että nuoren tulee osoittaa hakeneensa yhteishaussa kolmeen eri toisen asteen koulutukseen joka kerta peruskoulusta valmistumisensa

45 Työttömyysturvajärjestelmää ja sen muutoksia 1990-luvulla on kuvattu mm. seuraavissa lähteissä: Böckerman, yms. (2002), Laine ja Uusitalo (2001), Lilja ja Savaja (1999), Sinko (2001). Erityisesti nuorten näkökulmasta järjestelmää ovat arvioineet Aho ja Vehviläinen (1997). Tämänhetkisen järjestelmän tarkka kuvaus löytyy myös internetosoitteista www.kela.fi, www.mol.fi sekä www.stm.fi (kohdassa Sosiaalivakuutus).

46 Puolison tulot ja vanhempiensa kanssa samassa taloudessa asuvan nuoren kohdalla vanhempien tulot vaikuttavat tuen määrään.

jälkeen. Vuoden 1997 alusta koulutus- ja aktiivisuusvaatimukset ovat koskeneet kaikkia 17–24-vuotiaita työttömiä.

Työmarkkinatukiuudistuksen rinnalla toinen merkittävä työttömyysturvaa koskeva uudistus oli peruspäivärahan ja ansiosidonnaisen työttömyysturvan työssäoloehdon kiristäminen kuudesta kuukaudesta 10 kuukauteen työttömyyttä edeltävän kahden vuoden aikana vuoden 1997 alusta. Tämä uudistus ei ollut kohdistettu pelkästään nuoriin, kuten em. työmarkkinatuen erityisehdot, mutta käytännössä korkean työttömyyden aikana työssäoloehdon täyttäminen tuli nuorille erityisen vaikeaksi. Myös nuorten työsuhteiden muuttuminen määräaikaaisiksi kasvatti työllisyysjaksojen väliin jäävien työttömyysjaksojen todennäköisyyttä, mikä hankaloitti työssäoloehdon täyttymistä.

Työmarkkinatuki on tarkoitettu tukimuodoksi niille henkilöille, joilla peruspäivärahan ja ansiosidonnaisen työttömyysturvan työssäoloehto ei täyty. Työmarkkinatuen ehdoissa on kuitenkin ilman tutkintoa työttömäksi ilmoittautuville viiden kuukauden odotusaika, miltä ajalta työmarkkinatukea ei makseta. Odotusaikaa lyhentää kuitenkin viimeisen kahden vuoden aikana tehty ansiotyö tai osallistuminen työvoimapolitiisiin ohjelmiin.

Taulukossa 4.10 on kuvattu tarkasteluvuoden aikana työhallinnon rekistereiden mukaan työttömyyttä kokeneiden nuorten työttömyysturvan saanti vuosina 1995 ja 1999. Työmarkkinatuki otettiin käyttöön vuonna 1994, mutta käytettävissä oleva aineisto ei sisällä tietoja työttömyysturvan muodosta ennen vuotta 1995. Nuoria koskevat työmarkkinatuen rajoitukset otettiin käyttöön asteittain vuosina 1996 (18–19-vuotiaat) ja 1997 (kaikki alle 25-vuotiaat). Lisäksi on huomattava, että aineisto sisältää vain verottajan tiedon kaikesta työttömyysturvasta yhteensä ja erikseen Kelan rekistereistä tiedon vuoden aikana maksetuista työmarkkinatuesta ja peruspäivärahasta. Viimeinen sarake ”ansiosidonnainen työttömyysturva” on siis verotuksessa ilmoitetun kokonaistyöttömyysturvan ja Kelasta ilmoitetujen työttömyysturvamuotojen erotus. Tämän erän voidaan olettaa sisältävän pääasiallisesti ansiosidonnaista työttömyysturvaa, mutta oletettavasti jossain määrin myös erilaista pyöristämisestä yms. aiheutuvaa virhettä.

Taulukko 4.11. Työttömyysturvan saanti työttömyyttä kokeneilla vuosina 1995–1999 (%)*.

Ikä	Ei työttömyysturvaa		Työmarkkina-tuki		Peruspäivä- raha		”Ansiosidonnai- nen työttömyys- turva”	
	1995	1999	1995	1999	1995	1999	1995	1999
16–17	59,4	63,2	45,2	36,2	1,2	-	4,5	0,7
18–22	14,3	28,6	53,6	62,4	27,7	4,6	16,7	6,6
23–27	10,0	20,6	22,9	39,4	32,5	10,8	54,2	35,6
28–32	7,5	13,3	24,6	37,7	24,4	7,1	63,4	49,0

Lähde: Omat laskelmat vaikuttavuusaineistoon yhdistetyistä Kelan työttömyysturvatiedoista.

* Luvut eivät summaudu sataan, koska henkilö on voinut saada useita työttömyysturvan muotoja saman vuoden aikana.

Työttömyysturvaa saaneiden osuudet ovat laskeneet 1990-luvun lopulla kaikissa tarkastelussa mukana olevissa ikäryhmissä. Nuorimmassa ikäluokassa suurin osa työttömyyttä kokeneista ei ole saanut työttömyysturvaa kumpanakaan vuonna, ja heidän kohdallaan muutos ei ole yhtä merkittävä kuin hieman vanhemmissa ikäryhmissä. Tarkastelun muissa ikäluokissa työttömyysturvan ulkopuolelle jäävien osuus on kaksinkertaistunut. Kokonaan ilman työttömyysturvaa jääminen on seurausta sekä työmarkkinatuen aikaisempaa kireämmistä säännöksistä (mm. odotusaika) sekä työssäoloehdon kiristymisestä seuranneesta peruspäivärahan ja ansiosidonnaisen työttömyysturvan saajien osuuden selvästä vähenemisestä.

Työssäoloehdon tiukentaminen näkyy selvästi sekä ansiosidonnaisen että peruspäivärahan saajien osuuden laskuna. Vuonna 1995 voimassa olleen kuuden kuukauden työssäoloehdon täytti yli 23-vuotiaista yli 85 prosenttia, kun vastaavat luvut tiukennetulla työssäoloehdolla vuonna 1999 ovat 23–27-vuotiailla noin 46 prosenttia ja 28–32-vuotiailla 56 prosenttia. Ikäryhmässä 18–22-vuotiaat työssäoloehto täytti lähes puolella työttömyyttä kokeneista vuonna 1995, mutta vuonna 1999 enää joka kymmenes tämän ikäryhmän työtön pystyi saavuttamaan vaadittavat 10 kuukautta työtä työttömyyttä edeltävien 24 kuukauden ajalta. Työmarkki-

natukea saavien osuudet eivät ole kasvaneet samassa tahdissa kuin muut päivärahamuodot ovat supistuneet, joten nuorten työttömyyden aikainen toimeentulo on selkeästi vaikeutunut 1990-luvun lopulla.

Työttömyysturvassa tapahtuneiden muutosten vaikutusta toimeentulotuen saamisen todennäköisyyteen on vaikea empiirisesti mitattava kysymys, sillä toimeentulotuki on tarveharkintainen perhekohtainen etuus, jonka saamiseen ja suuruuteen vaikuttavat monenlaiset tekijät (perhetyyppi, perhekoko, puolison tulot, jne.). Tukea saaneiden määrät kasvoivat kuitenkin voimakkaasti laman jälkeisinä vuosina. Toimeentulotukea saaneiden määrä oli korkeimmillaan vuosina 1996–1997, jolloin tukea saaneita kotitalouksia oli noin 350 000. Tämän jälkeen toimeentulotukiasiakkaiden määrä on kääntynyt laskuun. Nuorten todennäköisyys saada toimeentulotukea kasvoi enemmän kuin muiden ikäryhmien. Jäntin (2000) tutkimuksen mukaan toimeentulotukiasiakkuuden todennäköisyys oli korkein nuorissa ikäryhmissä vuosina 1993 ja 1997, kun kontrolloidaan muita tuen saamiseen vaikuttavia tekijöitä (sukupuoli, koulutus, lasten lukumäärä).

Taulukossa 4.12 on kuvattu toimeentulotukiasiakkaiden ja köyhien osuus nuorissa ikäluokissa jakaen henkilöt työttömyyttä kokeneisiin ja niihin ei-opiskeleviin henkilöihin, jotka eivät ole olleet työttöminä tarkasteluvouden aikana. Työttömyyttä kokeneiden nuorten todennäköisyys olla toimeentulotukiasiakkaana on merkittävästi suurempi kuin muiden nuorten. Lisäksi toimeentulotukiasiakkuuden kehitys on kulkenut näillä kahdella ryhmällä hieman eri suuntiin 1990-luvun puolivälin jälkeen. Toimeentulotukiasiakkaiden osuus laski niiden henkilöiden kohdalla, jotka eivät ole olleet työttömänä, kun samaan aikaan työttömyyttä kokeneilla toimeentulotukeen turvautuvien osuus kasvoi (18–22-vuotiaita lukuunottamatta).

Köyhien osuus työttömyyttä kokeneissa nuorissa on ollut noin kaksinkertainen ei-työttömiin verrattuna kumpanakin ajankohtana. Köyhien osuus lisääntyi molemmissa ryhmissä 1990-luvun puolivälin jälkeen. Vuonna 1999 työttömyyttä kokeneista nuorista eniten pienituloisia oli 18–22-vuotiaiden keskuudessa. Tätä lienee seurausta tämän ryhmän putoamisesta lähes kokonaan pois ansiosidonnaisen työttömyysturvan piiristä. Köyhyyden lisääntyminen heijastelee myös sitä, että yhä useampi nuori on jäänyt kokonaan työttömyysturvan ulkopuolelle.

Taulukko 4.12. Toimeentulotukiasiakkuus ja köyhyys työttömyyttä kokeneiden henkilöiden ja niiden ei-opiskelevien keskuudessa, jotka eivät ole kokeneet työttömyyttä tarkasteluvuonna (%).

Toimeentulotukiasiakkuus				
Ikä	Ei työttömyyttä		Työttömyyttä	
	1995	1999	1995	1999
18–22	13,7	10,4	42,7	40,3
23–27	9,6	7,0	36,1	38,8
28–32	6,4	4,7	32,4	34,4
Köyhyys (50 % mediaanista)				
	Ei työttömyyttä		Työttömyyttä	
	1995	1999	1995	1999
18–22	4,5	7,1	11,7	16,9
23–27	2,6	4,3	5,4	9,6
28–32	3,4	3,9	4,3	9,1

5 VUODEN 2005 ELÄKEUUDISTUKSEN VAIKUTUKSIA NUORTEN ELÄKEKARTTUMAAN

5.1 Eläkeuudistuksen pääpiirteet tämän tutkimuksen näkökulmasta

Suomen eläkejärjestelmä uudistuu 1.1.2005 alkaen. Eläkeuudistuksen tavoitteena on vastata väestön ikääntymisen tuomiin haasteisiin mm. myöhentämällä eläkkeelle siirtymistä 2–3 vuodella nykyisestä 59-vuoden keskiarvoiästä. Uudistuksen myötä vanhuuseläkkeelle voi jäädä joustavasti 62–68-vuotiaana, ja pitkään työssä jatkavia palkitaan korkeammalla eläkkeen karttumaprosentilla. Eläkeuudistuksessa varaudutaan myös keskimääräisen eliniän nousuun ns. elinaikakertoimen avulla vuodesta 2009 alkaen. Uudistuksen tavoitteena on lisäksi yksinkertaistaa nykyistä eläkejärjestelmää. Muutokset koskevat niitä henkilöitä, jotka ovat työelämässä vuonna 2005 ja sen jälkeen.⁴⁷

Nuorten näkökulmasta eläkeuudistus tuo mukanaan useita tulevaan eläkkeeseen vaikuttavia muutoksia. Eräs merkittävimmistä muutoksista on, että eläkekarttuman alaikäraja laskee nykyisestä 23-vuodesta 18-vuoteen. Lisäksi työnantajan vakuuttamisvelvollisuus nousee entisestä 14-vuodesta 18 ikävuoteen. Tämä uudistus poistaa epäkohdan, jossa henkilöstä maksetaan eläkevakuutusmaksua jopa 9 vuoden ajalta ilman, että hänelle kertyy vanhuuseläkettä tältä ajalta. Eläke lasketaan siis vastaisuudessa koko työuran ansiosta (18–67-vuotta), kun tällä hetkellä eläkkeeseen vaikuttaa kunkin työsuhteen 10 viimeisen vuoden ansiot. Työuran jaksottuminen eripituisiin työsuhteisiin ei vaikuta enää eläkkeen määrään.

⁴⁷ Eläkeuudistuksen tavoitteista ja sen yksityiskohdista löytyy tietoa Eläketurvakeskuksen ylläpitämillä työeläkettä kuvaavilta internetsivuilta osoitteesta www.tyolake.fi.

Uudistuksen myötä karttumaprosentit ovat 18–52-vuotiailla 1,5 %, 53–62-vuotiailla 1,9 % ja 63–67-vuotiailla 4,5 %.

Ansainta-ajan pidentymisen lisäksi nuorten tulevaan eläkekertymään vaikuttaa ns. sosiaalietuusjaksoilta kertyvä eläke. Näistä jaksoista eläkekarttuman piiriin kuuluvat äitiys-, isyys- ja vanhempainraha-aika, sairauspäiväraha-aika, ansiosidonnainen työttömyysaika, vuorottelukorvauksen aika ja eräät ansiosidonnaiseen etuuteen oikeuttavat kuntoutus- ja koulutusajat. Lisäksi vuoden 2005 alusta tulee voimaan erillislaki, jonka mukaan opiskelu ja kotona alle 3-vuotiaan lapsen hoitajana vietetty aika kerryttävät eläke-etuutta. Kaikilta näiltä etuusajoilta karttumaprosentti on 1,5 prosenttia vuodessa (eli 1/8 prosenttia kuukaudessa) henkilön iästä riippumatta. Ainoastaan opiskeluajalta eläkettä voi kertyä samanaikaisesti sekä laskennallisesta tulosta että varsinaisesta ansiotulosta. Esimerkiksi yliopisto-opiskelijoilla, joilla on yleensä vuoden aikana useita työkuukausia, tutkinnon perusteella laskettava eläkekarttuma tulee opiskeluajastaan ansioiden lisäksi nostamaan hänen eläkkeensä tasoa.

Etuusjaksoja on siis kahta eri tyyppiä: niitä, joissa eläkeoikeus määräytyy ansioperusteisesti maksettavan etuuden perusteena olevan ansion mukaan ja niitä, joista eläke maksetaan erillislain perusteella laskennalliseen tuloon perustuen. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat äitiys, isyys- ja vanhempainpäiväraha, joissa eläkekarttuma on 117 prosenttia päivärahan perustana olevista ansioista.⁴⁸ Mikäli henkilö on saanut ns. vähimmäispäivärahaa tai päivärahan perustana olevat ansiot ovat alhaiset (alle 523,61 €/kk), henkilön laskennalliseksi ansiotuloksi katsotaan 523,61 euroa kuukaudessa. Työttömyyskassojen maksamassa ansiosidonnaisessa työttömyyspäivärahassa ja vuorotteluvapaakorvausta saavilla tuloksi katsotaan 75 prosenttia maksetun päivärahan perustana olevasta ansiosta. Sairasvakuutuspäivärahan kohdalla laskentaperusteena on 65 prosenttia päivärahan perusteena olevasta ansiosta.

Eläkeuudistuksen yhteydessä säädettiin Laki valtion varoista suoritettavasta eläkkeen korvaamisesta alle kolmivuotiaan lapsen hoidon tai opiskelun ajalta. Lain piiriin kuuluvat tutkintoon johtanut opiskelu ja alle 3-vuotiaan lapsen hoitaminen kotona kotihoidon tuella. Henkilön kuukau-

48 Hallituksen esityksen muotoilu 2.1.2004. Osa tässä esitetystä poikkeaa hieman aiemmin vuoden 2003 aikana julkisuudessa olleista sopimuskohdista. Poikkeavia kohtia ovat mm. äitiys-, isyys- ja vanhempainpäivärahaan liittyvä 117 % (100 % sijaan) sekä laskennallisen eläkekarttuman suuruus 523,61 € (vuoden 2004 indeksi, aiemmin 500 €).

siansioksi katsotaan tällöin vuoden 2004 indeksin mukaan 523,61 euroa kuukaudessa. Tutkintoon johtaneesta opiskelusta karttuu siis eläkettä siltä osin, kun opiskelu on tapahtunut 18-vuoden iän täyttämisen jälkeen. Ylempi korkeakoulututkinto oikeuttaa henkilön saamaan laskennallisen eläkekarttuman viiden vuoden ajalta, ammattikorkeakoulu neljältä vuodelta ja ammatillinen perustutkinto sekä alempi korkeakoulututkinto kolmen vuoden ajalta. Jos henkilö suorittaa enemmän kuin yhden tutkinnon, eläkekertymä lasketaan yhteensä enintään viiden vuoden ajalta. Erillislain määrittelemät eläkkeet maksaa valtio.

Palkattomien jaksojen eläkesäännökset koskevat kaikkia ikäryhmiä, mutta käytännössä suuri osa uudistuksista kohdistuu nimenomaan nuoriin henkilöihin. Tämä näkyy hyvin selvästi kuviosta 3.1 missä kuvataan nuorten pääasiallista toimintaa. Nuorten pääasiallisessa toiminnassa keskeisessä asemassa ovat nimenomaan opiskelu, perheen perustamiseen liittyvät vapaat sekä valitettavan usein myös työttömyyskokemukset. Tässä tutkimuksessa nuorten asemaa on tarkasteltu nimenomaan sosiaali- ja eläketurvan näkökulmasta.

Vuoden 2005 eläkeuudistus muuttaa eläkekarttumaa työuran alun osalta monin eri tavoin. Periaatteessa merkittävimmät muutokset nuorten eläkekarttumassa ovat eläkkeen karttumisen alaikärajan lasku viidellä vuodella 23 vuodesta 18 vuoteen, opiskeluajan huomioiminen eläkkeessä ja alle 3-vuotiaan lapsen kotona tapahtuvan hoidon ottaminen huomioon eläkekarttumassa. Alle 30-vuotiaan väestön kohdalla tällaisten muutosten vaikutusta lopulliseen eläkkeeseen on hyvin vaikea arvioida ja muutosten merkitys riippuu siitä, millaiseksi myöhempi työura muodostuu. Tässä kappaleessa käydään läpi nämä kolme merkittävintä muutosta, ja arvioidaan näiden muutosten vaikutusten suuruusluokkaa. On huomattava, että eläkeuudistukseen liittyy myös muita muutoksia, joilla on vaikutusta tuleviin eläkkeisiin. Tällainen on esimerkiksi elinaikakerroimen soveltaminen.⁴⁹ Muita kuin edellä mainittuja muutoksia ei tarkastella tässä tutkimuksessa.

49 Eläkeuudistuksen mukana käyttöön otettava elinaikakerroin korjaa tulevia eläkkeitä siten, että maksettavaa eläkettä pienennetään keskimääräisen eliniän pidentyessä. Eläketurvakeskuksen arvioiden mukaan vuonna 2020 eläkkeelle siirtyvien eläke on noin 5 prosenttia pienempi kuin siinä tapauksessa, että elinaikakerrointa ei otettaisi käyttöön. Vuonna 2050 elinaikakerroin pienentää eläkkeen alkumäärää noin 12 prosenttia. Aleneman kompensoimiseksi henkilö voi työskennellä pidempään. Esimerkiksi vuoden 2050 aleneman voi korvata työskentelemällä 17-20 kuukautta nykyistä pidemmän ajan. Elinaikakerroin vaikuttaa ensimmäistä kertaa eläkkeiden tasoon vuonna 2010. Ks. tarkemmin Eläketurvakeskuksen julkaisu "Arvioita työmarkkinajärjestöjen sopiman yksityisalojen eläkeuudistuksen vaikutuksista" (2002).

Tässä luvussa esitetyt laskelmat ja arviot perustuvat vaikuttavuusaineistosta pääasiallisesti vuosilta 1995–1999 saataviin tietoihin. Koska nuorten työllisyys, opiskelu ja työttömyys ovat hyvin suhdanneherkkiä, tarkastelussa on pyritty hyödyntämään aina useampien vuosien tietoja mm. toteutuneista ansioista. Vaikka 1990-luvun loppu oli nopean talouskasvun aikaa todella korkealta vuonna 1995 lähtenyt nuorten työttömyysaste ja heikko työllisyystilanne tasapainottavat aivan vuosikymmenen lopun nopeasti parantuneen tilanteen antamaa kuvaa. Vuosikymmenen alun lamavuosien tietoja ei näissä laskelmissa ole hyödynnetty, sillä nuorten näkökulmasta tilanne oli tuolloin niin poikkeuksellinen, että arviot eläkekarttumasta olisivat perustuneet aikakauteen, jollaista ei Suomen taloushistoriassa ja nuorten työllisyystilanteessa ole aiemmin koettu. Esitettyihin laskelmiin liittyy luonnollisesti huomattavaa epävarmuutta suhteessa siihen miten nuorten käy jatkossa suurten demografisten muutosten alkaessa todenteolla vaikuttaa työmarkkinoihin juuri eläkeuudistuksen voimaantulon jälkeen. Laskelmiin luonnostaan liittyvästä epävarmuudesta johtuen laskelmissa ei ole huomioitu esimerkiksi palkansaajan työeläkemaksua, joka tulisi vähentää eläkekarttumaa laskettaessa. Työeläkemaksun vaikutus taulukoissa esiintyviin eläkkeisiin kuukaudessa olisi maksimissaan parin euron luokkaa.

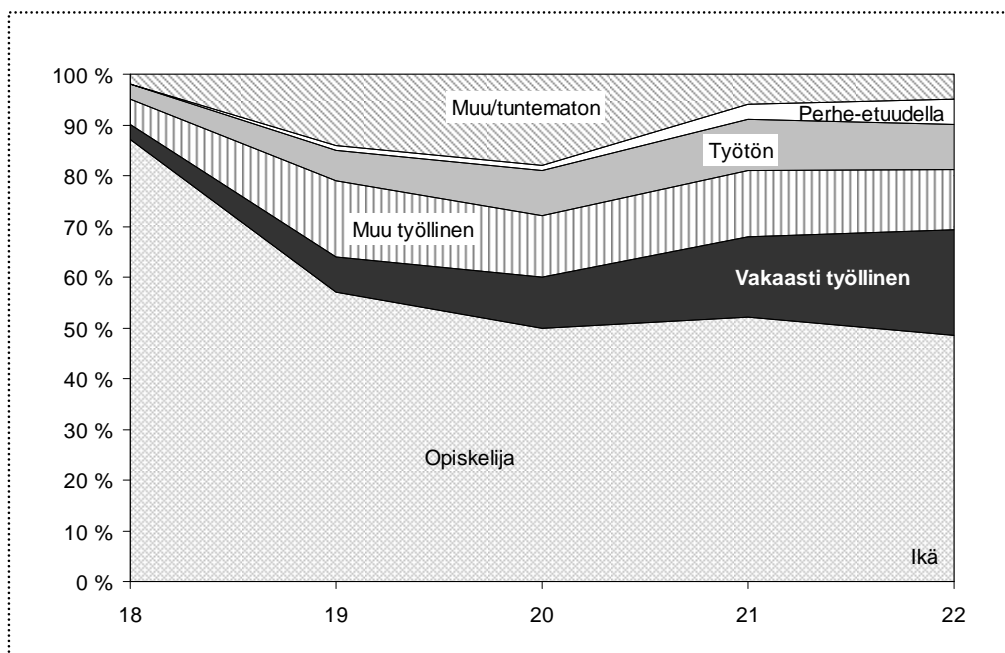
5.2 Vanhuuseläkkeen karttumisen alaikärajan muutos

Eläkeuudistuksen yhteydessä tapahtuvan eläkkeen karttumisiän laskun vaikutusta on vaikea arvioida. Edellä kuvioista 3.1–3.3 voitiin jo päätellä, että nuorten pääasiallinen toiminta 18–22-vuotiaana on hyvin epävakaa. Opiskelijoiden osuus väestöstä laskee tuolloin nopeasti, työttömyys on muita ikäluokkia yleisempää ja työllisten osuus ikäluokasta on vielä sangen vähäinen. Tähän ikäluokkaan ajoittuu usein myös varusmiespalvelus, jota ennen tai jonka jälkeen saattaa ajoittua aikaa, jolloin nuori ei työmarkkinoiden näkökulmasta tee mitään. Lisäksi orastava työllisyys on hyvin suhdanneherkkää, joten arviot työllisyyden kehityksestä ja siten eläketurvan karttumisesta ovat vaikeasti ennakoitavissa.

Kuviossa 5.1 on tarkennettu jo edellä esitettyä kuvaa nuorten pääasiallisesta toiminnasta 18–22-vuotiaana. Kuvioista nähdään, että luokan Muu/tuntematon osuus on tässä ikäryhmässä suuri, mikä osin johtuu va-

rusmiespalvelusta ja osin piilotyöttömyydestä. Eläkekattuman näkökulmasta kuvio saattaa antaa hieman harhaanjohtavan kuvan, sillä työllisten osuus on tässä ikäryhmässä vielä sängen pieni: 22-vuotiaankin vain alle kolmannes kuuluu työlliseen työvoimaan. Opiskelijoiden dominoiva rooli peittää kuitenkin alleen sen, että myös opiskelijat ovat usein työllisiä ainakin osan aikaa vuodesta. Työssäkäynnin ja opiskelemisen yhdistämiseen palataan jäljempänä kappaleessa 5.3.

Kuvio 5.1. Nuorten pääasiallinen toiminta 18–22-vuotiaana vuonna 1999.

Eläkekertymän alaikärajan muutoksen vaikutusta tulevaan eläkkeeseen voidaan arvioida vaikuttavuusaineistosta laskemalla 18–22-vuotiaiden keskimääräiset palkkatulot vuosina 1995–1999. Taulukossa 5.1 on kuvattu 18–22-vuotiaiden tulot viiden vuoden ajalta. Tällä ajanjaksolla nuoret ansaitsivat keskimäärin palkkatuloa yhteensä 21 200 euroa eli keskimäärin vuodessa 4 240 euroa. Vuosiansiot jäivät alhaisiksi opiskelun, varusmiesajan ja mahdollisesti myös sellaisten välivuosien johdosta, jolloin valmistaudutaan yliopistojen pääsykokeisiin. Tässä laskelmassa ovat mukana myös henkilöt, joilla ei ole tuloa vuoden aikana. Näin laskettu vuosiansio oikeuttaa eläkkeeseen, joka on 5,30 euroa kuukaudessa ilman

elinajanodotekorjausta eli yhteensä 18–22-vuotiaana ansaittu eläke on kuukaudessa noin 26 euroa.⁵⁰

Taulukko 5.1. Palkkatulot 18–22-vuotiaana (1000 euroa/vuosi) ja tuleva eläke (euroa/kuukausi).

Ikä	1995	1996	1997	1998	1999	Vuosi-tulojen keskiarvo 1995–1999	Tuleva eläke €/kk
						1000 €/vuosi vuoden 2003 rahassa	
18	1,4	1,3	1,5	1,7	1,7	1,5	1,9
19	2,5	2,7	2,8	3,3	3,4	2,9	3,6
20	3,4	3,6	4,1	4,4	4,6	4,0	5,0
21	4,8	5,2	5,8	6,4	6,6	5,7	7,1
22	5,9	6,4	7,0	7,5	7,9	6,9	8,6
Yhteensä	17,9	19,2	21,3	23,3	24,2	21,2	26,5

Merkittävälle osalle 18–22-vuotiaista nuorista pääasiallinen toiminta on kuitenkin muu kuin työllisyys, mikä laskee edellä esitettyä kuukausieläkkeen arvioita. Kokonaan ilman työtuloja oli vuosina 1995–1999 noin kolmannes 18-vuotiaista ja 22-vuotiaistakin joka viides.⁵¹ Jos vastaava kuukausieläke lasketaan vain niille, joilla on työtuloja joka vuosi 18–22-vuotiaana, yhteensä näinä ikävuosina palkkatuloa kertyy noin 28 700 euroa eli ikävuotta kohden noin 5 700 euroa. Näin laskettuna ansiotulosta maksettava eläke on noin 10 euroa kuukaudessa suurempi kuin edellä eli 36 euroa. Edellä esitetyt arviot ikävuosina 18–22 karttuvasta eläketulosta perustuvat puhtaasti työtuloon. Tälle ikäryhmälle olennaista on myös se, missä määrin he tulevat saamaan eläkettä ns. palkattomilta jaksoilta, eli tässä ryhmässä lähinnä opiskeluajalta.

⁵⁰ Elinajanodotekorjauksesta katso alaviite 49 edellä.

⁵¹ Esitetyt luvut sisältävät toki myös tilastovirheitä, eli nollatuloisiksi on luokiteltu myös ne, joilla palkkatulot vuoden aikana ovat puuttuneet aineistosta. Työkuukausista ja muista aineistoon sisältyvästä informaatiosta voidaan kuitenkin päätellä, että ansiotulottomiksi luokitellut ovat sitä hyvin todennäköisesti myös todellisuudessa.

5.3 Eläkkeen karttuminen opiskeluajalta

Opiskeluajalta kertyvä eläkekarttuma perustuu erillislakiin, jossa määritellään ne puitteet, joilla valtion varoista maksetaan eläkettä yli 18-vuotiaana tapahtuvasta tutkintoon johtavasta opiskelusta. Opiskelijan kuukausituloksi lasketaan tällöin 523,61 euroa kuukaudessa (vuoden 2004 indeksin mukainen kuukausitulo). Korkeakoulututkinnosta laskennallinen tulo lasketaan viideltä vuodelta, ammattikorkeakoulututkinnosta neljältä vuodelta ja ammatillisista perustutkinnoista sekä alemmasta korkeakoulututkinnosta kolmelta vuodelta. Opiskeluvuoden katsotaan olevan 12 kuukautta, joten laskennallista palkkatuloa kertyy tutkinnoista 60, 48 tai 36 kuukaudelta. Opiskelujaksiksi tulkitaan em. laskennallinen aika välittömästi ennen tutkinnon suorittamista mukaan lukien tutkinnonsuorittamiskuukausi.⁵² Eläkekertymän alaikäraja on kuitenkin yhtenäinen kaikissa eläkettä kartuttavissa tuloissa, joten heti peruskoulun jälkeen suoritetuista ammatillisista tutkinnoista vain 18-vuoden iän täyttymisen jälkeen suoritettavat kuukaudet oikeuttavat eläkekarttumaan. Useamman tutkinnon suorittavat henkilöt ovat oikeutettuja yhteensä viiden vuoden eli 60 kuukauden karttuma-aikaan. Suoritetun tutkinnon perusteella kertynyt eläke maksetaan opiskeluaikana saadusta palkkatulosta kertyneen eläkkeen lisäksi.

Uudistuksen vaikutusta tulevaan eläkkeeseen voidaan arvioida tarkastelemalla esimerkiksi vuonna 2000 tutkinnon suorittaneiden opiskelua ja työuraa (taulukko 5.2). Käytettävissä olevassa aineistossa on noin 3900 keskiasteen, 1400 ammattikorkeakoulututkinnon ja noin 1000 yliopistotutkinnon vuonna 2000 suorittanutta. Taulukossa 5.2 sarakkeessa 1 on esitetty opiskeluajalta kertyvä eläkkeeseen oikeuttava laskennallinen tulo eri koulutusasteilla. Keskiasteen tutkinnon suorittanut henkilö saa laskennallista tuloa kolmen vuoden ajalta 18 900 €, ammattikorkeakoulututkinnon suorittanut 25 100 € ja yliopistotutkinnon suorittanut henkilö noin 31 400 €.

Opiskelijalle kertyy lakiuudistuksen jälkeen eläkettä aivan entiseen tapaan opiskeluaikana suoritetusta ansiotyöstä. Taulukon 5.2 sarakkeeseen 2 on laskettu opiskeluajalta kertyvä keskimääräinen ansaittu palkkatulo laskennallisilta opiskeluvuosilta. Tässä tapauksessa siis vuonna 2000

52 Tätä raporttia kirjoitettaessa tulkinnot ja tarkat soveltamisohjeet olivat vielä keskusteltavana.

tutkintoon valmistuneilla palkkatulo on laskettu tutkinnosta riippuen kolmen, neljän tai viiden vuoden ajalta ennen tutkintoon valmistumista. Ammatillisen perustutkinnon suorittaneilla kolmen vuoden yhteenlaskettu palkkatulo oli hieman vajaa 14 000 € eli ammattitutkinnon suorittamisaikana opiskelija on ansainnut keskimäärin vuodessa noin 4 600 €. Ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneilla opiskeluajan pidemmästä kestosta, työkuukausien suuremmasta määrästä ja korkeammasta palkasta johtuen palkkatuloa ehtii kertyä kaksinkertainen määrä ammattitutkinnon suorittaneisiin verrattuna. Vuosituloksi laskettuna ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneella tulot ovat opiskeluaikana 1,5-kertaiset ammattitutkinnon suorittajiin nähden. Yliopistossa opiskelijoilla opiskeluajalta (5 vuotta) eläkkeeseen oikeuttavaa todellista palkkatuloa kertyi yhteensä yli 40 000 € koko opiskeluajalta.

Taulukko 5.2. Tutkintoon johtaneesta opiskelusta ja opiskeluaikaisesta työtu-
lost kertyvä eläke.

	Tutkinnosta saatava las- kennallinen tulo koko opiskelu- ajalta €	Yhteen- laskettu opiskeluajan palkkatulo €	Keskimää- räinen palkkatulo vuodessa €	Laskennallisen opiskeluajan tuottama eläke €/kk		
				Eläke tutkinnosta	Eläke opiskeluai- kaisesta palk- katulosta	Eläke yhteensä opiskelu- ajalta
Keski-aste tai alempi korkeakoulu- aste	18 850 (3v)	13 800 (3v)	4 600	23,6	17,3	40,9
Ammatti- korkeakoulu	25 133 (4v)	27 400 (4v)	6 850	31,4	34,3	65,7
Yliopisto	31 417 (5v)	40 800 (5v)	8 160	39,3	51,0	90,3

* Oletettu, että koko opiskeluaika on tapahtunut 18 ikävuoden jälkeen, ts. kaikille laskennalliset opiskeluvuodet ovat ko. tutkintoa vastaavat lain maksimimäärät. Ei huomioitu perättäisiä tutkintoja. Yhteenlaskettu palkkatulo on saatu tutkinnon suorittamista edeltäviltä, tutkinnon laskennallisen pituuden mukaan eläke-etuuteen oikeuttavilta opiskeluvuosilta.

Keskimäärin ansiotyökuukausia on keskiasteella ja alimmalla korkeasteella ollut 1990-luvun lopun kolmena vuotena yhteensä hieman yli 11 kuukautta, ammattikorkeakouluopiskelijalla noin kaksinkertainen määrä ja yliopisto-opiskelijalla noin 2,5-kertainen määrä. Mekaanisesti laskemalla vuosiansioista keskimääräiset opiskelijan kuukausipalkat vuositulojen ja työkuukausien perusteella päästään keskiasteella keskimäärin noin 1200 euron kuukausipalkkaan, ammattikorkeakoulussa noin 1300 euron ja yliopistossa noin 1600 euron palkkaan. On kuitenkin huomattava, että opiskelijoiden työssäkäynti on äärimmäisen suhdanneherkkää, joten esimerkiksi 2000-luvun alun taantuman aikana työkuukausia ja ansioita ei välttämättä ole kertynyt samaan tahtiin kuin 1990-luvun lopulla. Lisäksi on huomattava, että tutkintoon valmistuneiden otos, joka on rajattu eläkelainsäädännön mukaisin opiskeluaikarajoittein, ei kuvaa kaikkien opiskelijoiden tilannetta.

Eläkeuudistuksen voimaantultua vuoden 2005 alusta opiskelijat ansaitsevat eläkekattumaa sekä tutkinnosta että tutkinnon suorittamisaikana saadusta palkkatulosta. Ammatillisen tutkinnon suorittaneet saavat aikanaan opiskeluajalta noin 24 euron ja opiskelun aikaisesta työssäkäynnistä noin 17 euron eläkkeen, jos tutkinto on suoritettu 18 ikävuoden jälkeen (ks. taulukko 5.2). Laskennallisesta tulosta kolmelta vuodelta saatava eläke ylittää siis ammatillisen tutkinnon suorittajalla työssäkäynnistä opiskeluajalta karttuvan eläkkeen määrän. Ammattikorkeakoulu- ja yliopisto-opiskelijan kohdalla työssäkäynnistä karttuva eläke on suurempi kuin tutkinnosta karttuva laskennallinen eläke. Yhteensä opiskeluaikainen eläke tutkinnosta ja sen aikaisesta työssäkäynnistä on ammatillisen tutkinnon suorittajilla hieman yli 40 euroa kuukaudessa, ammattikorkeakoulututkinnon suorittajilla noin 65 euroa ja yliopistotutkinnon suorittajilla 90 euroa kuukaudessa.

Tässä esitetyt laskelmat perustuvat oletukseen, että henkilö suorittaa vain yhden tutkinnon ja että koko opiskeluaika ajoittuu aikaan, jolloin henkilö on täyttänyt 18 vuotta. Yliopistossa tutkinnon suorittaneista noin 30 prosentilla on jo aikaisempi tutkinto takanaan (muu kuin ylioppilastutkinto). Kuitenkin, koska laskennallinen tulo suoritetusta tutkinnosta on rajoitettu aina viiteen vuoteen, yliopistotutkinnon suorittajilla päällekkäiset tutkinnot eivät vaikuta tutkinnosta saatavan eläkkeen karttumaan. Lisäksi yliopisto-opintoja suorittavat ovat käytännössä aina yli 18-vuotiaita, joten yliopistotutkinnon suorittaneita koskeva laskelma tutkinnosta saatavasta eläkkeestä pitää suhteellisen hyvän paikkansa.

Arvion korjaaminen tutkinnosta saatavasta eläkekarttumasta muilla kuin yliopistotutkinnon suorittajilla on monimutkaisempi. Useamman tutkinnon suorittajia on ammattikorkeakoulutasoisen tutkinnon suorittajista 45 prosenttia ja keskiasteen tai alimman korkea-asteen tutkinnon suorittaneista 30 prosenttia. Koska ainakin osa tästä aikaisemmasta tutkinnosta on suoritettu 18 ikävuoden jälkeen, tämä nostaa eläkekarttuman aikaa useamman tutkinnon suorittaneilla, ts. karttuma-aika on yli 3 vuotta, mutta maksimissaan 5 vuotta.

Eläkekarttuman yleisen 18 vuoden alaikärajan vaikutusta on vaikea ennakoida eri koulutustasoille. Niille nuorille, jotka suorittavat vain yhden ammatillisen perustutkinnon, eläkekarttuman alaikäraja tuottaa edellä esitettyä laskelmaa alhaisemman tutkinnosta saatavan eläkkeen, sillä suurin osa ammatillisesta tutkinnosta ajoittuu tällöin ennen 18-vuoden ikää. Lisäksi, jos hetkeksi oletetaan, että useiden tutkintojen suorittaminen on ainakin osittain seurausta 1990-luvun laman aikana lisääntyneestä päällekkäisten tutkintojen suorittamisesta ja lisäksi oletetaan, että erilaiset koulutuksen päällekkäisyyttä rajoittamaan pyrkivät suunnitelmat toteutuvat, tulevaisuudessa hyvin suurelle osalle alimman keskiasteen tutkinnon suorittaneista tutkinnosta saatavalla eläkekarttumalla tulee olemaan hyvin vähäinen merkitys. Ts. jos ammatillisen tutkinnon suorittajat siirtyvät nykyistä enemmän työmarkkinoille suoraan yhden ammatillisen tutkinnon jälkeen ja tutkinto on suoritettu vain pieneltä osin 18 ikävuoden jälkeen, eläkeuudistus ei tuo tälle ryhmälle suurta koulutuksen aikaista eläkekarttumaa. Tätä kompensoi osin kuitenkin aikaisen työllistymisen tuomasta palkkatulosta kertyvä eläke.

Opiskeluaikaista eläkekarttumaa suuruutta voidaan havainnollistaa vertaamalla sitä esimerkiksi saman ikäryhmän työllisten kokoaikatyöstä ansaitsemiin vuosiansioihin. Tällöin oletetaan, että opiskelun vaihtoehtona olisi kokopäivätyö, mikä on kouluttamattomien tai vähän koulutusta ja työkokemusta kartuttaneiden nuorten kohdalla voimakas oletus. Tilastokeskuksen palkkarakennetilaston avulla voidaan laskea keskimääräinen vuosiansio kokopäivätyössä edellä tarkasteltujen, vuonna 2000 valmistuneiden opiskeluajalta, ja verrata sitä taulukosta 5.2 laskettavissa olevaan

yhden opiskeluvuoden kokonaiseläkekarttumaan.⁵³ Näin laskemalla havaitaan, että toisen asteen ammatillista tutkintoa suorittavat opiskelijat saavat keskimäärin ansiotyöstä ja tutkinnosta saatavasta laskennallisesta tulosta yhteensä kokonaiseläkekarttuman, joka on noin 55 prosenttia kokoaikatyössä olevan nuoren eläkekarttumasta. Ammattikorkeakoulututkinnon ja yliopistotutkinnon suorittaneiden kohdalla opiskeluaikainen kokonaiseläkekarttuma on 65 prosenttia saman ikäryhmään kuuluvan, kokopäivätyössä olevan henkilön eläkekarttumasta vuodessa.

Todellisuudessa nämä palkkarakenne-tilastoon perustuvat karkeat arviot opiskeluaikaisesta karttumasta suhteessa työllisten nuorten eläkekarttumiin ovat lähinnä osuuden alarajoja, ja todellisuudessa opiskelevien nuorten eläkekarttuma on suhteessa korkeampi kuin 55–65 prosenttia ei-opiskelevan nuoren eläkekarttumasta. Tähän on useita syitä, mm. työttömyys, määräaikaiset työsuhteet ja niihin liittyvä kohonnut työttömyysriski sekä se, että palkkarakenne-tilastossa kokopäivätyössä olevilla nuorilla on yleensä takanaan tutkinto. Lisäksi palkkarakenne-tilaston kokopäivätyötä tekevät nuoret edustavat yleensä tarkasteltavien viisivuotisikäryhmien vanhimpia ikäluokkia kun taas opiskelijat painottuvat ikäryhmän nuorimpiin.

Vaikuttavuusaineistosta voidaan laskea ei-opiskelevien nuorten toteutuneet, verorekistereihin perustuvat vuosiansiot. Tällä tavalla voidaan ottaa huomioon nuorten korkeampaa työttömyysriskiä, vajaatyöllisyyttä ja muita ei-opiskelevien nuorten ansiotasoa alentavia tekijöitä. Vertaamalla näin saatavia keskimääräisiä eläkekarttumia opiskelevien nuorten eläkekarttumaan, saadaan totuudenmukaisempi kuva siitä, millaiseen eläkekarttumaan nuoret olisivat päässeet mikäli eivät olisi opiskelleet. Näin verraten havaitaan, että eläkeuudistuksen jälkeen opiskelevan nuoren eläkekarttuma yhdeltä opiskeluvuodelta on yli 90 prosenttia samaan ikäryhmään kuuluvan, ei-opiskelevan vuoden aikana palkkatuloa ansainneen

53 Palkkarakenne-tilastossa on raportoitu kaikkien kokopäivätyöllisten henkilöiden lukumäärät ja kuukausiansiot viisivuotisikäryhmittäin. Tämän perusteella voidaan laskea koulutuksesta vuonna 2000 valmistuneille vaihtoehtoinen palkkataso, jos he olisivat olleet kokopäivätyöllisinä opiskelun sijaan. Toisen asteen ammatillisen tutkinnon suorittaneille vertailupalkka on laskettu ikäryhmän 15-24 keskiarvopalkasta vuosina 1997-99 (3v), ammattikorkeakouluopiskelijoille 20-24-vuotiaiden keskiarvopalkasta vuosille 1996-1999 (4v) ja yliopisto-opiskelijoille 20-29-vuotiaiden keskiarvopalkasta vuosille 1995-1999 (5v). Nämä vertailussa käytetyt keskiarvopalkat tarkasteluvuosilta ovat vuoden 2003 euroissa toisen asteen ammatillisen tutkinnon kohdalla 19 770 €/vuosi, ammattikorkeakoulun kohdalla 20 113 €/vuosi ja yliopisto-opiskelijoilla 22 200 €/vuosi. Vastaavat yhteenlasketut laskennalliset vuositulot taulukon 5.2 eläkelaskelmissa ovat 10 883 €/vuosi, 13 133 €/vuosi ja 14 433 €/vuosi.

henkilön eläkekarttumasta. Opiskelusta aiheutuva ansiotulon menetys tulee siis verraten hyvin korvatuksi tutkinnon suorittajille uuden eläkejärjestelmän puitteissa.

Koulutuspoliittisesta näkökulmasta puhtaasti tutkinnosta maksettavalla eläkekarttumalla toivoisi olevan edes pienen vaikutuksen siihen, että erityisesti yliopisto-opiskelijat todellakin suorittaisivat tutkinnon loppuun saakka ennen siirtymistään työmarkkinoille. Ammattikorkeakoulututkinnosta saatava tutkintotodistus vastaa keskimääräisen palkansaajan yhden vuoden eläkekarttumaa ja yliopistotutkinnon tutkintotodistus hieman yli vuoden eläkekarttumaa. Kandin tutkinto ja toisen asteen ammatillinen tutkinto oikeuttavat noin kahdeksan kuukauden eläkekarttumaan keskimääräisen suomalaisen palkalla johtuen tutkinnon lyhyemmästä kestosta. Loppuun suoritetulla tutkinnolla on toki vaikutus myös tuleviin ansioihin, mikä taas nostaa tulevan eläkkeen määrää.

5.4 Arvioita eläkekarttumasta vanhempainrahakaudelta

Vuoden 2005 alusta eläkettä karttuu sairaus-, äitiys-, erityisäitiys, isyys- ja vanhempainrahakaudelta sekä vuorotteluvapaajaksolta *näistä vapaista maksetun päivärahan perusteena olevan ansion mukaan*. Nyt voimassa olevan eläkelainsäädännön mukaan nämä etuudensaajat ovat saattaneet kartuttaa eläkettä ns. vuoden säännön perusteella. Tämän säännön mukaan TEL-työsuhteesta karttuu eläkettä normaalisti lyhyiden, korkeintaan vuoden kestävien työsuhteen sisään jäävien palkattomien jaksojen ajalta.

Erilaisten ansiosidonnaisten etuuksien perustana oleva ansio määräytyy jokaisessa etuuslajissa omien säännöstensä mukaan. Esimerkiksi vanhemmuuteen liittyvissä päivärahoissa etuuden perustana oleva ansio on verotuksessa todettu aikaisempi työtulo, tai jos tulot ovat kasvaneet merkittävästi tämän jälkeen päivärahan perustana voi olla kuuden viimeisen kuukauden tulot ennen päivärahakauden alkua (ks. äitiyspäivärahan määräytymisestä edellä s. 54-56). Tulottomille tai hyvin pienituloisille äitiys-, isyys ja vanhempainpäivärahaan on määritelty edellä esitellyllä tavalla vähimmäispäivärahana, jonka suuruus on vaihdellut 1990-luvun aikana. Päivärahojen tulorajat tarkistetaan yleensä vuosittain TEL-indeksillä.

Uuden eläkelainsäädännön mukainen eläkekarttuma lasketaan henkilölle etuuspäivien perusteella eli esimerkiksi äitiyspäivärahaa maksetaan

maksimissaan 105 päivältä ja vanhempainrahaa 158 päivältä.⁵⁴ Jos äiti käyttää yksin koko tämän ajan, hän saa eläkekarttuman 263 päivältä. Äitiys-, isyys- ja vanhempainpäivärahan kohdalla päivärahan perusteena oleva tulo korotetaan kertoimella 1,17, jotta hieman vajaan 11 kuukauden kokonaiskestoinen vanhempainrahakausi korvaa nykyisen vuoden karttuman. Jos osa äitiyspäivärahasta on maksettu työnantajalle henkilön saadessa palkkaa äitiyspäivärahakaudella, tämä aika huomioidaan, mutta korotuskerroin on tällöin 0,17. Eläkettä karttuu näistä etuuksista 1,5 prosenttia vuodessa.

Äitiys-, isyys- ja vanhempainrahakauden osalta tullaan noudattamaan samaa laskennallista minimiansioperustetta kuin opiskelijoita ja kotona lasta hoitavia koskevassa erillislaissa on määritelty (523,61 €/kk vuoden 2004 indeksi). Eläkekarttuman laskennassa ei siis noudateta sairausvakuutuslaissa vanhempainrahakaudelle määrättyä vähimmäispäivärahan tuloarajoja. Eläkekarttunaa laskettaessa minimiansioksi muodostuu siis 523,61 € jaettuna 25 päivälle eli päiväansiot, jotka jäävät alle 20,94 euron tulevat minimieläkekarttuman piiriin. Äitiys-, isyys- ja vanhempainpäivärahoissahan vähimmäispäivärahan suuruus on vuonna 2003 ollut 10,09 euroa, mikä vastaa huomattavasti alemmää päiväansiota kuin eläkekarttuman alarajaksi on määritelty.⁵⁵ Nykyisen eläkelainsäädännön mukaan vähimmäismääristä äitiys-, isyys- tai vanhempainpäivärahaa saava henkilö ei ole saanut itselleen eläkettä lainkaan ja ansiosidonnaiseltakin ajalta eläke on kertynyt vain, jos palkattoman jakson kokonaiskesto on ollut alle vuoden mittainen.

Millaiseen tulevaan eläkekarttumaan äitiys- ja vanhempainrahakaudet oikeuttavat äidit? Alla olevassa laskelmassa on laskettu äitiys- ja/tai vanhempainrahakauden ajalta kertyvä tuleva eläke euroina kuukaudessa vuoden 2003 rahassa. Laskelmat on tehty siten, että aineistosta on ensin laskettu kullekin äidille vanhempainrahakaudella maksetun äitiyspäivära-

54 Tässä ei huomioida vuonna 2003 käyttöön otetun ns. ehdollisen isäkiintiön vaikutusta päivärahakauden kestoihin.

55 Äitiyspäivärahan taustalla oleva vuosiansio voidaan laskea äitiyspäivärahasta seuraavasti: vuositulo on ensin vähennetty 4,8%, mikä vastaa työntekijän työeläke- ja työttömyysvakuutusmaksun määrää. Päiväraha lasketaan alarajan kohdalla seuraavasti: (vuositulo – 4,8%) / 300 pv * 0,70. Tuloraja, jonka ylittävältä osalta henkilö sai vuonna 2003 ansioon sidottua äitiyspäivärahaa on 4 541 €/vuosi. Eläkekarttuman korkeampi alaraja vastaa puolestaan vuosituloa 6 283 €/vuosi.

han suuruus päivässä. Tämän jälkeen on huomioitu päivärahakauden kesto. Aineisto mahdollistaa aidon eläkelaskelman tekemisen keston suhteen, sillä henkilölle itselleen maksetun päivärahakauden ja mahdollisen yritykselle maksetun päivärahakauden kesto on ilmoitettu aineistossa erikseen. Tämän jälkeen on laskettu eläkekattuma edellä kuvattuja sääntöjä noudattaen kahdella eri tavalla.

Ensimmäinen tapa (sarake 2) kuvaa kaikkia kuhunkin ikäryhmään kuuluvia naisia koskevaa kattumaa. Ensimmäisellä rivillä oleva alhainen eläke 1,73 euroa kuukaudessa on vuonna 1999 22-vuotiaiden naisten äitiys- ja/tai vanhempainrahakaudelta vuosilta 1995–1999 itselleen ansaitsema eläke. Keskiarvossa on siis mukana myös ne naiset, jotka eivät ole tulleet vielä äidiksi tähän mennessä. Saman sarakkeen seuraavalla rivillä on vastaava laskelma ikäryhmälle vuonna 1999 27-vuotiaat jne. Toinen tapa (sarake 3) on laskea eläkekattuma ehdollisena sille, että henkilö on saanut ko. tarkasteluperiodilla lapsen. Sarakkeeseen on laskettu kunkin ikäryhmän äitiys- ja/tai vanhempainrahojen perusteella kertyneiden eläkkeiden summa synnyttäneille. Laskelmissa ovat mukana myös äidit, jotka saavat minimimääräistä kattumaa perustuen laskennalliseen tuloon 523,61 euroa kuukaudessa. Ts. eläkelaskelmassa on alle 20,94 euron päiväansiota vastaava 13,95 euron päiväraha huomioitu tuon minimikattuman mukaisesti.

Taulukko 5.3. Keskimääräinen eläkekattuma äitiys- ja vanhempainrahakausilta ikäryhmittäin.

Eläkkeen kattumisikä vuosina 1995–1999	Eläkkeen kattuma äitiys- ja tai vanhempainrahakaudelta ko. ikävuosina keskimäärin kaikille naisille €/kuukaudessa	Tuleva eläke äitiys- ja/tai van- hempainrahakaudelta ehdolla, että henkilö on saanut lapsen tarkasteluperiodilla €/kuukaudessa
18–22	1,73	10,37
23–27	5,80	19,98
28–32	9,03	25,98
33–37	5,79	29,34

Sarakkeesta kaksi nähdään, että eniten eläkettä kertyy naisille äitiys- ja/tai vanhempainrahoista silloin kun he kuuluvat ikäryhmään 28–32-vuotta. Tämä kertoo lähinnä samaa kuin kuvio 4.4. ja taulukko 4.4. edellä eli sen,

että eniten lapsia syntyy 28–32-vuotiaille naisille. Keskimäärin eläkekarttuman merkitys ikäryhmässä 18–22 hyvin pieni.

Sarakkeelle kaksi voidaan antaa myös toisenlainen tulkinta. Jos oletetaan hetkeksi, että nämä neljä poikkileikkausaineistoa muodostavat 'keskimääräisen naisen elinkaaren' hänen ollessaan 18–37-vuotiaita, saadaan äitiydestä johtuva eläkekarttuma ennen henkilön 38 ikävuotta laskettua summaamalla eri ikäryhmien luvut yhteen. Keskimäärin naisille on siis kertynyt 38 ikävuoteen mennessä äitiyteen liittyvää eläkettä 22,35 euroa kuukaudessa, mitä voidaan verrata esimerkiksi edellä esitettyihin laskelmiin koulutuksen aikaisesta eläkekarttumasta. Valitettavasti käytössä oleva aineisto – suuresta otoskoostaan huolimatta – ei mahdollista äitiyteen liittyvän karttuman laskemista eri koulutustasoilla.

Taulukon viimeinen eli kolmas sarake on siis laskettu ehdolla, että henkilö on saanut lapsen tarkasteluperiodin aikana. Tämä heijastaa lähinnä samaa kuin taulukossa 4.4 nähtiin edellä: vanhempainetuudet kasvavat henkilön iän myötä. Vanhimman ikäluokan eläkekarttuma on noin kolminkertainen nuorimpaan ikäluokkaan nähden. Tämän taustalla on iäkkäämpien äitien parempi työmarkkina-asema ja korkeammat tulot, jotka heijastuvat ensin päivärahoihin ja sittemmin myös päivärahakaudelta maksettaviin eläkkeisiin.

Minimiansioperuste 523,61 euroa kuukaudessa ylittää vähimmäisäitiyspäivärahaa vastaavan tulon. Jos henkilö saa alhaisempaa äitiys- tai vanhempainpäivärahaa kuin 13,95 euroa päivässä, hän on oikeutettu eläkkeessään vähimmäiskarttumaan. Taulukossa 5.4 on esitetty arvio minimieläkekarttuman saajista äitiys- ja vanhempainpäivärahan osalta. Jos oletetaan, että nuorten naisten työmarkkina-asema säilyy nykyisellään myös vuoden 2004 jälkeen, vähimmäismääräiseen eläkekarttumaan on oikeutettu noin 30 prosenttia äideistä. Vähimmäiseläkekarttuma on yleinen nuorimmissa ikäluokissa, joissa äitiyttä edeltävä aika pitää sisällään lähinnä opiskelua, mutta myös määräaikaisia työsuhteita ja niiden väliin jääviä työttömyysjaksoja. Vähimmäismääräisten eläkkeiden saajia on yleisimmässä synnyttäjien ikäluokassa viidennes ja tarkastelun vanhimmassakin ikäryhmässä lähestulkoon sama osuus. Osuudet ovat siis sangen korkeita, vaikka laskelmat perustuvat korkeasuhdannevuosiin.

Taulukko 5.4. Äitiys- ja vanhempainrahakaudelta minimieläkekattumien saavien osuus tarkasteluvuonna äideiksi tulleista (%).

	1996	1997	1998	1999	1996-1999 keskimäärin
18–22-vuotiaat	65,6	67,3	68,0	65,1	66,5
23–27-vuotiaat	35,8	37,3	37,8	38,9	37,5
28–32-vuotiaat	21,7	21,1	21,2	20,3	21,1
33–37-vuotiaat	19,0	19,7	18,0	19,0	18,9
<i>Kaikki 18–37-vuotiaat</i>	28,8	29,2	29,3	29,1	29,1
<i>Havaintojen lukumäärä</i>	4 488	4 462	4 256	4 225	4 358

Optimistisempi näkemys tulevista eläkekattumista on ehkä paikallaan: jos nuorten asema ja varsinkin nuorten naisten asema työmarkkinoilla korjaantuu suurten ikäluokkien siirtyessä eläkkeelle, vanhemmuuteen liittyvien päivärahojen taso nousee ja pienten päivärahojen saajien osuus laskee. Tällöin vähimmäismääräistä eläkekattumaa saavien äitien osuus on pienempi kuin 1990-luvun lopun tilanteen perusteella tehty arvio.

Vaikka muutoksia työmarkkinoilla ei tapahtuisikaan, eläkeuudistuksen myötä kaikki vähimmäiseläkekattuman piiriin kuuluvat äidit ovat eläkeuudistuksen hyötyjiä, sillä suurimmalle osalle heistä ei aikaisemmin kattunut eläkettä ollenkaan ja muutamalle prosentille kattunut eläke on ollut tätä uutta eläkekattumaa pienempi. Tämän lisäksi eläkeuudistus on selkeä parannus myös niille äideille, joilla äitiydestä johtuva palkaton jakso on yli vuoden mittainen. Nykyjärjestelmässähän eläkkeen kattuminen päättyy heillä viimeiseen palkanmaksupäivään.

5.5 Arvioita eläkekattumasta alle 3-vuotiaan lapsen kotona tapahtuvasta hoidosta

Uuden eläkelainsäädännön tavoitteena on taata eläke myös niille henkilöille, jotka ovat estyneitä ottamaan työtä vastaan pienen lapsen kotona tapahtuvasta hoidosta johtuen. Eläkettä karttuu henkilöille, jotka saavat kotihoidontukea ja jotka ovat tänä aikana poissa ansiotyöstä. Laki kotihoidon- ja yksityisen hoidon tuesta ei itsessään edellytä, että kotihoidontukea

saava henkilö itse hoitaa lasta eli kotihoidontuella oleva henkilö voi tehdä etuusaikana myös ansiotyötä. Hoitorahan saamisen edellytyksenä on ainostaan, että perheessä on alle kolmivuotias lapsi, jota ei hoideta kunnallisessa päivähoidossa. Kotihoidontukea koskeva laki ja eläkettä koskeva erillislaki suhtautuvat siis vanhempien työssäkäyntiin eri tavoin (ks. edellä kappaleet 4.2.2 ja 5.1).

Edellä kappaleessa 4.2.2 tarkasteltiin kotihoidontuen käyttöä, mm. yleisyyttä ja jaksojen pituutta, silmälläpitäen tässä kappaleessa esiteltäviä eläkearvioita. Seuraavassa tarkastelussa on hyvä pitää mielessä kotihoidontukea koskevat keskeiset havainnot. Ensinnäkin, tuen käyttö on todella yleistä. Esimerkiksi yksivuotiaiden lasten kohdalla kotihoidontukea on maksettu 80 prosentille ja 2-vuotiaista lapsista yli 60-prosentille. Toiseksi, pääpaino tuen käytössä on pitkissä kotihoidontukijaksoissa. Vähintään kahden vuoden kotihoidontukijaksoja oli vuonna 2001 37 prosentilla vanhempainrahakauden päättäneistä äideistä. Lyhyitä, alle puolen vuoden mittaisia jaksoja oli alle neljännes. Kolmanneksi, kotihoidontukijakson aikana kokonaan ilman ansiotuloa on 55 prosenttia äideistä. Tätä joukkoa eläkeuudistus selkeästi koskee ja heidän osaltaan voidaan parhaiten arvioida uudistuksen vaikutuksia. Lopuille 45 prosentille ansiotyön ja tukijakson yhtäaikaaisuutta on pyritty arvioimaan. Tarkka arvio on kuitenkin vuosiaineiston tietojen perusteella mahdotonta. Neljänneksi, kotihoidontukijakso ei ole synonyymi hoitovapaalle. Hoitovapaalla olevilla henkilöillä on taustallaan työsuhde, mutta on olemassa viitteitä siitä, että merkittävällä osalla kotihoidontukea saavia äitejä ei ole etuusaikana voimassa olevaa työsuhdetta.

Arviota siitä, kuinka moni kotihoidontukea saaneista äideistä on ollut tukiaikana poissa työelämästä, ja täten oikeutettu eläkekarttumaan lapsenhoitoajalta, on rekisteritietojen pohjalta vaikea tehdä. Kotihoidontuen perusosa eli hoitoraha maksetaan pelkästään lapsiluvun ja lasten iän perusteella sillä edellytyksellä, että lapset eivät ole kunnallisessa päivähoidossa. Hoitolisää sen sijaan maksetaan vain yhdestä lapsesta ja se on tulosidonnainen. Esimerkiksi vuonna 2002 nelihenkinen kahden aikuisen ja kahden lapsen kotitalous sai ansaita 1 700 euroa kuukaudessa ennen kuin hoitolisän määrää pienennettiin. Hoitolisän saanti lakkasi kokonaan 3 829 euron tuloilla. Miesten keskipalkka kuntasektorilla oli vuonna 2002 noin 2 300 ja yksityisellä sektorilla noin 2 400 euroa. Näin ollen hoitolisä katoaa kokonaan vasta, jos äidin tulot ylittävät 1 400–1 500 euroa kuukaudessa. Hoitolisää on siis mahdollista saada, vaikka äiti olisi joko osa-aikatyössä tai jopa pienipalkkaisessa kokopäivätyössä, joten hoitolisän saaminen ei välttämättä sulje pois mahdollisuutta olla ansiotyössä.

Koska kotihoidontuen käyttö on yleistä (ks. edellä kappale 4.2.2, erityisesti taulukot 4.6 ja 4.7), uuden valtion varoista maksettavan eläkekarttuman piiriin tulee edellä esitettyjen arvioiden mukaan suuri joukko pienten lasten äitejä, jotka eivät aikaisemmin ole olleet oikeutettuja eläkkeeseen. Vaikuttavuusaineiston perusteella 1-vuotiaiden äideistä lähes 80 prosenttia ja 2-vuotiaiden äideistäkin yli 60 prosenttia sai vuoden aikana kotihoidontukea. Näistä äideistä yli puolet (55 prosenttia) on ilman ansiotuloja, joten he tulevat saamaan eläkekarttuman koko vuodelta perustuen laskennalliseen tuloon (12x523,61€). Näillä äideillä yhdestä kotihoidontuki-vuodesta ansaittu eläke on 7,85 euroa kuukaudessa.

Kotihoidontuen yhteiskestosta kunkin henkilön koko elinkaarella on mahdotonta tehdä päätelmiä edes vaikuttavuusaineiston täydennetyn version avulla, sillä tarkennettuja kotihoidontukitietoja ei ole aineistossa kuin vuosille 1995–1999. Esimerkinomaisesti edellä mainittiin vuonna 1995 lapsen saaneet äidit, joista kolmannes ei ollut ollenkaan ansiotyössä ennen sitä vuotta, jolloin lapsi täyttää kaksi ja viidennes ei ollut ansiotyössä ennen sitä vuotta, jolloin lapsi täyttää kolme. Näille äideille eläkeuudistuksesta on hyötyä. Kelan rekistereistä saadun kotihoidontukikuukausien jakauman perusteella voitiin sanoa, että lyhyitä alle puolen vuoden mittaisia kotihoidontukijaksoja oli vuonna 2001 kotihoidontukijakson aloittaneista hieman vajaa neljännes kaikista jaksoista. Yli kaksi vuotta tukea saaneita oli 37 prosenttia kaikista tukea saaneista (ks. taulukko 4.8 edellä).

Yksi kokonainen vuosi kotona kotihoidontuella tuottaa äidille siis tulevaa eläkettä 7,85 euroa kuukaudessa. Tätä voidaan verrata esimerkiksi 25–34-vuotiaiden naisten vuoden 2003 keskiansioista saatavaan tulevaan eläkkeeseen. Jos oletetaan, että äiti olisi kotihoidontukijakson sijaan kokopäivätyössä koko vuoden, hän ansaitsisi keskimäärin valtiolla 25 000, kunnan palveluksessa 23 500 ja yksityisellä sektorilla 26 400 vuodessa (vuoden 2003 tuloja). Näistä tuloista karttuva eläke olisi noin 29–33 euroa kuukaudessa eli noin 3½–4 –kertainen kotihoidontuesta saatavaan etuuteen verrattuna. Kotihoidontuesta saatavalla eläkkeellä tuskin on suurta merkitystä äitien käyttäytymiseen työmarkkinoilla, sillä tuesta aikanaan saatava eläke on pieni. Työmarkkinanäkökulmasta pieni negatiivinen insentiivivaikutus tuella on, sillä lyhyttä ja täten pienituloista (alle 523,61 euroa kuukaudessa) osa-aikatyötä ei kotihoidontukeen oikeutetun henkilön kannata ottaa vastaan. Tämä ongelma on kuitenkin vähäinen.

Kotihoidontukea saaneista äideistä vajaalle puolelle (45 prosenttia) on vaikea arvioida, mikä heidän tuleva eläkekarttumansa tulee olemaan.⁵⁶ Lähes joka kymmenes etuutta saanut äiti on saanut 1990-luvun lopun vuosina kotihoidontukea ja palkkaa samanaikaisesti, joten heitä eläkeuudistus ei lähtökohtaisesti kosketa (ks. kappale 4.2.2 edellä sekä liite 4). Lopulle noin 35 prosentille kotihoidontukikuukausien ja työkuukausien perusteella ei voida varmasti sanoa, kuinka suurelta osin he tulevat kotihoidontuesta myönnettävän eläkekarttuman piiriin.

Kotihoidontuen käyttö on ollut 1990-luvun lopulla yleistä, mutta voidaan näiden lukujen valossa esittää näkemyksiä tuen käytöstä ja siitä saatavasta eläkekarttumasta myös tulevaisuudessa? Kelan Tilastollisen vuosikirjan mukaan vuosina 1993–2002 tukeen oikeutetuista lapsista ikäryhmässä 9 kuukautta – 2 vuotta vuoden lopussa tukea oli saanut enimmillään noin 70 prosenttia vuonna 1993 eli aivan syvimmän laman pohjalta. Osuus laski noin 10 prosenttiyksikköä vuosikymmenen puolivälissä ja tasaantui tämän jälkeen tälle uudelle, noin 60 prosentin tasolle. Osuuden lasku lienee suurimmaksi osaksi seurausta lakimuutoksista (mm. tuen saatavuuteen tehdyistä rajoituksista, ks. Takala, 2000), sillä naisten työttömyysaste kasvoi vielä vuoteen 1995 saakka. Tämän olisi päinvastoin voinut olettaa lisäävän kotihoidontuen käyttöä.

Jos oletetaan, että nuorten naisten asema työmarkkinoilla paranee suurten ikäluokkien eläköitymisen myötä, niin tällöin äitien vaihtoehtokustannus kotihoidontukiaikana (menetetty tulo) kasvaa. Tämän voi olettaa vähentävän kotihoidontuen käyttöä. Parantuva työmarkkina-asema voi vaikuttaa myös toiseen suuntaan. Mikäli työsuhteisiin liittyvä epävarmuus vähenee, kotihoidontuen käyttö väliaikaisena työmarkkinoilta poistumisena saattaa jopa lisääntyä.

Kotihoidontuen vaikutusta tulevaan eläkkeeseen tulisi arvioida tässä esitettyä kokonaisvaltaisemmin. Edellähän on useaan otteeseen todettu, että tukijaksot ovat yleisiä, osa sangen pitkiä, ja osalla kotihoidontukea saavista äideistä ei ole etuusaikana voimassa olevaa työsuhdetta, johon palata. Näistä lähtökohdista ajatellen ainakin pitkä kotihoidontukijakso il-

56 Tämä luku perustuu siis kappaleessa 4.2.2 ja liitteessä 4 esiteltyihin laskelmiin, joiden mukaan 55 prosenttia äideistä on kokonaan poissa työelämästä kotihoidontukikaudella. Loput eli 45 prosenttia äideistä on joko kokonaan tai osittain työelämässä sen vuoden aikana, jolloin he saavat kotihoidontukea. Näitä osuuksia on yritetty arvioida tulojen suuruuden perusteella kappaleessa 4.2.2.

man taustalla olevaa pysyvää työsuhdetta vaikeuttaa tukea käyttäneen äidin siirtymistä työmarkkinoille. Näin ollen kotihoidontukijakso vaikuttaa mahdollisesti tulevaan eläkekarttumaan myös heikentämällä tukijakson jälkeisiä työllistymismahdollisuuksia ja/tai vaikuttamalla mahdollisesti negatiivisesti myös tulevaan palkkaan. Näiden vaikutusten tarkastelu on kuitenkin monimutkainen empiirinen kysymys, joka vaatii oman tutkimuksensa. Tässä yhteydessä näihin kysymyksiin ei ole mahdollista mennä.

5.6 Työttömien eläkekarttuma

Työttömyysajalta karttuu vuoden 2005 eläkeuudistuksen jälkeen eläkettä vain silloin, kun henkilölle maksetaan työttömyysajalta ansiosidonnaista työttömyyspäivärahaa. Työttömyysajalta karttuva eläke lasketaan ansiosidonnaisen työttömyyspäivärahan etuusansion (ts. päivärahan perusteena olevan ansion) perusteella. Ansiosidonnaisen työttömyys- ja vuorotteluvaapaakorvauksen kohdalla eläkettä kartuttavana otetaan huomioon 75 prosenttia etuusansiosta.

Vain harvat nuorista henkilöistä tulevat saamaan työttömyysajaltaan eläkettä, sillä ansiosidonnainen työttömyysturva on nuorten keskuudessa harvinainen (ks. taulukko 4.11. edellä). Lisäksi nuorten työttömyysjaksot ovat keskimäärin lyhyitä, joten tulevaan eläkkeeseen työttömyydellä on pieni vaikutus. Tarkkoja arvioita työttömyysajalta karttuvasta eläkkeestä ei voida tämän aineiston perustella tehdä, sillä ansiosidonnaisen työttömyysturva joudutaan arvioimaan eri lähteistä saatavista tiedoista. Lisäksi päivärahan suuruuden arvioiminen on mahdotonta vuosiaineistosta, johon ei sisälly tietoa päivärahauden kestosta. Myös vaihtelut työttömyyden todennäköisyydessä ovat suuria nimenomaan nuorten keskuudessa, joten 1990-luvun lopun tilanteen perusteella ei välttämättä voida tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä nuorten työttömyyden todennäköisyydestä tulevaisuudessa. Jos esimerkiksi oletetaan, että nuorisotyöttömyys alenee jatkossa, vaikutus eläkekarttumaan on ristiriitainen. Tällöin nuorille ei tule samassa määrin työttömyysjaksoja, jolloin työttömyyden aikainen eläkekarttuma luonnollisesti vähenee ja työtuloista saatava eläke kasvaa. Työmarkkinatilanteen kohentuminen johtaa kuitenkin siihen, että yhä useampi täyttää työssäoloehdon ja pääsee näin ansiosidonnaisen työttömyysturvan piiriin. Eläkekarttumaan tällä muutoksella on lisäävä vaikutus. Näiden muutosten todennäköisyyttä ja vaikutuksia ei voida lähteä arvioimaan tarkasti.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksessa on kuvattu nuorten asemaa tulojen ja toimeentulon näkökulmasta. Raportissa on ensin luotu kokonaiskuva kaikkien nuorten tuloista ja taloudellisesta asemasta. Tämän jälkeen on siirrytty tarkastelemaan tiettyjen erityisryhmien asemaa (opiskelijat, lapsiperheet, työttömät). Lopuksi tutkimuksessa kerättyä tietoa on hyödynnetty vuoden 2005 eläkeuudistuksen vaikutusten arviointiin.

Ansiotuloilla on keskeinen rooli myös nuorten tulorakenteessa

Nuorten asema yhteiskunnassa on hyvin heterogeeninen. Nuorten taloudelliseen asemaan vaikuttavat keskeisesti henkilön ikä, työmarkkina-asema sekä perheasema. Nuorten keskeinen toimeentulon lähde on ansiotyö, vaikka hyvin ongelmakeskeisestä nuoria koskevasta julkisesta keskustelusta ja tutkimuskirjallisuudesta välittyikin usein hyvin toisenlainen kuva. Alle 20-vuotiailla pääasiallinen toiminta on yleensä opiskelu, mutta jo heti 18 ikävuoden jälkeen opiskelijoiden osuus laskee merkittävästi lukion ja toisen asteen ammatillisen koulutuksen päättyessä. Puolet nuorista siirtyy työmarkkinoille 22-vuoden ikään mennessä. Tämän ikärajan jälkeen työllisten ja perhe-etuudella olevien määrä alkaa nopeasti kasvaa. Palkkatulojen merkitys tulonlähteenä kasvaa iän myötä kun yhä useampi työllistyy ja opiskelijoidenkin palkkatulot kasvavat: 20-vuotiaat ansaitsivat keskimäärin vuonna 1999 noin 4 500 euroa, 25-vuotiaat lähes kolme kertaa ja 30-vuotiaat lähes neljä kertaa enemmän. Ansiotulojen osuus oman kotitalouden muodostaneiden kohdalla oli 20-vuotiailla 40 prosenttia, 25-vuotiailla 60 ja 30-vuotiailla 70 prosenttia henkilökohtaisista bruttotuloista.

Tutkimuksessa on käytetty työssäkäyntitilastoon perustuvaa pitkitäisaineistoa. Tämän ns. vaikuttavuusaineiston avulla on mahdollista tarkastella myös yksilön toimeentulon riskejä. Nuoret jätetään usein toimeentulotarkasteluiden ulkopuolelle, koska nuoret mielletään opiskelijoiksi. Opiskelijan pienituloisuuden puolestaan katsotaan olevan vapaaehtoista, mikä sopii huonosti köyhyyden määritelmiin. Koska kaikki nuoret eivät suinkaan ole opiskelijoita ja opiskelijoiden aseman tarkastelulla on viime-

aikaisten keskustelujen valossa sijaa, tässä tutkimuksessa on pyritty valaisemaan nuorten asemaa tulonjaossa. Nuorten kohdalla tuloköyhyyden mittaamiseen liittyy kuitenkin vaikuttavuusaineistossa ongelma. Aineisto on yksilöaineisto, jossa käytettävissä olevat tulot voidaan määritellä vain niille nuorille, jotka ovat muodostaneet oman kotitalouden, ts. muuttaneet pois vanhempiansa kotitaloudesta ja perustaneet oman, yhden tai useamman hengen kotitalouden. Noin puolet nuorista on muuttanut pois vanhempiansa taloudesta 20 vuoden iässä ja 25-vuotiaina jo 80 prosenttia. Tämä rajoite on hyvä pitää mielessä köyhyyttä kuvaavia tuloksia tulkittaessa. Tuloköyhyyden rajana on tässä tutkimuksessa pidetty 50 prosenttia keskitulosta (ns. ekvivalenttitulon mediaanista).

Nuorten köyhyys kasvussa

Suhteellinen tuloköyhyys lisääntyi 1990-luvun lopun vuosina ja erityisesti se lisääntyi nuorten keskuudessa. Köyhyys lisääntyi eniten perhe-etuudella olevien (vanhempainvapaalla ja kotihoidontuella olevat), työttömien ja opiskelijoiden keskuudessa. Perheaseman mukaan tarkasteltuna silmiinpistävää on kahden elättäjän lapsiperheiden ja nuorten yksinhuoltajaäitien kaksinkertaistunut köyhyysriski vuosien 1995–1999 aikana. Kahden elättäjän lapsiperheillä köyhyysaste on muutoksenkin jälkeen verraten matala, mutta yksinhuoltajaäideillä huolestuttavaa on erityisesti köyhien suuri osuus: vuosikymmenen lopulla joka neljäs 18–32-vuotias yksinhuoltaja oli köyhä. Myös yksinasuvien köyhyysriski on korkea ja hieman kasvanut, mikä kuvastaa lähinnä opiskelijoiden kasvanutta köyhyysriskiä. Sekä opiskelijoiden että yksinasuvien kohdalla on syytä pitää mielessä mahdollisuus, että kotipaikkalain muutos on voinut vaikuttaa havaittavaan kehitykseen vuosien 1995–1999 välillä. Tällöin osa todetusta muutoksesta selittyisi laskennallisilla syillä.

Nuorten kohdalla köyhyyden kasvu tapahtui aikana, jolloin nuorten työllisyystilanne parani merkittävästi. Samanaikaisesti köyhyys kohdentui nuorten keskuudessa kotitalouksiin, jossa nuoren pääasiallinen toiminta on opiskelija, perhe-etuudella olija tai työtön, mikä viittaa tulonsiirtojen rooliin kehityksessä. Niissä nuorten ryhmissä, joissa köyhien osuudet kasvoivat, tulonsiirrot muodostavat merkittävän tulonlähteen. Nuoriin kohdistuivat useat etuuksien tason laskut joko suorien tukileikkausten, indeksikorotusten poistamisen tai tason jäädyttämisen kautta (opintotuki, vähimmäismääräinen äitiyspäiväraha, kotihoidontuen perusosa, lapsilisä). Myös tuen

saatavuutta heikennettiin esimerkiksi työttömyysturvassa muuttamalla tuen ehtoja.

Opiskelijoiden työssäkäynti on hyvin yleistä

Opiskelijoiden taloudellista asemaa kuvattaessa esille nousee hyvin yleinen työssäkäynti erityisesti ammattikorkeakoulu- ja yliopisto-opiskelijoilla. Opiskelijoiden ansiotulot ovat kuitenkin hyvin suoraviivaisesti yhteydessä henkilön ikään: eri koulutusasteilla opiskelijoiden keskimääräiset vuositulot ovat yksivuotisikäryhmittäin tarkasteltuna 25-vuoden ikään saakka suhteellisen lähellä toisiaan. Vasta yli 25-vuotiailla opiskeluaikaiset tulot vaihtelevat merkittävästi koulutustason mukaan. Tässä ikäryhmässä aikaisempi työkokemus ja se, että kolmanneksella opiskelijoista on takana aikaisempi tutkinto (alempi tai samantasoinen kuin nyt suoritettava), nostavat ansiotasoa merkittävästi. Vuosina 1995–1999 yliopisto-opiskelijalla oli keskimäärin vuodessa kuusi työkuukautta, ammattikorkeakouluopiskelijalla viisi, toisen asteen ammatilliseen tutkintoon opiskelevilla kolme ja lukiolaisilla yksi kuukausi. Eläkelaskelmia varten tehdyistä arvioista havaitaan, että vuonna 2000 valmistuneiden opiskelijoiden keskimääräinen kuukausipalkka opiskeluajalta oli yliopisto-opiskelijalla vuoden 2003 rahassa 1 600 euroa, ammattikorkeakoulututkinnon suorittajilla 1 300 euroa ja toisen asteen ammatillista tutkintoa tekeillä noin 1 200 euroa. Ansiotyöstä saatavat tulot ovat siis merkittävä osa opiskelevan nuoren bruttotuloista.

Noin joka viides opiskelija oli köyhä vuonna 1995 ja osuus kasvoi vuosikymmenen loppua kohden noin 30 prosenttiin kun köyhyysmittana käytetään 50 prosenttia ekvivalenttitulon mediaanista. Opiskelijoiden kohdalla on syytä pitää mielessä, että tarkastelut koskevat vain oman kotitalouden muodostaneita nuoria ja kotipaikkalain muutos vuonna 1994 on saattanut vaikuttaa siihen, miten köyhien osuus on muuttunut tässä ryhmässä. Opiskelijat ovat heterogeeninen joukko, jossa eri-ikäisillä, eri koulutusasteilla ja erilaisissa perhe-asemassa olevilla on hyvin erilainen köyhyysriski. Yhteenvetona voidaan siis sanoa, että oman kotitalouden muodostaneet opiskelevat nuoret eivät suinkaan aina ole köyhiä. Ammattikorkeakoulu- ja yliopisto-opiskelijoista – joista selkeä enemmistö on muodostanut oman kotitalouden – joka viides jäi vuosikymmenen lopulla köyhyysrajan alapuolelle. Yleinen työssäkäynti yhdessä opintorahan ja asumistuen kanssa nostaa useimmat opiskelijat köyhyysrajan yläpuolelle. Köyhyystarkasteluissa ei opiskelijoiden tuloihin ole laskettu opintolainaa eikä vanhemmilta saatuja tulonsiirtoja.

Nuorten lapsiperheiden asema heikentynyt

Nuorten lapsiperheiden asema heikkeni 1990-luvun lopulla. Vanhempainetuksilla olevat äidit olivat aiempaa useammin vähimmäismääräisen äitiyspäivärahan varassa johtuen sekä nuorten naisten heikentyneestä työllisyystilanteesta että tietyistä laskennallisista muutoksista päivärahasa. Kaikista 18–37-vuotiaista äideistä joka neljäs sai vähimmäispäivärahaa. Vähimmäismääräisen äitiyspäivärahan reaalihintainen taso laski tarkasteluperiodilla 28 prosenttia, mikä on todella merkittävä heikennys tämän pienituloisen ryhmän tulotasoon. Alhaisimpien vanhempainpäivärahojen saajien köyhyysriski ja todennäköisyys saada toimeentulotukea ovat merkittävästi korkeammat kuin ansiosidonnaista äitiyspäivärahaa saaneilla. Vähimmäispäivärahan tasoa ja määräytymisperusteita on korjattu 2000-luvun alkuvuosina, ja tullaan korjaamaan myös vuoden 2005 alussa. Näiden muutosten seurauksena päiväraha nousee kymmenen vuotta aiemmin vallinneelle tasolle ja osa äideistä siirtyy pois vähimmäispäivärahan piiristä. Vähimmäispäivärahaa saavien äitien osuus saattaa laskea myös, mikäli nuorten naisten asema työmarkkinoilla paranee työvoiman kysynnän kasvaessa suurten ikäluokkien siirtyessä eläkkeelle.

Äideille maksettavien ansiosidonnaisten äitiys- ja vanhempainpäivärahojen vaikuttavuusaineiston perusteella saatu laskennallinen bruttokorvausaste on noin 68 prosenttia. Todellisen nettokorvausasteen taso käytettävissä olevan tulon näkökulmasta on kuitenkin merkittävästi tätä korkeampi, sillä todellisen korvausasteen laskemisessa tulisi ottaa huomioon mm. äitiyspäivärahakauden alussa noin kolmannekselle äideistä maksettava palkkatulo, verotus, mahdollinen kotihoidontuki ja vähimmäispäivärahaa saavien korkeat korvausasteet.

Kotihoidontukea käytetään yleisesti

Vanhempainrahakauden jälkeen perheen on mahdollista saada kotihoidontukea kunnes lapsi on kolmivuotias, mikäli lasta ei hoideta kunnallisessa päivähoidossa. Kotihoidontukeen ei liity muita ehtoja, eikä tuella itsellään ole varsinaista työmarkkinakytköstä. Työsuhteessa oleville työsopimuslaki määrittelee ne ehdot, joiden mukaan kotihoidontukea saava henkilö voi olla hoitovapaalla. Kotihoidontuen käyttö on todella yleistä. Vaikuttavuusaineiston mukaan vain joka seitsemännestä lapsesta ei ole makset-

tu kotihoidontukea jossain vaiheessa ennen kolmatta ikävuotta. Samaa ilmiötä voidaan kuvata myös tarkastelemalla 1- ja 2-vuotiaista maksettavaa tukea: yksivuotiaista 80 prosenttia ja kaksivuotiaistakin yli 60 prosenttia on saanut tukea tarkasteluvuoden aikana vuosina 1996–1999. Tuen käyttö ei vaikuta sittemmin vähentyneen, sillä Kelan rekisteritietojen mukaan vanhempainrahakausista lähes 80 prosenttia päättyi vuonna 2001 kotihoidontuella. Lisäksi merkittävä osa tukijaksoista on pitkiä. Alle puolen vuoden mittaisia on tukijaksoista noin 22 prosenttia ja yli kahden vuoden pituisia 37 prosenttia. Koska tuen käyttäjä on yleensä äiti, kotihoidontuella on vaikutusta synnytysikäisten naisten työllisyysasteeseen. Esimerkiksi 30–34-vuotiaiden naisten työllisyysaste on 13 %–yksikköä alhaisempi kuin saman ikäryhmän miesten.

Koska kotihoidontuella ei ole varsinaista työmarkkinakytköstä, siihen ovat oikeutettuja myös ne vanhemmat, joilla ei ole voimassa olevaa työsuhdetta. Vaikuttavuusaineiston perusteella (tai minkään muunkaan virallisen aineiston perusteella) näiden äitien osuutta ei voida tarkkaan päätellä. Aineisto antaa kuitenkin viitteen siitä, että osa äideistä on siirtynyt ensin äitiyslomalle ja sittemmin kotihoidontuella työttömyydestä, opiskelusta tai aikaisemmalta perhe-etuudelta. Jos näiden äitien tukijaksot ovat pitkiä ja tukijaksot painottuvat vähiten koulutusta saaneiden ryhmään, kotihoidontukiaika voi kasvattaa tulevan työttömyyden riskiä. Pitkällä tukijaksolla voi olla negatiivinen vaikutus myös henkilön tuleviin ansioihin.

Nuorten eläketurvaan parannuksia

Vuoden 2005 eläkeuudistuksen keskeiset nuoria koskevat uudistukset ovat eläkkeen karttumisiän lasku viidellä vuodella 23 vuodesta 18 ikävuoteen, eläkkeen karttuminen tutkinnon perusteella sekä muutokset eläkkeen karttumiseen vanhempainrahakausilta ja kotihoidontukijaksoilta.

Alle 23-vuotiaana ansaitun palkkatulon merkitys pieni

Eläkkeen karttumisiän laskulla 18 ikävuoteen on verraten vähäinen merkitys ansaitun tulevan eläkkeen määrään. Tähän on useita syitä. Ensinnäkin hyvin harvalukuinen joukko nuoria on tuolloin työelämässä. Opiskelijoiden osuus väestöstä laskee kyllä voimakkaasti ikävuosina 18–22, mutta kai-

ken kaikkiaan hyvin merkittävällä osalla nuoria pääasiallinen toiminta on vielä muu kuin työllisyys. Opiskelun lisäksi työllisyysastetta laskevat varusmiespalvelus, muita ikäryhmiä selvästi korkeampi työttömyyden todennäköisyys sekä erilaiset jatkokoulutuspaikan saantiin liittyvät sekä tarkoitukselliset (ns. välivuosi) että itsestä riippumattomat viivästymiset. Orastava työllisyys on lisäksi hyvin suhdanneherkkää, joten erot eri ikäkohorttien välillä työuran alussa ansaitussa eläkekarttumassa voivat olla suuria. Työllisenäkin 18–22-vuotiaiden ansiotulot jäävät yleensä vähäisiksi johtuen mm. sopivan koulutuksen ja työkokemuksen puutteesta sekä työsuhteiden osa- ja määräaikaaisuudesta (mm. opiskelun vuoksi). Tutkimuksessa hyödynnetyn vaikuttavuusaineiston perusteella kokonaan ilman työtuloja vuosina 1995–1999 oli joka kolmas 18-vuotias ja vielä joka viides 22-vuotias. Keskimääräinen eläke viiden vuoden ansioista on ikävuosina 18–22 oli koko ikäryhmälle laskettuna noin 26 euroa kuukaudessa. Jos laskelmissa huomioidaan vain ne, joilla on palkkatuloa kaikilta vuosilta, keskimääräinen eläke on 10 euroa suurempi eli 36 euroa kuukaudessa.

Yliopisto-opiskelijalle enemmän eläkettä opiskeluaikaisesta ansiotulosta kuin tutkinnosta

Opiskeluajalta karttuu vuoden 2005 eläkeuudistuksen jälkeen eläkettä sekä puhtaasti laskennallisin perustein suoritettun tutkinnon perusteella että mahdollisesta opiskeluaikaisesta ansiotyöstä. Opiskeluajalta kertyvä eläkekarttuma perustuu erillislakiin, jossa määritellään ne puitteet, joilla valtion varoista maksetaan eläkettä yli 18-vuotiaana tapahtuvasta tutkintoon johtavasta opiskelusta. Koska opiskeluaikainen työssäkäynti on Suomessa sangen yleistä, tulevat opiskelijat saamaan opiskeluajaltaan verraten hyvän kokonaiseläkekarttuman.

Karttuman ansiotulosta saatava osuus vaihtelee suuresti eri koulutusasteilla, sillä ammatillisen toisen asteen tutkinnon suorittajat ovat keskimäärin huomattavasti nuorempia, heidän työnsaantimahdollisuutensa ovat merkittävästi heikommät ja palkkansa alhaisempi kuin keskimääräisellä korkeakouluopiskelijalla. Yliopisto-opiskelijan vuosiansiot ovat keskimäärin lähes kaksinkertaiset ja ammattikorkeakouluopiskelijan vuositulot puolitoistakertaiset toisen asteen ammatillista tutkintoa suorittavan henkilön ansiotuloihin nähden. Toisen asteen ammatillisen tutkinnon suorittaneet saavat keskimäärin vähemmän eläkettä opiskeluaikaisista ansiotuloista kuin mitä he tulevat saamaan yli 18-vuotiaana suoritettusta tutkinnos-

taan. Ammattikorkeakoulusta valmistuneet saanevat saman verran kumppaakin opiskeluaikaista eläkekattumaa. Yliopisto-opiskelijoilla puolestaan opiskeluaikaiset ansiotulot ovat niin merkittävä tulonlähde, että heillä tutkintoon liittyvä laskennallinen eläkekattuma on vähäisempi kuin opiskeluaikaisen ansiotulon eläkekattuma.

Opiskeluajalta saatavan eläkekattuman suuruusluokkaa voidaan hahmottaa vertaamalla sitä opiskelulle vaihtoehtoiisiin työmarkkinatiloihin. Vuoden 2005 eläkeuudistuksen jälkeen opiskelijan yhdestä opiskeluvuodesta saama kokonaiseläkekattuma (laskennallinen ja ansiotulosta saatava yhteensä) vastaa noin 55–65 prosenttia pysyvässä kokoaikatyössä olevan nuoren eläkekattumasta. Koska keskimääräisen nuoren todellinen opiskelun vaihtoehto ei useinkaan ole pysyvä kokopäivätyö, edellä esitetyjä lukuja voidaan pitää lähinnä alimpina arvioina kattumien suhteesta. Toinen, realistisempi arvio saadaan laskemalla vaikuttavuusaineistosta kaikkien ei-opiskelevien, mutta jossain vaiheessa vuotta palkallisten nuorten eläkekattuma, ja vertaamalla opiskelijan kokonaiseläkekattumaa näin saatuun eläkekattumaan. Näin arvioituna uudistuksen jälkeinen opiskeluaikainen eläkekattuma on jo sangen lähellä keskimääräisen ei-opiskelevan nuoren eläkekattumaa, sillä opiskelijan keskimääräinen kokonaiseläkekattuma on kaikilla koulutusasteilla yli 90 prosenttia vastaavan ikäryhmän ei-opiskelevien nuorten eläkekattumasta.

Suoritetusta tutkinnosta saatava etuus vastaa palkansaajan keskimääräistä vuotuista kattumaa

Toinen tapa hahmottaa eläkeuudistuksen merkitystä opiskelijoiden näkökulmasta on verrata puhtaasti tutkinnosta saatavan laskennallisen eläkekattuman suuruutta keskimääräisen palkansaajan (ei pelkästään nuorten) vuotuisen eläkekattumaan. Puhtaasti tutkinnon perusteella saatava laskennallinen eläkekattuma vastaa toisen asteen ammatillisen tutkinnon ja yliopiston kandidaattitutkinnon loppuun suorittaneilla noin kahdeksaa ansiotyökuukautta keskimääräisen suomalaisen palkalla. Ammattikorkeakoulusta valmistuneille tutkinnosta saatava eläkekattuma vastaa keskimääräisen suomalaisen vuoden ansiotyötä ja maisteritutkinto hieman yli vuoden ansiotyötä vastaavaa summaa.

Tässä esitettyihin laskelmiin opiskeluaikaisesta eläkekattumasta tulee suhtautua varauksella ja ne ovat lähinnä suuntaa antavia. Opiskelijoiden ansiotyöhön osallistuminen on hyvin suhdanneherkkää. Tätä on pyrit-

ty laskelmissa ottamaan huomioon tarkastelemalla opiskelijoiden työllisyyden kannalta sekä hyviä että vaikeita aikoja. Lisäksi useiden tutkintojen vaikutusta ei ole pyritty arvioimaan. Varsinkin 1990-luvulla perättäisiä tutkintoja tehtiin runsaasti, eikä vielä ole näyttöä siitä, tuleeko tutkintojen määrä muuttumaan. Työllisyysasteen nostamisen yhteydessä on lisäksi asetettu useita tavoitteita opiskeluaikojen lyhentämiseksi, joista osa onnistuessaan saattaisivat rajoittaa opiskeluaikaista työssäkäyntiä ja täten pienentää opiskelun aikaista kokonaiseläkekattumaa.

Vähimmäispäivärahaa vanhempainrahakaudelta saavat hyötävät uudistuksesta

Keskeisiin sosiaaliturvaetuusaikoja koskeviin muutoksiin kuuluvat lapsen syntymään liittyvät äitiys-, isyys- ja vanhempainpäivärahakaudet sekä alle kolmivuotiaan lapsen kotona tapahtuva hoito. Äitiys-, isyys ja vanhempainpäivärahojen kohdalla eläkekattuma lasketaan päivärahan perustana olevan ansion perusteella. Eläkeuudistus on selkeä parannus nykyiseen eläkejärjestelmään verrattuna niiden äitien kohdalla, jotka saavat joko vähimmäismääräistä päivärahaa tai pientä ansiosidonnaista päivärahaa. Vähimmäispäivärahansaajat tulevat tämän uudistuksen myötä uutena ryhmänä eläkekattuman piiriin. Heillä eläkekattuman perusteena on sama laskennallinen tulo kuin mm. opiskelijoilla. Myös pienimpiä päivärahoja koskeva eläkekattuma lasketaan perustuen tähän samaan laskennalliseen tuloon. Päivärahoja saavista äideistä noin 30 prosenttia kuuluu siis uudistuksen hyötyjiin eläkeuudistuksen takaaman minimieläkekattuman johdosta. Lisäksi ns. vuoden säännön poistuessa eläkekattuman piiriin tulee myös niitä äitejä, joiden palkaton vapaa kestää yhtäjaksoisesti yli vuoden. Ts. esimerkiksi ne äidit, jotka siirtyvät vanhempainrahakauden jälkeen kotihoidontuelle ja ovat yli vuoden mittaisella palkattomalla jaksolla, saavat uusien sääntöjen perusteella eläkekattuman koko ajanjaksolta. Eläkettä karttuu ansioperusteisesti kuitenkin vain vanhempainpäivärahakauden loppuun asti.

Eläkekattuman suuruus yksilön kohdalla riippuu luonnollisesti tulotason lisäksi lasten lukumäärästä ja lastenhoidon ajoittumisesta. Päivärahan perusteena olevat ansiot ja täten päivärahakaudelta saatava eläkekattuma kasvavat äidin iän ja koulutuksen myötä. Minimieläkekattuman tuominen vanhempainrahakauteen hyödyttää siis pääasiassa nuoria ja vähän koulutettuja äitejä. Ns. vuoden säännön poistuminen saattaa kui-

tenkin tuoda suurimman eläkehyödyn niille ansiosidonnaiseen päivärahaan oikeutetuille, aikaisemmin eläketurvassa lähinnä väliinputoajan asemaan joutuneille äideille, joiden yhtäjaksoinen palkaton jakso kestää yli vuoden. Nykysäännösten mukaan eläkkeen karttuminen päättyy heillä viimeiseen palkanmaksupäivään.

Yli puolelle kotihoidontukea käyttävistä karttuu eläkettä

Kotihoidontukiajalta karttuu jatkossa eläkettä, mikäli tuen saaja hoitaa itse lasta eikä ole tukiaikana ansiotyössä. Kotihoidontukijaksojen kokonaisvaikutuksesta yksilön eläkkeeseen on vaikea antaa tarkkaa arviota. Tässä tutkimuksissa havaittiin, että kotihoidontuen käyttö on hyvin yleistä. Tämän perusteella eläkekarttuman piiriin tulee suuri joukko lasten äitejä, jotka eivät aikaisemmin ole olleet oikeutettuja eläkkeeseen tältä ajalta. Kotihoidontuki sinällään ei kuitenkaan edellytä sitä, että henkilö on tukiaikana poissa ansiotyöstä, joten kaikille tukea saaneille ei tule kotihoidontuen perusteella eläkekarttumaa. Vaikuttavuusaineistoon perustuvan arvion mukaan 55 prosenttia 1- ja 2-vuotiaiden äideistä tulee saamaan jokaiselta vuoden pituiselta kotihoidontukijaksolta eläkekarttuman, jonka vaikutus tulevaan kuukausieläkkeeseen on hieman alle kahdeksan euroa kuukaudessa. Tämä on noin neljäsosa siitä, mihin synnytysikäisten naisten keskimääräinen vuosiansio oikeuttaa.

Lähes puolelle (45 prosentille) kotihoidontukea saaneista on vuositietojen perusteella mahdotonta sanoa sitä, missä määrin he tulevat saamaan eläkekarttumaa. Ansiotulon suuruuden perusteella tehdyt laskelmat viittaavat siihen, että ainakin 10 prosenttia äideistä on sellaisia, joille eläkekarttuma on epätodennäköinen. Lopuille noin kolmannekselle kaikista tuen saajista tukikuukausien ja täten myös eläkekarttuman merkitystä on mahdotonta arvioida, koska vuosiaineistosta ei saada tarkkaan selville, missä määrin työssäkäynti ja tukikuukaudet ovat samanaikaisia. Yksilötasolla kokonaiseläkekarttumaan vaikuttaa myös jaksojen yhteenlaskettu kokonaispituus. Vuonna 2001 äideiksi tulleista ja kotihoidontukea saaneista noin neljännes on saanut tukea alle puoli vuotta, ja yli kaksi vuotta kestäviä jaksoja on lähes 40 prosenttia kotihoidontukijaksoista. Lasten lukumäärä vaikuttaa jaksojen kokonaiskestoon ja tätä kautta eläkekarttumaan.

Nuorten työttömyysajoilta kertyy harvoin eläkettä

Nuorten työttömyyden aikaista eläketurvaa ei ole lähdetty tässä tutkimuksessa tarkkaan arvioimaan, mutta on oletettavaa, että nuorena saadulla työttömyysturvalla tulee olemaan sangen vähäinen merkitys eläkekarttumassa. Työttömyyteen liittyvän eläkekarttuman määrään yksilötasolla vaikuttavat mm. työttömyyden todennäköisyys, työttömyyden kesto ja työttömyyden aikana saatavan työttömyysturvaetuuden laji. Suhdannetilanne vaikuttaa hyvin voimakkaasti juuri nuorten ikäluokkien todennäköisyyteen ajautua työttömäksi, joten työttömyyden todennäköisyydessä on eri ikäkohorteilla suuria vaihteluja. Nuorten työttömyysjaksot ovat verraten lyhyitä aikuisväestöön verrattuna, joten työttömyysturvalla ei tule olemaan suurta merkitystä eläkekarttumassa. Koska työttömyysturvaetuuksista vain ansiosidonnaisen työttömyysturva kartuttaa tulevaa eläkettä, nuorten työttömien on vaikea päästä työttömyysaikanaan eläkekarttuman piiriin. Peruspäiväraha ja nuorille tyypillisin työmarkkinatuki eivät oikeuta eläkekarttumaan. Nuorten todennäköisyys saada ylipäätään mitään työttömyysturvaa heikkeni 1990-luvun puolivälin jälkeen. Erityisesti eläkekarttumaan oikeutavaa ansiosidonnaista työttömyyspäivärahaa saavien osuus laskee johtuen nuorten vaikeudesta saada täyteen ansiosidonnaiseen työttömyyspäivärahaan liittyvää työssäoloehto.

Eläketurvaan myös muita muutoksia

Edellä esitetyt arviot sisältävät nuorten kohdalla lähinnä eläkeuudistuksesta hyötyjiä (työttömyysturvaa lukuunottamatta). Laskelmissa ei ole kuitenkaan huomioitu muita eläkeuudistuksen muutoksia, joilla on vaikutusta myös nuorten tuleviin eläkkeisiin. Tällaisia muutoksia ovat esimerkiksi työkyvyttömyyseläkkeen määräytymistä koskevat säännökset ja vuoden 2010 alusta sovellettava elinaikakerroin. Viimeksi mainittu ottaa huomioon keskimääräisen eliniän kasvun, ts. leikkaa eläkkeitä koko ikäkohortilta kun odotettu elinikä kasvaa.

Eläkeuudistuksen jälkeenkin nuorena karttuvaan eläketurvaan jää vielä avoimia kysymyksiä. Vanhuuseläkkeen karttumisen alaikärajan muutos 18-vuoteen on herättänyt keskustelua myös varusmiespalvelusajan tuomisesta eläkekarttuman piiriin. Lisäksi eläkkeen karttumiseen työttömyysturvan peruspäiväraha-ajalta kiinnitettiin huomiota eläkeuudistuksen

eduskuntakäsittelyssä. Avoinna on myös kysymys eläkkeen karttumisesta apuraha-ajoilta. Apurahan saajien sosiaaliturvaa selvittänyt työryhmä on tehnyt esityksensä ja jatkovalmistelu käynnistyy työryhmän työn pohjalta.

KIRJALLISUUS

Aho, S. (2002) Mitä nuoret tekevät 2002? Katsaus 15–29-vuotiaiden työllisyyteen ja opiskeluun, Nuorisoasiain neuvottelukunta.

Aho, S. ja **Vehviläinen, J.** (1997) Keppi ja porkkana, ESR-julkaisut, 3/97.

Arvioita työmarkkinajärjestöjen sopiman yksityisalojen eläkeuudistuksen vaikutuksista, Eläketurvakeskuksen työryhmäraportti, Monisteita no. 40 (2002).

Atkinson, A.B. ja **Bourguignon, F.** (2000, toim.) Handbook of Income Distribution, North-Holland.

Autio, M., Eresmaa, I. Heinonen, V., Koljonen, V., Paju, P., Wilska, T-A. (2002) Pakko riittää – Näkökulmia nuorten maksuhäiriöihin ja kulutukseen, Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki.

Blomster, P. (2000) Yliopisto-opiskelijoiden toimeentulo ja opintotuki 1900-luvun Suomessa, Kela Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia, nro 56.

Böckerman, P., Hämäläinen, K., Hämäläinen, U. ja **Kauhanen, M.** (2002) Työllisyys ja työttömyys, kirjassa Sauramo, P. (toim.) Kriisistä nousuun – miten kävi kansalaisille?, Palkansaaajien tutkimuslaitos, Edita.

Euro Student–Social and Economic Conditions of Student Life in Europe 2000 (2002), Synopsis of Indicators and National Profiles, HIS Hochschul-Informationen-System.

Haataija, A. (2003) Lapset – vanhempien ja hyvinvointivaltion yhteinen projekti? Talous ja yhteiskunta, no. 1/2003.

Hallituksen esitys Eduskunnalle eläkelainsäädännön muuttamiseksi, HE 242, 2002.

Häkkinen, I ja Uusitalo, R. (2003) , The effect of student aid reform on graduation times: a duration analysis, Uppsalan yliopisto, Department of Economics, Working paper, nr. 8/2003.

Hämäläinen, U. (1998) Nuorisotyöttömyys, julkaisussa Pohjola, M. (toim.) Suomalainen työttömyys, Taloustieto Oy.

Hämäläinen, U. (2002a) Koulutuksesta työelämään – Nuorten työllistymiseen vaikuttavat tekijät, Palkansaajien tutkimuslaitos, Tutkimuksia no. 83.

Hämäläinen, U. (2002b) Mistä eväät nuorten työelämään siirtymiseen, Kuntapuntari 1/2002, Tilastokeskus.

Iacovou, M. ja Berhoud, R. (2001) Young peoples lives: a map of Europe, Institute for Social & Economic Research.

Jäntti, M. ja Danziger, S. (2003) Income poverty in advanced countries, teoksessa Handbook of Income Distribution, Handbooks in Economics 16, North-Holland.

Kangas, O. ja Ritakallio, V-M. (toim., 1996) Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa, STAKES, Tutkimuksia 65.

Kansaneläkelaitoksen tilastolliset vuosikirjat 1990–2002.

Karjalainen, K. (2003) Toimeentulon palapeliä kasaamassa, Selvitys Helsingin yliopiston opiskelijoiden taloudellisesta tilanteesta 2002–2003, Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan julkaisu 2003.

Korkeakoulujen opintoaikojen lyhentämisen toimenpideohjelma, Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä, 2003:27.

Laine, V. ja Uusitalo, R. (2001) Kannustinloukku-uudistuksen vaikutukset työvoiman tarjontaan, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Tutkimuksia no. 74.

Lempinen, P. ja Tiilikainen, A. (2001) Opiskelijatutkimus 2000, Opiskelijajärjestöjen tutkimussäätiö OTUS, 21/2001.

Lilja, R. ja Savaja, S. (1999) En översikt av systemet för arbetslöshetsskydd i Finland, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos, Keskusteluaiheita no. 680.

Lindholm, H. (2001) Suomalaisen hyvinvoinnin muutokset 1995–2000, Kela, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia, no. 63.

Lindqvist, M. (2003) Monenlaisia köyhyysasteita, Tilastokeskus, Hyvinvointikatsaus 1/2003.

Lyytikäinen, T. (2003) Pienituloisuuden dynamiikka Suomessa, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Keskustelualoitteita 293.

Opintotukea ja opiskelijoiden opintososiaalista asemaa koskeva toimenpideohjelma, Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä, 2003:28.

Penttilä, I. Kangas, O., Nordberg, L. ja Ritakallio, V-M. (2003) Suomalainen köyhyys 1990-luvun lopulla – Väliaikaista vai pysyvää?, Sosiaali- ja terveysministeriö, Julkaisuja 2003:7.

Raivola R., Zechner, M. & Vehviläinen J. (2000) Opintotuki - opiskelijapalkka vai koulutusinvestointi, Opetusministeriön työryhmien muistioita, 14/2000.

Ramsden, B. (2003) Euro Student 2000 – Compariosons with the United Kingdom, teoksessa Slowey, M. ja Watson, D. (toim.) Higher education and the lifecourse, McGraw-Hill.

Ritakallio, V-M. Trends of poverty and inequality in cross-national comparison, Luxembourg Income Study, Working Paper no. 272.

Salmi, M. (2000) Kotihoidontuki ja naisten asema: tutkimushaasteita ja tulkintaongelmia, Yhteiskuntapolitiikka, no. 1/2000.

Sinko, P. (2001) Työttömyysturvan rakenne ja rahoitus – arvioita talousteorian näkökulmasta, julkaisussa Ilmakunnas, S. (toim.) Työmarkkinat testissä, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Julkaisuja 30.

Takala, P. (2000) Lastenhoito ja sen julkinen tuki, Stakes, Tutkimuksia 110.

Tulonjakotilasto 2000, Tilastokeskus.

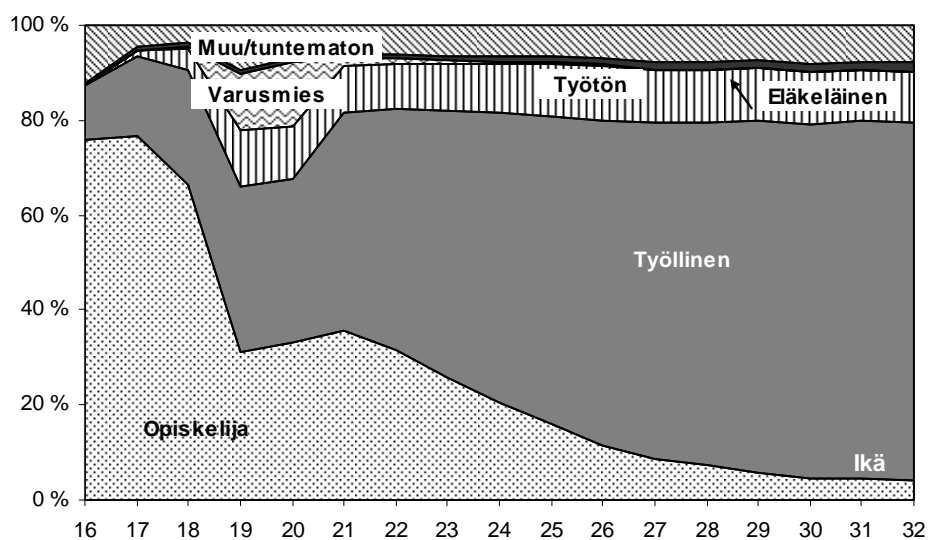
Tuominen, K. (2001) Nuorten työelämään sijoittuminen. Julkaisussa Tuominen, E. (toim.): Muuttuva työ ja eläketurva, Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2001:1.

Työllisyystyöryhmän loppuraportti, Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja, 5/2003.

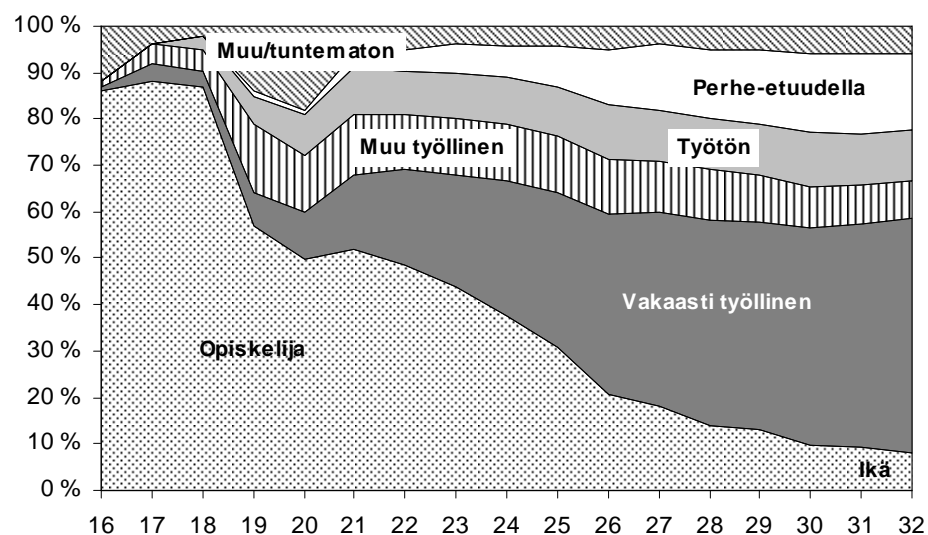
Wilska, T-A. & Eresmaa, I. (2002) Nuorten toimeentulon subjektiivinen kokeminen – arjen realismia vai tulevaisuuden kuvitelmia? Julkaisussa Autio, M., Eresmaa, I. Heinonen, V., Koljonen, V., Paju, P., Wilska, T-A., Pakko riittää – Näkökulmia nuorten maksuhäiriöihin ja kulutukseen.

LIITE 1. Tilastokeskuksen luokituksen ja tässä tutkimuksessa sovelletun luokituksen vertailu.

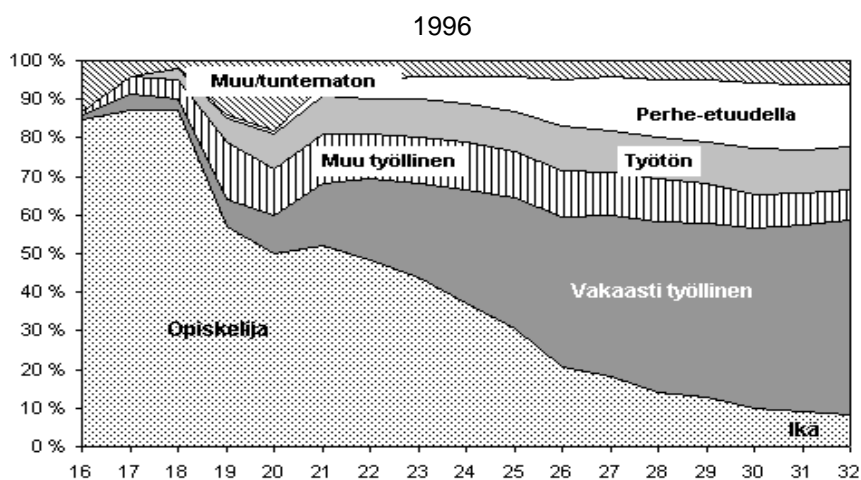
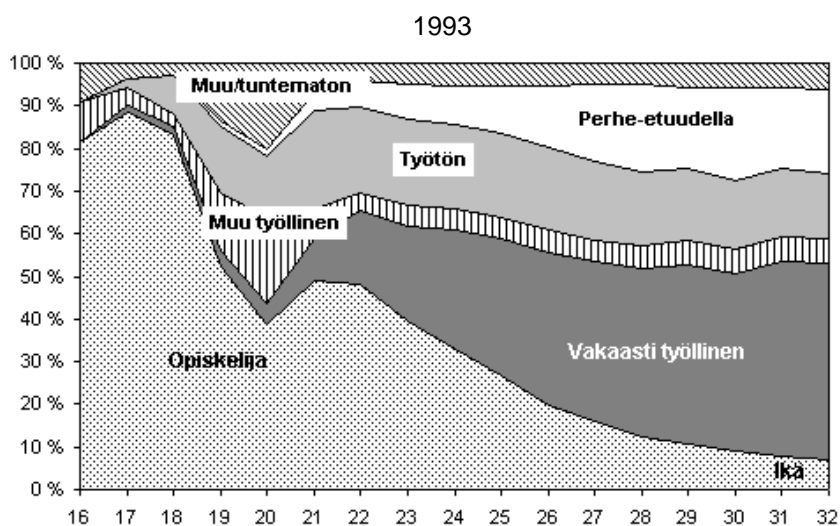
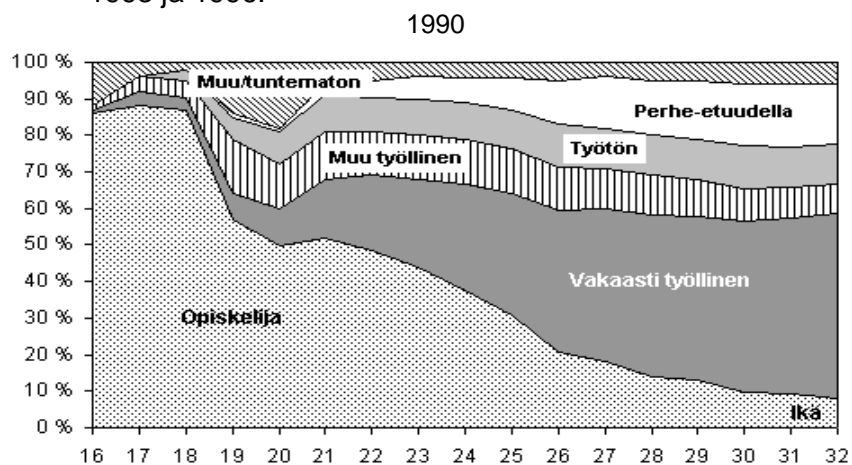
Kuvio a. Pääasiallinen toiminta tilastokeskuksen työssäkäyntitutkimuksen määritelmien mukaan.

Kuvio b. Pääasiallisen toiminnan luokitus tässä tutkimuksessa.

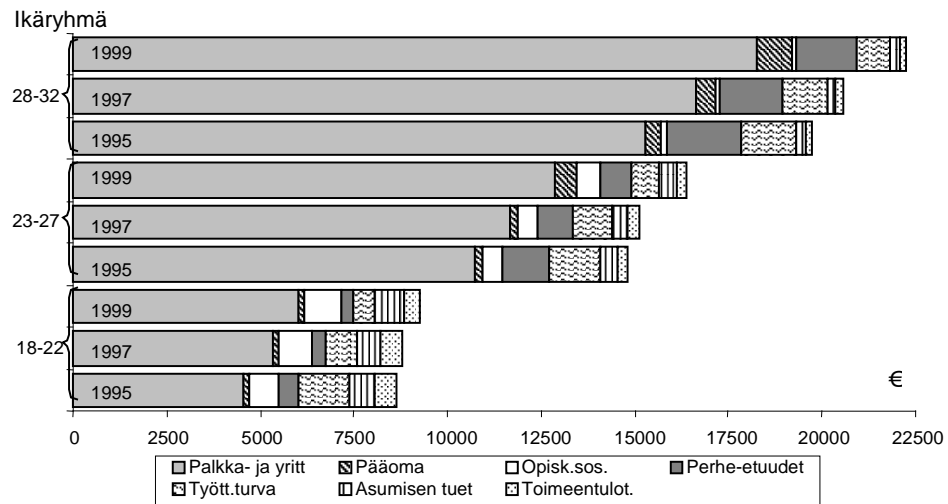

LIITE 2. Nuorten Pääasiallinen toiminta vuoden aikana vuosina 1990, 1993 ja 1996.

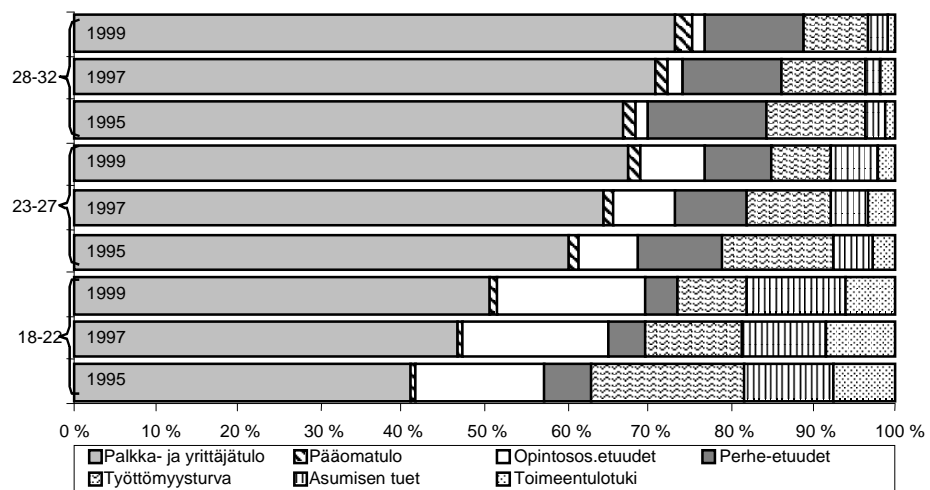

LIITE 3. Nuorten tulot tulolajeittain ja tulolajien osuus bruttotuloista ikäryhmittäin vuosina 1995, 1997 ja 1999.

Kuvio a. Tulot tulolajeittain, euroja, vuoden 2003 hinnoissa.

Kuvio b. Tulojen osuus henkilön bruttotuloista ikäryhmittäin.

LIITE 4. Kotihoidontukikuukaudet ja työkuukaudet 1- ja 2-vuotiaiden lasten kotihoidontukea saaneiden äitien keskuudessa kalenterivuosina 1997-1999.

Kaikki yhteensä:

		Kotihoidontuen kuukaudet				Yhteensä
		1-3 kk	4-6 kk	7-9 kk	10-12 kk	
Työkuukaudet	0 kk	250	226	475	4 712	5 663
	1-3 kk	89	66	147	676	978
	4-6 kk	115	108	441	361	1 025
	7-9 kk	76	135	125	247	583
	10-12 kk	578	273	564	1 766	3 181
	Yhteensä	1 108	808	1 752	7 762	11 430 (100 %)

Ryhmä I: Äidit, joilla ei ole työkuukausia eikä palkkatietoa

		Kotihoidontuen kuukaudet				Yhteensä
		1-3 kk	4-6 kk	7-9 kk	10-12 kk	
Työkuukaudet	0 kk	250	226	475	4 712	5 663
	1-3 kk	2	1	14	48	65
	4-6 kk	1	3	9	16	29
	7-9 kk	1	1	4	16	22
	10-12 kk	22	25	23	454	524
	Yhteensä	276	256	525	5 246	6 303 (55,1 %)

Ryhmä II: Äidit, joilla on ainakin yksi työsuhde ja alhainen laskennallinen kuukausipalkka

		Kotihoidontuen kuukaudet				Yhteensä
		1-3 kk	4-6 kk	7-9 kk	10-12 kk	
Työkuukaudet	0 kk	0	0	0	0	0
	1-3 kk	38	21	58	358	475
	4-6 kk	46	54	126	224	450
	7-9 kk	32	46	54	149	281
	10-12 kk	167	122	290	870	1 449
	Yhteensä	283	243	528	1 601	2 655 (23,2 %)

Ryhmä III: Äidit, joilla on työsuhde ja siitä saatu laskennallinen palkka on yli 7 100 mk v. 1997 (deflatoitu vuosille 1998 ja 1999)

		Kotihoidontuen kuukaudet				Yhteensä
		1-3 kk	4-6 kk	7-9 kk	10-12 kk	
Työkuukaudet	0 kk	0	0	0	0	0
	1-3 kk	49	44	75	270	438
	4-6 kk	68	51	306	121	546
	7-9 kk	43	88	67	82	280
	10-12 kk	389	126	251	442	1 208
	Yhteensä	549	309	699	915	2 472 (21,6 %)

